

T.C.

BARTIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSLÂM HUKUKUNA GÖRE ÇOCUK HAKLARI BAĞLAMINDA
SOKAK ÇOCUKLARI MESELESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

DİLEK YILDIZ KARACA

DANIŞMAN

DOÇ. DR. MEHMET ERGÜN

BARTIN-2025

T.C.

**BARTIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**İSLÂM HUKUKUNA GÖRE ÇOCUK HAKLARI BAĞLAMINDA SOKAK
ÇOCUKLARI MESELESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Dilek YILDIZ KARACA

JÜRİ ÜYELERİ

Danışman : Doç. Dr. Mehmet ERGÜN
Üye : Doç. Dr. Ümmühan ARK
Üye : Doç. Dr. Ömer Faruk HABERGETİREN

BARTIN-2025

KABUL VE ONAY

Dilek YILDIZ KARACA tarafından hazırlanan “İSLÂM HUKUKUNA GÖRE ÇOCUK HAKLARI BAĞLAMINDA SOKAK ÇOCUKLARI MESELESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ” başlıklı bu çalışma, 10.09.2025 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Mehmet ERGÜN

Üye : Doç. Dr. Ümmühan ARK

Üye : Doç. Dr. Ömer Faruk HABERGETİREN

Bu tezin kabulü Lisansüstü Eğitimi Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun/...../20... tarih ve 20...../.....-..... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Zafer CEYLAN
Enstitü Müdürü

BEYANNAME

Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre Doç. Dr. Mehmet ERGÜN danışmanlığında hazırlamış olduğum “İSLÂM HUKUKUNA GÖRE ÇOCUK HAKLARI BAĞLAMINDA SOKAK ÇOCUKLARI MESELESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ” başlıklı yüksek lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

10.09.2025

Dilek YILDIZ KARACA

ÖN SÖZ

Bu çalışmada İslâm hukuku çerçevesinde çocuk hakları üzerinden sokak çocuklarının hakları ele alınmıştır. Çalışmanın amacı, Türkiye’de ve dünyada sokak çocuklarının yaşadığı sorunlarını inceleyerek karşılaştıkları problemleri ortaya koymaktır. Çalışmanın sonucunda ortaya çıkan problemlere yönelik çözüm önerilerinin akademik bir perspektifle değerlendirilmesi, bu araştırmanın amaç ve kapsamı içerisindedir. Ayrıca çalışma, yalnızca teorik bir çerçevede kalmayıp, İslâm hukukunun insan odaklı ilkelerini temel alarak toplumsal refahı artırmaya yönelik uygulanabilir çözüm önerileri sunmayı hedeflemektedir. Tez çalışmam süresince, değerli bilgi ve yönlendirmeleriyle bana rehberlik eden danışman hocam Doç. Dr. Mehmet Ergün’e şükranlarımı sunarım. Ayrıca jüri üyeleri Doç. Dr. Ümmühan Ark ve Doç. Dr. Ömer Faruk Habergetiren hocalarıma da ayrıca teşekkür ederim. Tez sürecinde manevi destekleriyle her zaman yanımda olan sevgili eşim, oğlum ve yeğenime ayrıca minnettarım. Bu çalışmanın alanında araştırma yapan akademisyenler ve sosyal hizmet uygulayıcıları için faydalı olmasını ve sokak çocuklarının haklarının korunmasına dair farkındalığı artırmasını temenni ediyorum.

Dilek YILDIZ KARACA

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

İSLÂM HUKUKUNA GÖRE ÇOCUK HAKLARI BAĞLAMINDA SOKAK ÇOCUKLARI MESELESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dilek YILDIZ KARACA

Bartın Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mehmet ERGÜN

Bartın-2025, sayfa: 119

İslâm hukuku, çocuk haklarına büyük önem vermekte olup, çocukların fiziksel, duygusal ve manevî ihtiyaçlarının korunmasını esas almaktadır. İslâm hukukunda çocukların yaşam hakkı, eğitim hakkı, maddî-manevî bakımı, adalet ve hakkaniyet ilkesi çerçevesinde güvence altına alınmaktadır. Bu bağlamda İslâm hukuk sisteminde sokak çocukları gibi korunmaya muhtaç gruplar için toplumun ve devletin sorumlulukları vurgulamaktadır. İslâm'da çocukların yaşam hakkı, doğum öncesinden itibaren korunmaktadır. Çocukların eğitim alarak ahlâklı bireyler olarak yetiştirilmeleri temel bir görev olarak değerlendirilmektedir. Çocukların maddî ihtiyaçlarının karşılanması, sevgi ve şefkat gibi manevî desteklerin sağlanması ise ebeveynlerin temel sorumlulukları arasında yer almaktadır. Toplum ise çocuklar arasında herhangi bir ayırım yapmaksızın adaletle davranmayı bir ilke olarak benimsemektedir.

Sokak çocukları, ekonomik ve sosyal nedenlerle aile desteğinden mahrum kalan bireyler olarak tanımlanmaktadır. İslâm hukuku, bu çocukların korunmasını yalnızca ailelerin değil, aynı zamanda toplumun ve devletin de görevi olarak kabul etmektedir. Devlet, sosyal adaleti sağlamakla birlikte sokak çocuklarının eğitimi, sağlığı ve barınması için gerekli önlemleri almakla yükümlü bulunmaktadır. Zekât ve sadaka gibi mali kaynaklar, bu çocukların ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla kullanılmaktadır.

İslâm hukuku, sokak çocuklarının suistimal edilmesini yasaklamakta ve onların korunması, eğitimi ve rehabilitasyonu için sevgi temelli bir yaklaşımı teşvik etmektedir. Bu anlayış, çocukların sağlıklı bireyler olarak yetiştirilmeleri için toplumsal ve kurumsal düzeyde çaba gösterilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk hakları, İslâm hukuku, Sokak çocukları

Bilim Alanı Kodu: 60403

ABSTRACT

M.A. Thesis

THE EVOLUATION OF THE STREET CHILDREN RIGHTS CASE FROM THE ISLAMIC LAW PERSPECTIVE

Dilek YILDIZ KARACA

Bartın University

Graduate School

Department of Basic Islamic Sciences

Thesis Advisor: Assoc. Prof. Dr. Mehmet ERGÜN

Bartın-2025, pp: 119

Islamic law places great importance on children's rights and prioritizes the protection of their physical, emotional, and spiritual needs. The right to life, the right to education, material and moral care, and the principle of justice are safeguarded within the framework of Islamic law. It emphasizes the responsibilities of both society and the state towards vulnerable groups such as street children.

In Islam, the right to life is protected from the prenatal stage. Providing education and raising children as morally upright individuals are regarded as fundamental duties. Meeting their material needs and providing love, compassion, and other forms of emotional support are among the primary responsibilities of parents. Society, on the other hand, is required to act with justice and avoid any form of discrimination among children.

Street children are defined as individuals who are deprived of family support due to economic and social reasons. Islamic law considers the protection of these children not only a duty of their families but also a responsibility of society and the state. The state is obligated to ensure social justice and take necessary measures for the education, health and shelter of street children. Financial resources such as zakat and sadaqah are reallocated to address the needs of these children. Islamic law prohibits the exploitation of street children and encourages a love-based approach to their protection, education, and rehabilitation. This perspective highlights the necessity of efforts at both societal and institutional levels to ensure that children are raised as healthy individuals.

Keywords: Children's rights, Islamic law, Street children

Scientific Field Code: 60403

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	ii
BEYANNAME	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xii
1. GİRİŞ	1
1.1. Tezin Konusu ve Amacı.....	2
1.2. Tezin Önemi.....	2
1.3. Tezin Yöntemi ve Kapsamı	3
1.4. Kullanılan Kaynaklar	4
1.4.1. Konuya İlişkin Kavramlar.....	5
2. İSLÂM HUKUKUNDA ÇOCUK VE HAK KAVRAMLARI.....	8
2.1. Çocuk Kavramı	8
2.2. Kur'ân'da "Çocuk" Kelimesini Karşılıyan Terimler	12
2.2.1. Veled.....	12
2.2.2. Tıfl	13
2.2.3. İbn	14
2.2.4. Gulâm	14
2.2.5. Sağır	15
2.2.6. Züriyyet	16
2.2.7. Hafede.....	16
2.2.8. Ehl	17
2.2.9. Âl	18
2.2.10. Yetim	18
2.2.11. Rebâib.....	19
2.2.12. Sabî	20
2.2.13. İnâs.....	20
2.3. Hak Kavramı	21
2.4. Çocuk Hakları	23
3. İSLÂM HUKUKUNUN ÇOCUĞA TANIDIĞI BAZI HAKLAR.....	27

3.1. Anne ve Babasının İyi Seçilme Hakkı	27
3.2. Yaşama Hakkı	29
3.3. Güzel Bir İsmine Sahip Olma Hakkı	32
3.4. Emzirilme Hakkı.....	34
3.5. Bakılma Hakkı	37
3.6. Nafaka Hakkı	40
3.7. Değer Görme Hakkı	42
3.8. Eğitim Alma ve Terbiye Edilme Hakkı	43
3.9. Affedilme Hakkı.....	48
3.10. Eşit Olma Hakkı.....	49
3.10.1. Sevgide Eşit Olma ve Eşit Davranılma Hakkı	50
3.10.2. Cinsiyette Eşit Olma ve Eşit Davranılma Hakkı	51
3.11. Miras Hakkı	54
3.12. Dua Hakkı.....	55
3.13. Savaşlarda Korunulma Hakkı	57
3.14. Yetim Çocukların Hakları	58
3.14.1. Güzel Muamelede Bulunulma Hakkı.....	59
3.14.2. Malının Korunulma Hakkı.....	60
3.14.3. İhsanda Bulunulma ve İhtiyaçlarının Karşılama Hakkı.....	61
3.14.4. Korunma ve Islah Edilme Hakkı	61
4. SOKAK ÇOCUKLARI VE İSLÂM HUKUKUNDA SOKAK ÇOCUĞU.....	63
4.1. Sokak Çocuğu Kavramının Tanımı	63
4.2. Sokak Çocukları Olgusunun Temel Nedenleri	65
4.2.1. Aile İçi Etkenler	65
4.2.1.1. Üvey Anne-Baba.....	66
4.2.1.2. Aile İçi Şiddet	67
4.2.1.3. Parçalanmış Aileler	67
4.2.1.4. Sorunlu Ebeveynler.....	68
4.2.2. Sosyo Ekonomik Koşullar	69
4.2.2.1. Göç ve Kentleşme	69
4.2.2.2. Yoksulluk	70
4.2.2.3. Kültür ve Çevre.....	70
4.3. Sokak Çocuklarının Özellikleri ve İslâm Hukukunun Yaklaşımı	71
4.3.1. Cinsiyet ve Yaş ile İlgili Özellikleri.....	71

4.3.2. Eğitimile İlgili Özellikler	71
4.3.3. Aile Bağlarının Zayıf Olması.....	72
4.3.4. Madde Bağımlılığı	73
4.3.5. Sosyal Tecrit	74
4.4. Sokak Çocuklarının Karşılaştıkları Riskler	75
4.5. Çocukluk Döneminde Dinî Duygunun Gelişimi	78
4.6. İslâm Hukuku Çerçevesinde Sokak Çocuklarının Hakları	85
4.6.1. Sokak Çocuklarında Dinin Korunması Hakkı	86
4.6.2. Sokak Çocuklarında Nefsin Korunması Hakkı.....	87
4.6.3. Sokak Çocuklarında Neslin Korunması Hakkı	87
4.6.4. Sokak Çocuklarında Malın Korunması Hakkı.....	88
4.6.5. Sokak Çocuklarında Akıl Korunması Hakkı	89
4.7. İslâm Hukuku ve Modern Hukuk Çerçevesinde Sokak Çocukları	90
4.8. İslâm Hukukunda Sokak Çocukları Meselesinin Çözüm Yolları.....	95
4.8.1. Sokak Çocuklarının Oluşumunu Önleyici Tedbirler.	95
4.8.1.1. Aile Müessesinin Korunması ve Güçlendirilmesi.....	96
4.8.1.2. Evlat Edinme Müessesesi	96
4.8.1.3. Koruyucu Aile Müessesesi	98
4.8.1.4. Ebeveynlerin Eğitimi	98
4.8.2. Sokak Çocuklarının Oluşumu Sonrasında Alınacak Tedbirler	99
4.8.2.1. Fakir Ailelere Çocuk Yardımı Yapılması.....	99
4.8.2.2. Yetimhane ve Vakıfların Kurulması	100
4.8.2.3. Çocuk İşçiliğinin Engellenmesi.....	101
4.8.2.4. Sokak Çocuklarının Meslek Edindirilmesi	101
5. SONUÇ	103
KAYNAKÇA.....	106
ÖZGEÇMİŞ	119

KISALTMALAR

a.s	: Aleyhisselâm
b.	: bin, ibn (oğlu)
b.y.	: Baskı yeri yok
BM.	: Birleşmiş Milletler
c.c	: Celle Celâlühü
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
H.z.	: Hazreti
No.	: Numara
nşr.	: Neşreden
öl.	: Ölüm Tarihi
r.a.	: Radıyallahu anh
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
t.y.	: Tarihi yok
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik Eden
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
vd.	: ve diğerleri
ts.	: Tarihsiz
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
AÜİF	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
MÜİF	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
DEÜ	: Dokuz Eylül Üniversitesi
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
AİBÜ	: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

1. GİRİŞ

Çocuklar, her toplumun en savunmasız ve en değerli üyeleri olarak kabul edilir. İnsanlığın geleceği olarak görülen çocukların korunması ve haklarının teminat altına alınması, toplumların sürdürülebilirliği açısından büyük önem taşır. Ancak günümüzde birçok çocuk, temel haklarından mahrum kalarak sokakta yaşamak zorunda kalmaktadır. Sokak çocukları, fiziksel, duygusal ve sosyal anlamda birçok zorlukla karşı karşıya kalan, toplumsal ihmalkârlık ve eşitsizliklerin en açık şekilde tezahür ettiği bir grubu temsil eder. Bu durum, yalnızca modern toplumların bir sorunu değil, tarih boyunca çeşitli kültür ve dinler tarafından ele alınan evrensel bir mesele olmuştur.

İslâm hukuku, bireylerin haklarını ve sorumluluklarını belirlerken, çocukların korunmasına ve haklarının gözetilmesine özel bir vurgu yapar. Kur'ân ve peygamber hadisleri, çocuklara şefkatli ve adil bir yaklaşımı teşvik eder. İslâm hukuku, çocuk haklarını sadece bir lütuf olarak değil, toplumun vicdanî ve hukukî bir sorumluluğu olarak ele alır. Özellikle yetimlere, kimsesizlere ve korunmasız çocuklara yönelik maddî ve manevî destek mekanizmaları İslâm toplumlarında güçlü bir şekilde yer bulmuştur.

Sokak çocukları sorunu, modern kentleşme, yoksulluk, aile içi şiddete bağlı olarak aile bağlarının kopması ve sosyal bozulma gibi karmaşık nedenlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çocukların karşılaştığı zorluklar arasında barınma, eğitim, sağlık hizmetlerine erişim ve sosyal dışlanma gibi temel haklarının ihlâli öne çıkar. İslâm hukuku çerçevesinde bu sorunun ele alınması, hem sokak çocuklarının oluşmaması yönünde eğer oluştu ise hem bu çocukların haklarının korunması hem de toplumsal adaletin sağlanması açısından önemli bir bakış açısı sunar.

Bu çalışmada, İslâm hukukunun çocuk hakları konusundaki yaklaşımı ve bu bağlamda sokak çocuklarının durumu incelenecektir. Öncelikle, İslâm hukukunda çocuk haklarının temel prensipleri ele alınacak, ardından sokak çocukları sorununun İslâmî perspektifte nasıl değerlendirilebileceği tartışılacaktır. Bu bağlamda, İslâm'ın önerdiği çözümler ve toplumların bu sorunla mücadele yöntemleri üzerinde durulacaktır. Çalışmanın amacı, İslâm hukuku perspektifinden hareketle sokak çocukları sorununa dair kapsamlı bir

çerçeve sunmak ve bu alanda uygulanabilir öneriler geliştirmektir.

1.1. Tezin Konusu ve Amacı

Bu araştırma, İslâm hukuku bağlamında çocuk haklarını inceleyerek özellikle sokak çocuklarının haklarına dair yaklaşımları ele almayı amaçlamaktadır. Çocuk hakları, çağdaş hukukun ve toplumsal yapının önemli bir unsuru olduğu kadar, İslâm hukukunda da tarihsel ve ahlâkî temelleri olan bir konudur. Sokak çocukları, toplumsal ihmal ve dezavantajlı koşullar nedeniyle temel haklardan mahrum kalma riski en yüksek olan gruplardan biridir.

Araştırmanın temel amacı, İslâm hukuku çerçevesinde çocuk haklarına dair hükümlerin, sokak çocuklarının korunması ve desteklenmesi bağlamında nasıl bir çözüm ortaya konulması gerektiğini belirlemeye çalışmaktır. Bu kapsamda, İslâm hukukunun en temel kaynaklardan kitap, sünnet ve hukuk literatürü ışığında çocukların eğitim, barınma, beslenme, sağlık ve güvenlik gibi haklarının ele alınması hedeflenmektedir. Ayrıca, sokak çocuklarının topluma kazandırılmasında İslâm hukukunun sosyal adalet ilkelerinin nasıl bir rol oynayabileceği üzerinde durulacaktır. Bu çalışmayla, İslâm hukukunun çocuk haklarına yönelik yaklaşımlarının çağdaş çocuk hakları anlayışıyla karşılaştırılması ve sokak çocukları sorununun çözümüne katkı sağlayacak önerilerin geliştirilmesi beklenmektedir.

1.2. Tezin Önemi

Bu çalışma, İslâm hukuku çerçevesinde çocuk haklarını ve sokak çocuklarının karşılaştığı problemleri inceleyerek, hem kuramsal hem de uygulamalı açıdan değerli katkılar sunmayı amaçlamaktadır. Sokak çocukları sorunu yalnızca bireysel bir problem olmayıp, aynı zamanda toplumsal adalet, insan hakları ve sosyal sorumluluk açısından geniş çaplı sonuçlar doğuran evrensel bir olgudur. Bu bağlamda, tezin önemi birkaç temel noktada öne çıkmaktadır. Tez, İslâm hukuku çerçevesinde çocuk haklarına ilişkin hükümleri ele alarak, bu hukukî sistemin evrensel çocuk haklarına nasıl bir katkı sunduğunu ve modern hukukî yaklaşımlarla hangi ortak paydalarda buluştuğunu ortaya koymaktadır. Böylece, İslâm hukuku perspektifinden çocuk haklarının evrensel boyutlarının daha iyi anlaşılmasına katkı

sağlamayı amaçlamaktadır. Bunun yanı sıra, sokak çocuklarının yaşadığı eğitim, barınma, sağlık ve güvenlik sorunlarına yönelik olarak İslâm hukuku ilkeleri temelinde geliştirilebilecek sosyal politika önerileri sunmaktadır. Bu yönüyle, sokak çocuklarının korunması ve topluma kazandırılmasına yönelik özgün bir perspektif sunmayı hedeflemektedir. Çocuk hakları ve sokak çocukları konusu, toplumun geniş kesimlerinde farkındalık oluşturmayı gerektiren kritik bir alandır. Bu tez, söz konusu sorunların İslâmi değerler çerçevesinde ele alınmasıyla birey ve toplum düzeyinde duyarlılık geliştirilmesine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Son olarak, İslâm hukuku ile çocuk hakları ve sokak çocukları konularının kesişim noktasında sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu tez, hem hukuk hem de sosyal bilimler literatürüne yeni bir bakış açısı kazandırarak akademik dünyada önemli bir boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Aynı zamanda, bu araştırma yalnızca teorik bir çalışma olarak kalmayıp, İslâm hukukunun insanî değerlerine dayalı pratik çözümler sunarak toplumsal refaha katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

1.3. Tezin Yöntemi ve Kapsamı

Bu çalışmada, İslâm hukukunda çocuk hakları ve sokak çocuklarına yönelik yaklaşımlar incelenmiştir. Çalışmada, İslâm hukukunun temel kaynakları ve modern çocuk hakları anlayışı nitel araştırma yöntemleri kullanılarak ele alınmıştır. Araştırmanın yöntem ve kapsamı, tezde yer alan bölümlerin içerikleriyle uyumlu olarak belirlenmiştir. Araştırma, doküman analizi yöntemine dayanmaktadır. Bu doğrultuda, İslâm fihhının kaynakları olan Kur'ân, Sünnet ve klasik hukuk eserleri incelenmiştir. Ayrıca, modern akademik çalışmalar, uluslararası çocuk hakları sözleşmeleri ve sokak çocuklarıyla ilgili politikalar değerlendirilmiştir. Çalışmada kullanılan yöntem, teorik analizlerin yanı sıra İslâm hukukunun güncel çocuk hakları sorunlarına yönelik çözüm önerileri geliştirme amacını taşımaktadır.

Araştırmanın kapsamı açısından çalışma üç ana bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde, İslâm hukukunda çocuk ve hak kavramlarının ele alınmasına odaklanılmıştır. Bu kapsamda, çocuk kavramı detaylı olarak tanımlanmış ve Kur'an'da geçen çocuk kavramları (örneğin, veled, tıfl, gulâm, yetim vb.) incelenmiştir. Ayrıca, hak kavramı ve

İslâm hukukunda çocuk haklarının teorik çerçevesi ortaya konulmuştur. İkinci bölümde, İslâm hukukunun çocuğa tanıdığı haklar zarûrât-ı hamse çerçevesinde detaylıca ele alınmıştır. Bu bölümde, çocuğun anne ve babasının iyi seçilmesi hakkı, yaşama hakkı, güzel bir isim hakkı, emzirilme hakkı, bakım ve nafaka hakkı gibi bireysel haklardan başlayarak, eşitlik, miras, dua, savaşlarda korunulma ve yetim çocukların hakları gibi konular incelenmiştir. Öte yandan, çocuklara yönelik iyi muamele, malının korunulmasıyla beraber ihtiyaçlarının karşılanması gibi sosyal haklar kapsamlı bir şekilde değerlendirilmiştir. Son bölümde ise, çalışmamızın ana konusu olan sokak çocuğu kavramının tanımı, sorununun temel nedenleri, sokak çocuklarının özellikleri, toplumda karşılaştıkları riskler, İslâm hukuku çerçevesinde sokak çocuklarının hakları ve bu problemin oluşmaması için ne gibi uygulamalar gerektiğiyle beraber eğer böyle bir oluşum var ise çocukların topluma nasıl kazandırılması konusu ele alınmıştır.

Araştırma, İslâm hukukunda çocuk haklarının teorik temellerini ortaya koyarken, bu hakların sokak çocuklarının yaşadığı sorunlar bağlamında nasıl uygulanabileceğine dair pratik öneriler geliştirmektedir. Çalışma, çocuk haklarının korunmasına yönelik İslâm hukuku ilkelerini hem tarihsel hem de çağdaş perspektiflerden ele alarak geniş bir analiz sunmayı amaçlamaktadır.

1.4. Kullanılan Kaynaklar

Bu araştırmada, İslâm hukuku çerçevesinde çocuk hakları ve sokak çocuklarına yönelik yaklaşımları incelemek amacıyla geniş bir kaynak yelpazesinden yararlanılmıştır. Çalışmanın temelini oluşturan kaynakların başında Kur'ân-ı Kerîm gelmektedir. Çocuk kavramına ilişkin âyetler detaylı bir şekilde incelenmiş, ilgili kelimeler tefsir literatüründe yer alan yorumlar doğrultusunda analiz edilmiştir. Bu bağlamda İbn Kesir'in "*Tefsîrû'l-Kur'âni'l-azîm*", Taberî'nin "*Câmi'u'l-beyân 'an te'vîl-i âyi'l-Kur'ân*", Zemaşerî'nin "*el-Keşşâf*" ve Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın "*Hak Dini Kuran Dili*" gibi İslâmın kaynak niteliğindeki tefsir eserleri araştırmaya ışık tutmuştur. Bu eserlerin içeriğinde genellikle kimsesiz çocukların tanımı yapılmış ve bu oluşumu engelleyici tedbirlerden bahsedilmiştir. Bu çalışmada ise öncelikle sokak çocuklarının problemleri ortaya konulmaktadır. Sonrasında hem vakianın oluşumunu engelleyici tedbirlerden bahsedildi

hem de tedbirlere rağmen böyle bir vakıa oluşmuş ise bu çocukların koruma altına alınma yollarından ve topluma kazandırma yollarından bahsedildi.

Hadis kaynakları da çalışmanın önemli bir kısmını oluşturmuştur. Hz. Peygamber'in çocuk haklarına yönelik hadisleri, çocuğun eğitimi, korunması ve sosyal hayattaki konumuyla ilgili sünnetine dair bilgiler temel referanslar arasında yer almıştır. Araştırmada, İslâm hukukunun çocuk haklarıyla ilgili yaklaşımını anlamak amacıyla hem Hayrettin Karaman, Orhan Çeker ve Ali Bardakoğlu gibi günümüz İslâm hukukcuların eserlerinden hem de klasik fıkıh eserleri olan Mergînânî'nin "*el-Hidâye*", Mevsîlî'nin "*el-İhtiyar*" ve Serahsî'nin "*el-Mebsût*"'tan geniş ölçüde faydalanılmıştır. Son olarak, sosyal politika ve toplumsal araştırmalardan elde edilen bilgiler ve İslâm hukukunun sokak çocukları meselesine karşı tutumu da araştırmanın kapsamını genişletmiştir. Sokak çocuklarının eğitim, barınma ve sağlık gibi alanlarda yaşadığı sorunları ele alan sosyal politika çalışmaları, İslâm hukukunun bu sorunlara yönelik çözüm önerilerinin değerlendirilmesinde önemli bir kaynak oluşturmuştur. Böylece, araştırma hem klasik metinlere hem de modern bilimsel çalışmalara dayanarak çocuk hakları ve sokak çocukları konularında teorik ve pratik bir köprü kurmayı hedeflemiştir. Bu köprü sayesinde diğer araştırmalardan farklı olarak problemin çözümü maddeler halinde sunulması planlanmıştır.

1.4.1. Konuya İlişkin Kavramlar

Bu araştırmada İslâm hukuku bağlamında çocuk hakları ve sokak çocukları konusu ele alınırken aşağıdaki temel kavramlar detaylı şekilde incelenmiştir:

1. Çocuk: Çocuk kavramı, biyolojik, psikolojik ve toplumsal boyutlarıyla ele alınmıştır. İslâm hukukunda çocuğun tanımı, yaşam evreleri ve gelişim süreçleri, Kur'ân'da ve hadislerde geçen kavramlar ışığında analiz edilmiştir. Özellikle "veled" , "tıfl" , "gulâm" ve "yetim" gibi terimler bu bağlamda önemli yer tutmaktadır.

2. Hak: Hak kavramı, İslâm hukuku bağlamında bireyin sahip olduğu doğal, sosyal ve dini yetkiler bütünü olarak ele alınmıştır. Araştırmada hak kavramının bireysel boyutları ele

alınmış, çocukların temel hakları ve bu hakların korunmasına yönelik İslâm hukuku ilkeleri değerlendirilmiştir.

3. Çocuk Hakları: Çocukların yaşam, eğitim, bakım, eşitlik ve güvenlik gibi temel hakları, İslâm hukuku ve modern çocuk hakları anlayışı çerçevesinde ele alınmıştır. İslâm hukukunun çocuk haklarına verdiği önem ve bu hakların toplumda uygulanma biçimleri araştırmanın ana temalarından birini oluşturmuştur.

4. Sokak Çocukları: Sokak çocukları, ailesinden, eğitimden ve güvenli bir yaşam ortamından yoksun, sokakta yaşayan, çalışan çocuklar veya kimsesiz çocuklar olarak tanımlanmıştır. Bu kavram, sosyo-ekonomik koşulların yanı sıra ahlâkî ve dinî boyutlarıyla da değerlendirilmiştir. İslâm toplumlarındaki dayanışma ve sosyal yardımlaşma ilkelerinin, sokak çocuklarının korunması üzerindeki etkisi araştırılmıştır.

5. Kur'ân'da Çocuk Kavramları: Çocukların İslâm'daki yeri, kullanılan farklı terimler üzerinden analiz edilmiştir. "Veled" , "tıfl" , "yetim" , "zürriyet" , "hafede" ve diğer kavramlar, İslâm hukukunun çocuklara verdiği önemi anlamak açısından temel referanslar olarak ele alınmıştır.

6. Yetim: Yetim kavramı, anne veya babasını kaybetmiş çocukları ifade etmektedir. İslâm hukukunda yetimlerin korunması, bakımı ve haklarıyla ilgili düzenlemeler araştırmada detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

7. Eşitlik: Çocuklar arasında cinsiyet, yaş veya diğer özelliklere dayalı ayırım yapılmaması gerektiği anlayışı İslâm hukukunda önemli bir yer tutar. Araştırmada, eşitlik kavramı hem sevgi hem de haklar bağlamında değerlendirilmiştir.

8. Nafaka: Nafaka kavramı, çocuğun temel ihtiyaçlarının karşılanması hakkını ifade etmektedir. İslâm hukuku, ebeveynlerin çocuklarına karşı olan nafaka sorumluluğunu detaylı bir şekilde düzenlemiştir. Bu kavram, araştırmanın çocukların barınma ve bakım hakkıyla ilgili bölümlerinde ele alınmıştır.

9. Eğitim ve Terbiye: İslâm hukukunda çocuğun eğitimi ve ahlâkî terbiyesi, aile ve toplumun en önemli sorumluluklarından biri olarak kabul edilir. Bu kavram, çocukların dinî ve ahlâkî yönden incelenmiştir.

10. İhsan: İhsan kavramı, çocuklara karşı iyi davranma, ihtiyaçlarını karşılama, onların fiziksel ve duygusal refahını sağlama bağlamında ele alınmıştır. İslâm hukukunda çocuklara yönelik güzel muamele ve şefkatin önemi, bu kavram üzerinden değerlendirilmiştir.

11. Lakît: Sözlükte geçen anlamı, “bulmak, bir şeyi yerden almak” olan bu terim, “lakt” kökünden türetilmiştir. İslâm fıkında bu terim, “terk edilmiş veya kaybolmuş, bulunmuş ve anne-babası bilinmeyen çocuk” anlamına kullanılmaktadır.¹

Bu kavramlar, araştırmanın teorik çerçevesini oluşturmuş ve İslâm hukukunda çocuk haklarının anlaşılması için temel referanslar olarak kullanılmıştır.

¹ Saffet Köse, “Lakît”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 27/68-69.

2. İSLÂM HUKUKUNDA ÇOCUK VE HAK KAVRAMLARI

Bu başlık altında çocuk kavramı ve Kur'ân'da yer alan çocukla alakalı kavramları tefsirlere, klasik ve modern sözlüklere bakarak hangi manalara geldiğini tespit edip, aralarındaki farklara değinilmektedir. Ayrıca tezle alâkalı olan “Hak” kavramı genel hatlarıyla açıklandıktan sonra çocuk haklarından bahsedilmektedir.

2.1. Çocuk Kavramı

Kur'ân'da Türk dilindeki “çocuk” terimini karşılayan pek çok kelime geçmektedir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bunlar veled, tıfl, ibn, gulâm, rebâib, sağîr, hafede, zürriyet, âl, ehl, yetim, sabî ve inâs terimleridir. Bu kelimelerin her biri “Kur'ân-ı Kerîm'de Geçen Çocuk Kavramları” başlığı altında ele alarak açıklanmaya çalışıldı. Genel olarak bu kelimelerin ortak manası, doğumdan bulûğ çağına kadar olan süreci ifade eden kelimelerdir.

İslâm hukukunda ise bebeğin dünyaya gelmesiyle başlayıp ergenlik dönemine kadar uzayan sürece “çocukluk” ve bu süreci yaşayana da “çocuk” denmektedir.² İnsan yaşamı doğumla başlayıp ölümle sona eren bir bütündür. İnsanın yaşamı bedensel gelişimi ve manevî gelişimi olmak üzere belli başlı dönemlere ayrılmaktadır. Bu dönemdeki bireyler ise çocuk, ergen, yetişkin ve yaşlı olarak isimlendirilir. İnsanın bedenî ve ruhî gelişimi açısından çocukluk dönemi çok çok önemlidir.³

Çocukluk dönemi ise kendi içerisinde iki kısma ayrılır; birincisi doğumdan başlayarak temyiz yaşına kadar süre gelen bu dönemdeki çocuğa “gayr-i mümeyyiz” denmektedir. İkincisi ise temyiz yaşından ergenlik dönemine kadar geçen süreçtir ki bu dönem de çocuğa doğruyu ve yanlışı ayırt edebilen manasında “mümeyyiz” denmektedir.⁴

² Mehmet Âkif Aydın, “Çocuk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/361.

³ Hayati Hökelekli, “Çocuk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/355.

⁴ Aydın, “Çocuk”, 8/361.

İslâm'da evliliğin en önemli gayelerinden bir tanesi de çocuk sahibi olup neslin devam etmesini sağlamaktır.⁵ Çünkü insanoğlunun soyunun devam etme isteğinin fitrî olduğu birçok âyetten anlaşılmaktadır. Nitekim Kur'ân'da “*Andolsun, bize kusursuz bir çocuk verirsen kesinlikle şükredenlerden olacağız!*”⁶ diye buyrulmaktadır. Bu da insanın çocuk sahibi olma isteğini gösterir. Özellikle de eksiksiz ve kusursuz çocuk talep ettiğini göstermektedir. Bazı peygamberler ve salih zâtların da kendilerinin iyi bir nesli ve temiz bir soyları olması için Allah'tan istekte bulduklarını⁷ âyetlerden anlamaktayız. Yine çocuk yetiştirme, ona sevgi, şefkat gösterme fitrî olmasaydı anne ve babası yahut çevresindekiler onun zorluklarına, sıkıntılarına katlanamaz, çoğu şeyden fedakârlık ederek onların ihtiyaçlarını gideremezlerdi.⁸

Allah Teâlâ, kadın ve erkek cinsini fitraten birbirlerine meyilli yarattığı gibi onların kalplerine soylarını devam ettirmek için evlât sevgisini de yerleştirmiştir. Anne ve babanın çocuklarına karşı aşırı sevgi ve şefkat beslemeleri bu sebepten ötürüdür.⁹ Bunun içindir ki evlât kalbin meyvesi, ailenin ayakta durmasını sağlayan en büyük yapı taşlarından birisidir. Bundan dolayı aile yapısının korunması ve neslin devam etmesi; bozulmamış, güçlü aile yapısı içerisinde yetişmiş bireyler ve nesillerle mümkündür.¹⁰ Neslin devam etmesi bağlamında da Hz. Peygamber: “*Doğurgan ve sevgi dolu kadınlarla evlenin, çocuk sahibi olun zira ben kıyamet günü ümmetimin çokluğuyla övüneceğim*”¹¹ diye buyurmaktadır. Bu hadisten de anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber neslin devam etmesi için evliliğe teşvik etmiş ve de evlenilecek kadının belli vasıflarda olması gerektiğini bizlere tavsiye etmektedir. Neslin devam etmesi evliliğe teşvik edilmesiyle olabileceği gibi aynı zamanda çocuk doğumunu engellemek, rızık endişesi ya da başka bir sebepten dolayı çocukları öldürmemekle de mümkündür. Nitekim cahiliye döneminde kız evlâtlarına değer

⁵ Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye* (İstanbul: Dâru'l-Yasin, 2017), 12.

⁶ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin (Ankara: DİB Yayınları, 2006), el-A'râf 7/189.

⁷ İbrâhîm 14/35-40.

⁸ Beyza Bilgin, *İslâm'da Çocuk* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1986), 37.

⁹ Mesut Bayar, “Neslin Korunması İlkesinin Kapsamına Dair Bir İnceleme”, *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2020), 131.

¹⁰ İbrahim Kutluay, “Hz. Peygamber'in Hadislerinde ve Sünnette Ailenin Korunmasına ve Neslin Devamı Bağlamında Alınan Tedbirler”, *2.Uluslararası İnsan Hakları Sempozyumu*, ed. Ali Arslan (Ankara: Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, 2019), 207.

¹¹ Ebû Dâvûd es Sicistânî, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnâvut (Beyrut: Dâru'r-Risâle el-Alemiyye, 2009), “Nikâh”, 3 (No. 2050); İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnâvut (Lübnan: Dâru'r-Risâle el-Alemiyye, 2009), “Nikâh”, 1 (No.1846).

verilmiyor ve de belli sebeplerden dolayı öldürülüyorlardı. Bu sebeplerin başında açlık korkusu¹² yani ekonomik sıkıntı ve sosyal, kültürel etkenleri¹³ zikredebiliriz. Yani kız çocuklarını çalışıp para kazanamadıkları için öldürüyorlar, hatta diri diri toprağa gömüyorlardı. Erkek çocuklarını ise savaşa katılıp, baskın yapıp ganimet malı getirdikleri için öldürmüyorlardı.¹⁴ Kur'ân'da konuyla ilgili yer alan: “*Diri diri gömülen kıza hangi suçundan dolayı öldürüldüğü sorulduğunda*”¹⁵ âyeti kız evlâtlarının öldürüldüğü açıkça beyan edilmektedir. Yine Kur'ân'da rızık endişesinden, açlık korkusundan dolayı çocukların öldürülmesini yasaklamış bu hususu da şu âyet ifade etmektedir: “*Fakirlik korkusuyla çocuklarınızın canına kıymayın! Biz onların da sizin de rızınızı veririz.*”¹⁶ Bu âyette açık bir şekilde bu çirkin eylem yasaklanmıştır. Başka bir âyette ise, Allah hiçbir sebep zikretmeksizin mutlak manada çocukların öldürülmesini yasaklamıştır. Bu sebebin sosyal, kültürel, ekonomik olması arasında fark yoktur. Bu âyet ise şudur: “*Ey Peygamber! Mümin kadınlar Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, hiçbir iyi işte sana karşı gelmemek konusunda sana biat etmek üzere geldikleri zaman, biatlarını kabul et ve onlar için Allah'tan bağışlanma dile.*”¹⁷ Allah bu âyette çocuk öldürmeyi mutlak manada yasaklamış ve çocukları öldürmenin hiçbir meşru gerekçesinin olmadığını ifade etmiştir. Zikretmiş olunan âyet ve hadisler neslin devamlılığı ve korunması için evliliğin ve de çocukların yaşamının ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Yukarıda, insanın soyunun devam ettirme isteğini ve çocukların öldürülmemesi gerektiğini âyetlerle açıklanmıştır. Bunun yanında Kur'ân'da çocukla ilgili farklı kullanımların olduğu görülmektedir. Nitekim çocuk; anne ve babası için göz aydınlığı,¹⁸ yaratıcıdan bir nimet¹⁹ ve O'nun yeryüzündeki delili²⁰ olması gibi ifadelerle de övülmüştür.

¹² el-İsrâ 17/31.

¹³ en-Nahl 16/58.

¹⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahrüddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebir, Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru'l-İhyâ, 1997), 7/331.

¹⁵ et-Tekvîr 81/8-9.

¹⁶ el-İsrâ 17/31.

¹⁷ el-Mümtehine 60/12.

¹⁸ el-Furkân 25/74.

¹⁹ en-Nahl 16/72.

²⁰ el-Hac 22/54.

Yine Kur'ân'da, çocuğun övülmesiyle birlikte anne ile babasına dünyaya gelme gayelerini unutturan ve Allah'a kulluktan uzaklaştıran engeller olarak²¹ da bahsedilmektedir. Birçok insan, hayatın gayesini mal ve evlât çokluğundan ibaret olarak görmektedir ve bundan dolayı Allah ile arasına engeller koymaktadır. Bu iki şey yani mal ve evlât insan için ne kadar önemli olsa da hayat bu ikisinden ibaret değildir. Çünkü insan ancak Allah'a kulluk için yaratılmıştır.²² Bunun için insanın asıl varoluş gayesini unutmaması gerekir. İnsanoğlu fazla malının yahut çocuğunun bulunmasını başkalarına karşı üstünlük olarak kabul edip böyle inanca sahip olsa da²³ Kur'ân-ı Kerim'e göre sözü edilen kimselerin malı da çocuğu da onlar için bir fitnedir²⁴ yani imtihandır ve apaçık bir düşmandır.²⁵

Kur'ân'ın bu âyetleri incelendiğinde İslâm'ın bir denge ortaya koyduğu gözlenmektedir. Çünkü hayatımızı çocuk merkezli bir hayat haline getirirsek asıl gayemiz olan Allah'a kulluktan uzaklaşmış oluruz, yine hayatımızda çocuğa hiç yer vermezsek onu sevgisiz, şefkatsiz bırakırsak bu da uygun değildir. Kısacası çocuğa karşı aşırı sevgi göstermek de, onu tamamen dışlamak da kabul edilir bir şey değildir. Bir bebek dünyaya geleceği zaman heyecanla coşkuyla çocuğun dünyaya gelmesi beklenir. Çocuk dünyaya geldiği zaman ailesi başta olmak üzere yakınları, akrabaları o çocuğu sevgiyle kucaklamaktadır. Bunun sebebi de Allah'ın o çocuğa sevgisinden vermesidir. İşte çocuğun çevresindekileri etkilediği sevgi de bu sevgidir. Bunun delili ise şu âyettir: "*Onu sandığa koy ve ırmağa bırak; böylece ırmak onu kıyıya çıkarsın ve benim de düşmanım, onun da düşmanı olan biri onu alsın. (Ey Mûsâ!) Senin üzerine kendimden bir sevgi bıraktım ki (sevilesin), nezâretim altında büyütülüp yetiştirilesin.*"²⁶ Yüce Allah burada Hz. Musa'ya kendisinden sevgi verdiğini söylemektedir ve biz bundan çocuğun sevilmesinin kaynağının Allah olduğunu anlamaktayız.²⁷

²¹ Âl-i İmrân 3/10.

²² ez-Zâriyât 51/56.

²³ el-Hadîd 57/20.

²⁴ el-Enfâl 8/28.

²⁵ et-Tegâbün 64/14.

²⁶ Tâhâ 20/39.

²⁷ Şihâbüddîn Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânîfi tefsîri'l-Kur'âni'l-'azîm ve's-seb'i'l-mesânî* (Beyrut: Dâru'l- Fikr, 1987), 8/189; Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr* (Beyrut: Dâr-u İbn-i Cevzî, 2020), 6/246.

Kısaca açıklamalarımız neticesinde şu gerçek ortaya çıkıyor ki İslâm her zaman insana ve insanın en küçük bireyi olan çocuğa değer vermiştir. Bize Allah'ın emaneti olan bu çocukları, Allah'ın ve Peygamber'in bize göstermiş olduğu doğrultuda yetiştirip, çocukların haklarına riayet etmemiz gerekir. Ayrıca çocuklar konusunda ifrat ve tefrite kaçmaksızın mutedil sevgiyle, şefkatle çocuklarımızı büyütmemiz gerekir.

2.2. Kur'ân'da “Çocuk” Kelimesini Karşılaman Terimler

Kur'ân'da çocuk manasına gelen 13 tane kelime tespit edilmiştir. Sözlük ve tefsirlerden istifade edilerek bu başlık altında kelimelerin açıklaması yapıldı.

2.2.1. Veled

“و-ل-د” (V-l-d) fiilinden türeyen “veled” kelimesi dünyaya gelen çocuk manasına gelmektedir. Bu kelime kapsayıcı bir kelimedir. Çocuk ister küçük olsun ister büyük olsun bu kelimeyle ifade edilmektedir.²⁸ Arapçaya göre buluş yaşına girmeden önce çocuk kaç yaşında olursa olsun o çocuğa “veled” denileceğini anlamaktayız.

Arap dilinde “Veled” kelimesinin çoğulu “evlâd” şeklinde gelmektedir. “Velid” kelimesi ise doğmak üzere olan çocuk için kullanılır ama genellikle doğum zamanı yakın veya uzak olsun anne karnındaki her çocuk için kullanılmaktadır. Çocuk dünyaya geldiği zaman “velid” ismiyle anılmamaktadır.²⁹ Bundan “v-l-d” fiilinden türeyen farklı kelimeler olduğunu anlamaktayız.

Kur'ân'dan örnekleri ise şu şekildedir; “*Dedi : “Rabbim! Bana bir erkek eli değmediği halde nasıl çocuğum olur?” Rabbi de : “İşte öyle, Allah dilediğini yaratır, bir işin olmasını istedi mi ona sadece ‘ol!’ der, o da oluverir.”*³⁰ Âyette geçen “veledün” kelimesi çocuk manasına gelmektedir. Ayrıca kelimenin tekil kullanımına örnektir. “*Sizi bize*

²⁸Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtü-elfâzı'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnan Dâvûdî (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 2014), 690.

²⁹İsfahânî, *Müfredâtü-elfâzı'l-Kur'ân*, 690.

³⁰Âl-i İmrân 3/47.

yaklaştıracak olan, ne servetiniz ne evlâtlarınızdır.”³¹ Bu âyette ise kelime “evlâdün” şeklinde kullanılıp, çocuklar, evlâtlar manasına gelmektedir. Bu âyette kelime çoğul şeklinde kullanılmıştır.

2.2.2. Tıfl

Arapçada “طفل” (Tıfl) kelimesi taze, olgunlaşmamış manasında çocuk için kullanılan bir kelimedir. Bu kelimenin çoğulu “etfâlün” şeklinde gelmektedir.³² Bu kelime erkek ve kız çocuklar için ortak kullanılan bir kelimedir.³³ Ayrıca “tıfl” kelimesi bebek için kullanılan bir kavramdır.³⁴ Bu kelime davet edilmeden yemeğe gelen,³⁵ her şeyin tazesini, yumuşak olanı,³⁶ her şeyin küçüğü, dünyaya gelen,³⁷ anlamlarını da içermektedir.

“طفل” (Tıflün) kelimesinin Kur’ân’dan örnekleri ise şu şekildedir: “Sizi toprak, sonra nutfe, sonra alâka aşamalarından geçirerek yaratan O’dur. Sonra O sizi bir bebek olarak hayat alanına çıkarır; ardından güçlü çağınıza ulaşıncaya, sonra da yaşlılar haline gelinceye kadar sizi yaşatır; içinizden bazıları bundan önce vefat eder.”³⁸ Bu âyette “طفل” (tıflün) kelimesi bebek manasında kullanılmıştır. Bu âyet, “tıfl”ın Kur’ân’daki müfret yani tekil kullanımına örnektir. “Çocuklarınız ergenlik çağına gelince, onlardan önceki ergenler nasıl izin alıyorlarsa onlar da öyle izin alsınlar.”³⁹ Bu âyet ise “طفل” (tıflün) kelimesinin “etfâlün” şeklinde gelen çoğul kullanımına örnektir. Âyetteki kelime bebek değil de çocuklar manasına gelmektedir.⁴⁰

³¹ Sebe’ 34/37.

³² İsfahânî, *Müfredâtü-elfâzı’l-Kur’ân*, 398.

³³ Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân* (Beirut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1952), 12/11.

³⁴ İsfahânî, *Müfredâtü-elfâzı’l-Kur’ân*, 398.

³⁵ İsfahânî, *Müfredâtü-elfâzı’l-Kur’ân*, 398.

³⁶ Ebu’l-Feyz Muhammed b. Muhammed b. Abdırrezzâk Murtazâ el-Huseynî ez-Zebîdî, *Tâcü’l-‘arûs min cevâhiri’l-kâmûs*, thk. Abdülkerîm İzbavî (Kuveyt : Matbaa-i Hükümet-i Kuveyt, 1987), 29/368.

³⁷ Zebîdî, *Tâcü’l-‘arûs min cevâhiri’l-kâmûs*, 29/369.

³⁸ el-Mü’min 40/67.

³⁹ en-Nûr 24/59.

⁴⁰ Ebu’l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer b. Ahmed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an hakâiki ğavâmidü’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-ekâvîl fi vucûhi’t-te’vîl* (Kahire: Dâru’l-Hadis, 2012), 3/232.

2.2.3. İbn

“İbn” kelimesi Arapçada “ب-ن-و” (b-n-v) fiilinden türemekte ve bu fiil bina yaptı manasına gelmekte olup,⁴¹ çocuk manası da vardır.⁴² “İbn” kelimesinin “ب-ن-و” (b-n-v) fiilinden yani bina yaptı manasından türemesinin nedeni çocuğun ebeveyni için bir bina gibi olmasıdır. Bu binayı yapan ebeveynidir. Allah çocuğun meydana gelmesinde anne ve babasını onun için bir sebep kılmıştır.

Arapçada bir kimsenin terbiyesinden geçen, bir kimsenin işini gören, bir kimse için yardımcı olan, bir işle çok meşgul olan kimse için onun oğlu tabiri kullanılır. “İbn” kelimesi Kur’ân’ın birçok âyetinde hem tekil hem çoğul olarak⁴³ geçmektedir. Kur’ân’da müfret, müzekker-müennes ve cemi olarak örnekleri: “*Yahudiler “Üzeyir Allah’ın oğludur” dediler, Hristiyanlar da “Mesîh (İsâ) Allah’ın oğludur” dediler.*”⁴⁴ “İbn” kelimesi bu âyette oğul manasına gelmektedir. Bu âyet “ibn” kelimesinin müfret yani tekil kullanımına da örnek teşkil etmektedir. “*Yine onlar -hâşâ- “Kızlar Allah’ındır” diyorlar. Akıllarınca beğendikleri de kendilerinin oluyor!*”⁴⁵ “el-benât” kelimesi "ابن" “ibn” kelimesinin müennesi olan (bintün) kelimesinin çoğuludur. Âyette ise kızlar manasına gelmektedir. “*Allah size kendi cinsinizden eşler yarattı, eşlerinizden de sizin için oğullar ve torunlar türetti; sizi güzel ürünlerle rızıklandırdı.*”⁴⁶ Âyette “benîne” kelimesi oğullar manasına gelmekte olup, “ibn” kelimesinin “benîne” şeklinde çoğul kullanımına örnektir.

2.2.4. Gulâm

“Gulâm” kelimesi Arapçada bıyığı yeni çıkan, bıyığı terleyen erkek çocuk için kullanılmaktadır. Arap kelâmında ergenlik dönemi belli olan çocuk için “gulâm” ifadesi kullanılmaktadır.⁴⁷ Yine “gulâm” kelimesi Arapçada; ergenlik çağına ulaşan erkek çocuk,⁴⁸

⁴¹ İsfahânî, *Müfredâtü-elfâzı'l-Kur’ân*, 29.

⁴² İsfahânî, *Müfredâtü-elfâzı'l-Kur’ân*, 29; Zebîdî, *Tâcü'l-‘arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, 37/224.

⁴³ Muhammed Fuâd Abdu'l-Bâkî, *el-Mu‘cemu'l-müfehres li elfâzı'l-Kur’âni'l-Kerîm* (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2007), 167.

⁴⁴ et-Tevbe 9/30.

⁴⁵ en-Nahl 16/57.

⁴⁶ en-Nahl 16/72.

⁴⁷ İsfahânî, *Müfredâtü-elfâzı'l-Kur’ân*, 472.

⁴⁸ Zebîdî, *Tâcü'l-‘arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, 33/178.

köle, hizmetçi, uşak, on yaşını geçip ergenlik çağına yaklaşan çocuk⁴⁹ manalarına gelmektedir. “Gulâm” kelimesinin çoğulu “ğilmânun” ve “ğilmâtün” şeklinde gelmektedir.⁵⁰ Ayrıca “Gulâm” kelimesi için şöyle de bir tarif yapılmıştır: “Doğumundan ergenlik yaşına girinceye kadar çocuklar için kullanılan bir kelimedir.”⁵¹

Kur’ân’da “gulâm” kelimesinin bulunduğu âyetler: “*Zekeriyyâ ise şöyle dedi: “Rabbim! Bana ihtiyarlık gelip çattığı, üstelik karım da kısır olduğu halde benim nasıl oğlum olabilir?”*”⁵² Bu âyette “غلام” kelimesi evlât, çocuk manasında kullanılmıştır. Ayrıca kelimenin tekil kullanımına örnektir. “*Derken bir kervan geldi, sucularını gönderdiler, adam kovasını kuyuya saldı; “Müjde! İşte bir oğlan çocuğu!” diye bağırdı.*”⁵³ Bu âyette ise “غلام” kelimesi genç ve delikanlı manasında kullanılmıştır.⁵⁴ Yukarıdaki bilgiler göstermektedir ki, “gulâm” kelimesi kız çocukları için değil genellikle erkek çocukları için kullanılmaktadır.

2.2.5. Saġîr

(S-ğ-r) fiilinden türeyen bir kelimedir. Küçük ve büyük ikisi birbirleriyle değerlendirilen zıt kelimelerdir. Çünkü bir kişi, duruma göre küçük ve bir duruma göre büyük olabilir. Bazen bu kelimeler zaman itibariyle söylenir de bir kişinin yaşı küçük ise “صغير” denir. Bazen de bu kelimeler cüsse, değer ve konum bakımından küçüklüğü ifade etmek için kullanılır.⁵⁵ “Saġîr” kelimesi genel manada büyüğün zıttı olarak kullanımı ise yaygındır.⁵⁶

“صغير” (saġîr) kelimesi âyetlerde şöyle geçmektedir; “*Büyük küçük hepsi satır satır yazılmıştır.*”⁵⁷ Bu âyette “صغير” kelimesi çocuk anasında kullanılmamıştır. Geldiği mana, büyüğün zıttı olan küçük manasındadır. “*Onlara merhametle ve alçak gönüllülükle kol kanat ger. “Rabbim! Onlar nasıl küçüklükte beni şefkatle eğitip yetiştirdilerse şimdi sen de*

⁴⁹ İlyas Karslı, *Arapça - Türkçe Yeni Sözlük* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), 1689.

⁵⁰ İsfahâni, *Müfredâtü-elfâzı 'l-Kur'ân*, 472.

⁵¹ Muhammed Emin İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri 'l-muhtâr* (Beyrut: Şirket-i Mektebe, 1966), 6/153.

⁵² Âl-i İmrân 3/40.

⁵³ Yûsuf 12/19.

⁵⁴ Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: Dâr-u Tunusiyye, 1984), 12/242.

⁵⁵ İsfahâni, *Müfredâtü-elfâzı 'l-Kur'ân*, 360.

⁵⁶ Zebîdî, *Tâcû'l-'arûs min cevâhiri 'l-kâmûs*, 12/321.

⁵⁷ el-Kamer 54/53.

onlara merhamet göster” diyerek dua et.”⁵⁸ Bu âyette ise “صغير” kelimesi yukarı âyetten farklı olarak çocuk manasında kullanılmıştır.

2.2.6. Züriyyet

Züriyyet kelimesi küçük çocuklar ve kişinin soyu manasına gelmektedir. Örfte hem küçük hem de büyük çocuklar için kullanılmaktadır.⁵⁹ Bu kelimenin baba, oğul, çocuklar manası⁶⁰ ve soy, nesil, torunlar, gelecek nesiller gibi manaları da vardır.⁶¹ Ayrıca bu kelimenin asıl anlamı çoğul olmakla birlikte hem tekil hem de çoğul manasında⁶² kullanılmaktadır.

Kur’ân’dan örnekleri ise şöyledir; “Allah, birbirinden gelme nesiller olarak Âdem’i, Nûh’u, İbrâhim ailesini ve İmrân ailesini seçip âlemlere (bütün yaratılmışlara) üstün kıldı.”⁶³ Bu âyette de “ذرية” (züriyyet) kelimesi soy, nesil manasına gelmekte olup kelime tekil formatında kullanılmıştır. “Rabbimiz! Onları ve atalarından, eşlerinden ve nesillerinden olup da iyi yolda bulunanları kendilerine vaad ettiğin adn cennetlerine kabul buyur.”⁶⁴ “Züriyyet” kelimesi bu âyette nesiller manasında kullanılmıştır. Ayrıca bu âyet, kelimenin çoğul kullanımına örnek teşkil etmektedir. Kur’ân’ın pek çok âyetinde⁶⁵ “züriyyet” kelimesi geçmektedir.

2.2.7. Hafede

“ح-ف-د” (H-f-d) kökünden türeyen bu kelime; akraba olsun veya akraba olmasın kişinin yardımına koşan yardımcı manasına gelmektedir.⁶⁶ Tefsir âlimleri “hafede” kelimesinin torunlar manasına geldiğini ifade etmişlerdir.⁶⁷ Bunun sebebi ise kişinin yardımına en çok

⁵⁸ el-İsrâ 17/24.

⁵⁹ İsfahânî, *Müfredâtü-elfâzı'l-Kur'ân*, 237.

⁶⁰ Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, 38/91.

⁶¹ Halil Uysal, *el-Halil es-Semir Arapça-Türkçe Sözlük* (İstanbul: Neva Yayınları, 2014), “züriyyet”, 491.

⁶² İsfahânî, *Müfredâtü-elfâzı'l-Kur'ân*, 237.

⁶³ Âl-i İmrân 3/33-34.

⁶⁴ el-Mü'min 40/8.

⁶⁵ el-Bakara 2/124, 128; Âl-i İmrân 3/34, 38.

⁶⁶ Ebu'l-Berekât Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil ve hakâiku't-te'vil*, thk. Yusuf Ali Bedevî (Beirut: Dâr-u İbn-i Kesir, 2017), 2/223.

⁶⁷ Celâluddîn Muhammed b. Ahmed el-Mahallî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Tefsîrü'l-*

koşan kişilerin torunlar olması ve yardımlarında samimi oldukları için müfessirler bu manayı vermişlerdir.⁶⁸ Bu kelime ayrıca; adımı peş peşe atmak,⁶⁹ manalarına da gelmektedir.

Kur'ân'da ise şu şekilde geçmektedir: “Allah size kendi cinsinizden eşler yarattı, eşlerinizden de sizin için oğullar ve torunlar türetti; sizi güzel ürünlerle rızıklandırdı.”⁷⁰ “Hafedetün” kelimesi bu âyette torunlar manasına gelmektedir. “Hafede” kelimesi, Kur'ân'da yalnızca bu âyette yer almaktadır.

2.2.8. Ehl

“Ehl” kelimesi, bir kişiyi başka biriyle bir araya getiren din, soy veya nesil gibi unsurları ifade eder. Ama bu kelimenin asıl manası kişinin ailesi manasına gelmesidir. Daha sonraki zamanlarda bu “ehl” kelimesinin anlamı genişleyip, kendilerini bir soyun birleştirdiği kişiler ve akrabalar anlamını ifade etmek için kullanılmıştır.⁷¹ Arapçada “اهل الرجال” terkibi kişinin aşireti, akrabaları manasına gelmekte ama bunun içerisine o kişinin eşi ve çocukları da girmektedir.⁷² Bunun delili ise şu âyettir: “Mûsâ... Tûr tarafında bir ateş gördü; ailesine, “Siz bekleyin; ben bir ateş gördüm, belki oradan size bir haber yahut ısınmanız için bir parça ateş getiririm” dedi.”⁷³ Bu âyette “ehl” kelimesinin içerisine Hz. Musa'nın ailesinin girmiş olduğunu görmekteyiz.

Hz. Peygamber'in ailesi için de “اهل البيت” terkibi kullanılmaktadır. Bunun içerisine Hz. Peygamber'in eşleri, çocukları ve torunları da girmektedir.⁷⁴ Bunun delili ise Kur'ân'ın şu âyetidir: “Ey peygamber ailesi! Allah sizi sadece günah kirlerinden arındırmak ve sizi tertemiz yapmak istiyor.”⁷⁵ Bu âyette Hz. Peygamber'in ailesi için “اهل البيت” terkibi

Celâleyn (Kahire: Dâru'r-Risâle, 2008), 274; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsir* (Lübnan: Mektebetü'l-Asriyye, 2014), 2/218; Neseî, *Medâriku't-tenzil ve hakâiku't-te'vîl*, 2/223.

⁶⁸ İsfahânî, *Müfredâtü-elfâzı'l-Kur'ân*, 123.

⁶⁹ İsfahânî, *Müfredâtü-elfâzı'l-Kur'ân*, 123.

⁷⁰ en-Nahl 16/72.

⁷¹ İsfahânî, *Müfredâtü-elfâzı'l-Kur'ân*, 37.

⁷² Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, 28/41.

⁷³ el-Kasas 28/29.

⁷⁴ Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, 28/41.

⁷⁵ el-Ahzâb 33/33.

kullanıldığını açıkça görmekteyiz. “Ehl” kelimesi Kur’ân’da en çok geçen kelimelerdendir.⁷⁶

2.2.9. Âl

“Âl” kelimesi “ehlü” kelimesinden dönüştürülmüştür. Çünkü “âl” kelimesinin ismi taşıdığı “üheylün” şeklinde gelmekte olup, bu da aslının “أهل” olduğunu göstermektedir. “Âl” kelimesi üstün varlıklara, tanınmış kişilere, konuşabilen canlılara izafe edilerek kullanılır, bilinmeyen zaman ve mekânlar için kullanılamaz.⁷⁷

2.2.10. Yetim

“Yetim” kelimesi; çocuğun ergenlik çağına girmeden önce babasının vefat etmesi, babasız kalması manasına gelmektedir. İnsan dışında diğer canlılarda ise annesi ölen yavru için “yetim” kelimesi kullanılmaktadır.⁷⁸ Bazı âlimler de genel manada insanlarda babasını kaybeden kişi için,⁷⁹ hayvanlarda ise annesini kaybeden canlı için yetim kelimesinin kullanılacağını söylemektedir.⁸⁰ “Yetim” kelimesi bu manaların dışında; tek kalan canlı,⁸¹ ıssız ve yalnız⁸² gibi manalara da gelmektedir. Arapçada “ندرة يتيمة” tabiri “bir incinin kendi kaynağı olan mercandan kopması ve tek kalması” manasına gelmektedir.⁸³ Bu da “yetim” kelimesinin tek ve yalnız başına kalma manasına geldiğini göstermektedir. Baba çocuklarının ihtiyaçlarını karşıladığından dolayı yetimlik babanın hayatta olup olmamasına bağlanmıştır. Bundan dolayı babası vefat etmiş, baba sevgisi ve şefkati görmemiş ve geçimini devam ettirmek için çalışamayan kişiler yetim diye isimlendirilmektedir.⁸⁴

⁷⁶ Abdu'l-Bâkî, *el-Mu'cemu'l-müfrehes li elfâzı'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 117; Hüd 11/73.

⁷⁷ İsfahânî, *Müfredâtü-elfâzı'l-Kur'ân*, 38-39.

⁷⁸ İsfahânî, *Müfredâtü-elfâzı'l-Kur'ân*, 715.

⁷⁹ Nesefî, *Medâriku't-tenzil ve hakâiku't-te'vil*, 1/327.

⁸⁰ Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, 34/134.

⁸¹ Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, 34/134; İsfahânî, *Müfredâtü-elfâzı'l-Kur'ân*, 715.

⁸² Uysal, *el-Halil es-Semir Arapça-Türkçe Sözlük*, 1012.

⁸³ İsfahânî, *Müfredâtü-elfâzı'l-Kur'ân*, 715.

⁸⁴ Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes'ûd el-Begavî, *Me'âlimu't-tenzil* (Beyrut: Dâr-u İhyâi't Turâsi'l-'Arabî, 1999), 5/268; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 30/358.

“Yetim” kelimesi Kur’ân’da müfret şekliyle sekiz, tesniye şekliyle bir ve çoğul sığasıyla on dört yerde geçmektedir.⁸⁵ Kur’ân’dan örnekleri ise şu şekildedir; “*Rüştüne erişinceye kadar yetimin malına, onun iyiliğine olmadıkça el sürmeyin.*”⁸⁶ “*Duvara gelince o, şehirde iki yetim çocuğun idi; altında da onlara ait bir defîne vardı; babaları ise iyi bir adamdı...*”⁸⁷ “*Bir zamanlar biz İsrâiloğulları’ndan, “Yalnız Allah’a kulluk edeceksiniz; ana babaya, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz. İnsanlara güzel söz söyleyin, namazı kılın, zekâtı verin” diyerek söz almıştık.*”⁸⁸ “Yetim” kavramı başlığı altında üç âyeti zikretmemizin gerekçesi “yetim” kelimesinin Kur’ân’daki tekil, tesniye ve çoğul kullanımlarına dikkat çekmek içindir. Bu âyetlerde “yetim” kelimesi istilâhî manada annesiz, babasız çocuk manasına gelmektedir.

2.2.11. Rebâib

Arapçada çocuğun bakımını üstlenen babaya “râbbu” çocuğun bakımını üstlenen anneye “râbbetü” söz konusu bebek, çocuk için de “rabibu” ve “rabibetü” kelimeleri kullanılmaktadır.⁸⁹ “Rebâib” kelimesi çocuk, terbiye edilmiş çocuk⁹⁰ ve üvey oğul, oğulluk, erkeğin ikinci eşinin eski kocasından olan çocuğu⁹¹ yahut kadının ikinci eşinin eski eşinden olan çocuğu⁹² ve benzeri anlamları taşımaktadır.

Kur’ân’da ise şu şekilde geçmektedir: “*Anneleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşin kızları, kız kardeşin kızları, sizi emziren anneleriniz, süt bacılarınız, eşlerinizin anneleri, kendileriyle birleştiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı...*”⁹³ Bu âyette üvey çocuklar manasında kullanılan “rebâib” kelimesi Kur’ân’da yalnızca burada geçmektedir. Başka bir örneği yoktur.

⁸⁵ Abdu’l-Bâkî, *el-Mu‘cemü’l-müfehres li-elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, 858.

⁸⁶ el-En‘âm 6/152.

⁸⁷ el-Kehf 18/82.

⁸⁸ el-Bakara 2/83.

⁸⁹ İsfahâni, *Müfredâtü-elfâzi’l-Kur’ân*, 246.

⁹⁰ Zebîdî, *Tâcü’l-‘arûs min cevâhiri’l-kâmûs*, 2/464.

⁹¹ Nesefî, *Medâriku’t-tenzil ve hakâiku’t-te’vil*, 1/346; Sâbûnî, *Safyetü’t-tefâsir*, 1/227.

⁹² Karşlı, *Arapça - Türkçe Yeni Sözlük*, 991.

⁹³ en-Nisâ 4/23.

2.2.12. Sabî

“ص-ب-ي” (S-b-y) fiilinden türeyen bir kelime olup çoğulu “sabiyyetün” ve “sıbyânün” gelmektedir.⁹⁴ Manası ise ergenliğe girmeyen çocuk,⁹⁵ çocuk için doğumdan başlayıp süttten kesilme zamanına kadar geçen süreye,⁹⁶ artık süt emmeyen çocuk, seyirci, baş, kılıcın keskin tarafı, kavmin başı, kavmin lideri, sakalın ucu gibi manalara⁹⁷ gelmektedir. Aynı zamanda Süyûtî: (öl. 911/1505) “Anne karnındaki çocuk için “cenin”, dünyaya gelen çocuk için “sabî” kelimeleri kullanılıp, fukaha ise “sabî” kelimesini ergenliğe ulaşmayan çocuk için kullanmışlardır.”⁹⁸ demiştir.

Kur’ân’dan örnekleri ise “*Ona henüz çocukken hikmeti verdik.*”⁹⁹ “*Beşikteki bir çocukla nasıl konuşuruz?*” *dediler.*”¹⁰⁰ âyetleridir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla “Sabî” kelimesi buradaki âyetlerde de görüldüğü üzere sadece iki yerde geçmektedir. Her iki âyette aynı anlamda kullanıldığı görülmekte; Hz. Yahya ve Hz. İsa’nın çocuk oluşuna işaret etmektedir. Ancak ilk âyetteki kullanım geç çocukluk dönemine yani temyiz çağına işaret ederken, ikinci âyetteki kullanımda erken çocukluk dönemine işaret vardır.

2.2.13. İnâs

“ا-ن-ث” (E-n-s) fiilinden türeyen bu kelime “ünsâ” kelimesinin çoğuludur. Kadınlar, kızlar için kullanılan bir kavram olup; erkeğin zıttı manasına gelmektedir.¹⁰¹ Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere inâs kelimesi kullanarak bir çocuktan bahsediliyorsa o çocuk, kız çocuğudur.

⁹⁴ Zeynüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir er-Râzî, *Muhtârü’s-sihâh*, thk. Yusuf Şeyh Muhammed (Beyrut: Mektebetü’l-Asriyye, 1999), 173.

⁹⁵ İsfahânî, *Müfredâtü-elfâzı’l-Kur’ân*, 360.

⁹⁶ Zebîdî, *Tâcü’l-‘arûs min cevâhiri’l-kâmûs*, 38/406.

⁹⁷ Zebîdî, *Tâcü’l-‘arûs min cevâhiri’l-kâmûs*, 38/406.

⁹⁸ Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir es-Süyûtî, *el-Eşbâh ve’n-nezâ’ir fî kavâ’id ve fîrû’i fîkhi’ş-Şâfi’iyye* (Lübnan: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1983), 219.

⁹⁹ Meryem 19/12.

¹⁰⁰ Meryem 19/29.

¹⁰¹ İsfahânî, *Müfredâtü-elfâzı’l-Kur’ân*, 93.

Kelimenin Kur’ân’da kullanımı ise şu şekildedir: “*O dilediğini yaratır; dilediğine kız çocukları bahşeder, dilediğine de erkek çocukları bahşeder.*”¹⁰² “*Yahut erkek ve kız çocuklarını birlikte verir. Dilediğini de çocuksuz bırakır.*”¹⁰³ Bu âyetlerde “inâsen” kelimesi görüldüğü üzere kız çocukları manasında¹⁰⁴ kullanılmıştır.

Bu kavramla birlikte Kur’ân’da çocuk manasına gelen, çocukla ilgili olan 13 kavram açıklanmıştır. Çocuk kelimesinin bu kadar fazla manasını incelemekteki sebep, çalışma konumuzun tam anlaşılmasını sağlamaktır. Çünkü sokakta birçok insan vardır. Bu insanlardan hangilerinin çocuk kavramına girdiğini tam olarak anladığımız takdirde tez daha kolay hedefine ulaşacaktır. Şimdiki başlıkta ise tezin diğer kavramı olan “hak” kavramı incelenecektir.

2.3. Hak Kavramı

“ح-ق-ق” (H-k-k) fiilinden türeyen hak kavramı sabit, doğru ve kesin olan şey manasına gelmektedir. Râgıp el-İsfahâni (öl.354/954) ise el-Müfredât isimli eserinde “hak” kelimesinin asıl manasının mutabakat yani uygunluk olduğunu söyledikten sonra asıl itibariyle dört manaya geleceğini belirtmiştir. Bu manaların her birine Kur’ân’dan örnekler vermektedir. Bu manalar ise şunlardır:¹⁰⁵

- 1) Bir şeyi hikmetinin gereği olarak yaratana “hak” ismi verilir, bundan dolayı “hak” kelimesi Allah’ın ismi sayılmıştır. “*İşte O Allah sizin gerçek rabbinizdir.*”¹⁰⁶
- 2) Hikmetinden dolayı yaratılan her iş, “hak” olarak adlandırılır; bu nedenle Allah’ın tüm fiilleri haktır. “*Allah bütün bunları hikmet ve fayda esasına göre yarattı.*”¹⁰⁷
- 3) Bir şeye gerçekte olduğu şekliyle doğru olarak inanmaya da “hak” denmektedir. “*Allah*

¹⁰² eş-Şûrâ 42/49.

¹⁰³ eş-Şûrâ 42/50.

¹⁰⁴ Nâsiruddîn Ebû Sa’îd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî el-Beydâvî, *Envârü’l-tenzîl ve esrârü’l-tenzîl* (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 2017), 927; Nesefî, *Medâriku’l-tenzîl ve hakâiku’l-tenzîl*, 3/261.

¹⁰⁵ İsfahâni, *Müfredâtü-elfâzı’l-Kur’ân*, 165.

¹⁰⁶ Yûnus 10/32.

¹⁰⁷ Yûnus 10/5.

onların, üzerinde ayrılığa düştükleri gerçeği, kendi izniyle müminlerin bulmasını sağladı.”¹⁰⁸

4) Gerektiği yerde, gerektiği ölçüde, gerektiği şekliyle ve gerektiği zaman meydana gelen fiile de “hak” denmektedir. “Onlar artık iman etmeyecekler!” şeklindeki hüküm gerçekleşti.”¹⁰⁹ “Fakat şu sözüm mutlaka gerçekleşecek:...”¹¹⁰

Cürcânî (öl.816/1413), “hak” kavramını sözlük manası ve ıstılâhî mana olmak üzere iki şekilde açıklamaktadır: Sözlük manasını “İnkârî mümkün olmayan, sabit ve batılın zıttı” diye açıklamaktadır. İstılâhî manasını ise “Gerçeğe uygun olan hüküm” diye açıklamaktadır.¹¹¹ Şöyle ki Müslümanlara ve ehl-i sünnet mezhebine mensuplarına “ehl-i hak”, bunun haricindeki din ile mezheplere “ehl-i batıl” denilmektedir.¹¹² “H-k-k” fiili ayrıca gerçekleşen iş, adalet, İslâm, mal, sözde doğruluk, ölüm gibi manalara da gelmektedir.¹¹³ “حق” (Hakk) ifadesine Kur’ân’da 247 defa yer verilmiştir.¹¹⁴ Çoğunlukla batılın zıttı manasında¹¹⁵ kullanılmasıyla birlikte; evveliyat yani öncelikli,¹¹⁶ ihtiyaç,¹¹⁷ gerçeğe uygun söz,¹¹⁸ Allah’ın ismi,¹¹⁹ doğru yol,¹²⁰ adâlet,¹²¹ doğru haber,¹²² bilgi-inanç,¹²³ bir olayın iç yüzü,¹²⁴ delil,¹²⁵ görev ve hüküm¹²⁶ gibi manalara da gelmektedir. Âyetlerden örnekleri ise şu şekildedir: “Bilerek hakkı bâtil ile karıştırmayın, hakkı gizlemeyin.”¹²⁷ Bu âyette batılın zıttı manasında kullanılmıştır. “Kocaları, onları

¹⁰⁸ el-Bakara 2/213.

¹⁰⁹ Yûnus 10/33.

¹¹⁰ es-Secde 32/13.

¹¹¹ Ali b. Muhammed b. Ali eş-Şerîf Cürcânî, *et-Ta’rifât*, thk. Adil Enver Hadar (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 2013), 85.

¹¹² Mustafa Çağrıncı, “Hak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/137.

¹¹³ Zebîdî, *Tâcü’l-‘arûs min cevâhiri’l-kâmûs*, 25/166-167.

¹¹⁴ Abdu’l-Bâkî, *el-Mu‘cemü’l-müfehres li-elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, 256.

¹¹⁵ el-Mâide 5/77.

¹¹⁶ el-Bakara 2/228.

¹¹⁷ el-En‘âm 6/141.

¹¹⁸ el- A‘râf 7/169.

¹¹⁹ en-Nûr 24/25.

¹²⁰ Yûnus 10/35.

¹²¹ el-Enbiyâ 21/112.

¹²² el-Mü‘minûn 23/62.

¹²³ Vâkıa 56/95.

¹²⁴ Yûsuf 12/51.

¹²⁵ Yûnus 10/76-77.

¹²⁶ er-Rûm 30/47.

¹²⁷ el-Bakara 2/42.

kendilerine geri çevirme hususunda başkalarından daha ziyade hak sahibidirler... ”¹²⁸ Bu âyette evveliyat yani öncelikli manasına örnektir. “...Bunlardan, Allah hakkında gerçek olandan başka bir şey söylemeyeceklerine dair kitabın öngördüğü bir söz alınmamış mıydı? ”¹²⁹ Bu âyette gerçeğe uygun bir söz olmasına örnek teşkil etmektedir.

2.4. Çocuk Hakları

“Çocuk Hakları” terkininin ikinci kelimesi olan “hak” kavramının geldiği manaları hak kavramını açıklarken değinmiştik. Bu başlık altında çocuk haklarının kısa bir tarihçesinden bahsederek, çocuk haklarıyla ilgili bilgi verip, çalışmanın ikinci kısmında ise Kur’ân’da geçen çocuk haklarını detaylı şekilde incelenecektir.

Kısaca çocuk haklarının tarihçesine değinecek olursak çocuk hakları konusu, içerisinde bulunduğumuz yüzyılın gündemini her zaman meşgul etmiştir. Bu konu Birleşmiş Milletlerin 10 maddelik “Çocuk Hakları Beyannamesini” kabul etmesiyle bütün dünyanın dikkatini çeken bir konu haline gelmiştir. Bu beyannameyi batılıların çıkarmış olması çocuk hakları konusunu ilk defa gündeme getirenlerin onlar olduğu anlamını taşımamaktadır. Daha önceki hukuklarda çocuk haklarından bahsedilse de insanlığa yararlı, sistematik şekilde bahsedilmemiş, tam manası ile çocuk hakları ilk defa Kur’ân’da hadislerde dolayısıyla İslâm hukukunda görülmektedir.

Bugünkü modern batının kaynağını oluşturan Eski Yunan ve Eski Roma hukukunda çocuk haklarına, çocuğu koruma kanunlarına rastlanılmaz. Eski Yunan hukukunda çocuk devlete aittir. Ailesinin çocuk üzerindeki hakları ise sınırlıdır. Roma hukukunda ise Devletin çocuk üzerinde hiçbir yetkisi yoktur, çocuk tamamen babasının mülkiyeti altındadır ve babası çocuğa istediğini yapabilir. Babası çocuğu satabilir, hatta öldürebilir ve Devlet hiçbir şekilde babaya müdahale edemezdi.¹³⁰ Bu iki durum da bize uç noktaları göstermektedir. Çünkü Eski Yunan hukukunda çocuk tamamen devletin elinde olduğu için ailesinin çocuk üzerinde hiçbir hakkı ve yetkisi yoktur. Bu ise anne ve baba sevgisinden ve merhametinden

¹²⁸ el-Bakara 2/228.

¹²⁹ el-A‘râf 7/169.

¹³⁰ İbrahim Canan, “İslâm’da Çocuk Hakları”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1995), 7.

yoksun çocukların yetişmesine sebep olmuştur. Roma hukuku da tamamen çocuğu değersizleştirerek çocuğu evde bulunan bir eşya mesabesine indirgemıştır. Batıda ilk defa çocuk hakları konusu 18. yüzyılda gündeme gelmiştir. Bu hakları gündeme getirenler de “Tabiî Hukuk” anlayışını temsil eden Rousseau, Kant ve Locke gibi batılı düşünürlerdir.¹³¹ Batıda ilk gelişmelerden sonra çocuk üzerine araştırmalar yapılmış ve çocuk koruma kanunları çıkartılmaya başlanmıştır. Batıda ilk defa ABD’de çocukları korumak için bir müessese kurulmuştur.¹³² Bu da bize batıda zaman ilerledikçe çocukla ilgili çok büyük gelişmeler olmasa da 18. yüzyılda birtakım çalışmalar yapıldığını göstermektedir.

Yaşadığımız yüzyılda ise çocuğu koruma ve haklarını gözetmeye yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların başında 1948 yılında yayımlanan “İnsan Hakları Cihanşümül Beyannamesi”nin bir kısım maddeleri çocuk haklarıyla ilgilidir. Bu çalışmanın üzerinden çok geçmeden 20 Kasım 1959 yılında BM’nin 10 maddelik “Çocuk Hakları Beyannamesini” kabul etmesiyle çocuk haklarıyla ilgili ilk müstakil çalışma meydana gelmiştir.¹³³ Yaşadığımız döneme yaklaştıkça çocuğun korunmasına yönelik, çocukların haklarını savunan kanunlar çıkmaya başlamıştır. Nitekim bu sözleşmede yer alan maddeler çocuk hakları konusunda geçmişten günümüze çok önemli bir noktaya geldiğini bizlere göstermektedir. Sözleşmenin tarihi seyri şöyledir: “*Çocuk Hakları Sözleşmesi Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde benimsenen sözleşme 2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye de dâhil olmak üzere 193 ülkenin taraf olduğu sözleşme en fazla ülkenin onayladığı insan hakları belgesidir. Türkiye, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesini 14 Ekim 1990’da imzalamış ve sözleşme 27.01.1995’te Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Böylece uluslararası düzeyde tanımlanmış bir hukuk çerçevesi oluşmuştur.*”¹³⁴ Şurası bir hakikat ki çocuklar dünyaya geldikleri zaman yardıma muhtaç olarak gözlerini açmaktadırlar ve uzun bir süre bakıma ihtiyaçları vardır. Bu durumda çocuk haklarının gözetilmesi için öncelikli olan şey kimliklerinin belli edilmesidir. Kimliklerinin belli edilmesiyle artık çocuğun kime ait olduğunu belirlemiş olur. Bu da çocuğun haksızlığa uğramasının önüne geçen durumların başında gelmektedir.

¹³¹ İbrahim Canan, *Çocuk Hakları Beyannamesi Işığında İslâm’da Çocuk Hakları* (İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1980), 20.

¹³² Canan, *Çocuk Hakları Beyannamesi Işığında İslâm’da Çocuk Hakları*, 20.

¹³³ Canan, *Çocuk Hakları Beyannamesi Işığında İslâm’da Çocuk Hakları*, 22.

¹³⁴ Hafsa Kesgin, *İslâm’da Çocuk Koruma* (İstanbul: Kitabı Yayınevi, 2019), 79.

Çocuğun kimliğinin belli olmasından kasıt nesebinin belli olmasıdır. İslâm'da çocuğun nesebi ise anne ve babasının geçerli bir nikâh akdiyle evlenmeleriyle mümkündür. Dinimiz evliliği; kişileri Allah'ın hoşnut olmayacağı fiillerden korumak ve özellikle de dünyaya gelecek olan masum, korumasız çocukların haklarını korumak için pek çok âyette ve hadiste teşvik etmektedir. Nitekim bir âyette şöyle buyrulmaktadır; “İçinizden evli olmayanları, köle ve câriyeleriniz arasından da elverişli olanları evlendirin. Yoksulluk içinde iseler Allah lütfu ile onları ihtiyaçtan kurtarır.”¹³⁵ Bu âyette Allah açıkça çevremizde bulunan bekârları, evlenmek isteyip evlenemeyenleri yardım ederek evlenmelerine yardımcı olmamızı emretmektedir. Buradaki amaçlardan bir tanesi de korumasız ve savunmasız çocukların haklarını garanti altına almaktır.

İslâm Peygamberi, “Evlenin, çoğalın! Çünkü ben kıyâmet gününde diğer ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla iftihar edeceğim!”¹³⁶ hadisiyle evliliğe teşvik edip, çocuk sahibi olmamızı bize tavsiye etmektedir. Bu hadiste görüldüğü üzere Hz. Peygamber çocuk sahibi olmayı evliliğe bağlamıştır. Bunun da dolaylı yoldan çocukların haklarını korumaya yönelik bir tavsiye olduğu anlaşılmaktadır. Bazı durumlarda ise çocuğun anne ve babasının evlilik yapıp yapmadığı noktasında belirsizlikler de olabilir. Böyle durumlarda dâhi çocuğun korunması temel esas teşkil eder. Burada suçlu olan her zaman için anne ve babadır. Çocuk her zaman için günahsız, saf ve temizdir. Bize Allah'ın emaneti olan bu saf ve günahsız varlıkları her türlü kötülüklerden, zararlı şeylerden korumak bizim onlara karşı en önemli görevimizdir. İslâm hukuku genelde çocukların özelde sokak çocuklarının korunması görevinde sadece şahısları değil toplumu da sorumlu tutmuştur.

Yukarıda çocukların, dünyaya gelişinden itibaren güçsüz ve savunmasız olduğunu bu sebeple bakıma ihtiyaçları olduğuna değinilmişti. Bu durum ise İslâm hukukunda “velâyet” ve “hidâne” olgusunu meydana getirmiştir. Kısaca bu iki kavramı şöyle açıklayabiliriz: “Velâyet” kavramı sözlükte; idare etmek, düzenlemek, yardım etmek ve sevmek gibi manalara gelmektedir.¹³⁷ İstılâhî manada ise “bir kişinin rızasına bakılmaksızın, söylenen sözün başkası üzerinde geçerli ve sonuç doğuracak şekilde kabul edilmesi demektir.” Özel

¹³⁵ en-Nûr 24/32.

¹³⁶ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, “Nikâh”, 2 (No. 2050); İbn Mâce, *es-Sünen*, “Nikâh”, 1 (No. 1846).

¹³⁷ Heyet, *Dini Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: DİB Yayınları, 2015), 688.

manada ise çocuklar adına yetkili olmayı ifade eder. Bu kişiler babadır, baba yoksa babanın babası yani dededir, dede de yoksa hâkimin tayin ettiği kişidir.¹³⁸ Eğer çocuğun velayetini üzerine alacak kimse yok ise bu durumda devlet devreye girer. Sokakta kalan çocukların korunması ve bakımını sağlayacak toplumsal mekanizmaları oluşturma görevi yine devlete aittir.

“Hidâne” kavramı ise sözlükte; çocuğu kucaklamak, yanına almak ve besin ihtiyaçlarını karşılamak gibi manalara gelmektedir. İslâm hukukunda ise küçük çocuğun ve çocuk hükümünde olanların kişilerin gerektiği ölçüde yetiştirilip korunması, gözetilmesi ve terbiye edilmesi gerekçesiyle Allah’ın bazı kişilere tanıdığı hak ve sorumluluğu içine almaktadır. Bu kimseye de “hâdın” veya “hâdine” denir.¹³⁹ Bu iki kavram tezin sınırları içerisinde ayrıntılı bir şekilde açıklanacaktır. Ayrıca “hidâne” ve “velâyet” konusuna tezin bir sonraki bölümünde çocuğun bakım hakkı başlığı altında ayrıntılı şekilde incelenecektir. Burada çocuk hakkıyla ilişkili olduğu için bu iki kavrama genel manada temas edildi. Çocuk hakları konusu bu çalışmanın ana konusu olduğu için tezin bu bölümü çocuk haklarına ayrıldı. Her bir hak detaylı bir şekilde bu bölümde incelenecektir.

¹³⁸ Hacı Yunus Apaydın, “Velâyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/15.

¹³⁹ Ali Bardakoğlu, “Hidâne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/467.

3. İSLÂM HUKUKUNUN ÇOCUĞA TANIDIĞI BAZI HAKLAR

İslâm dininde çocuk hakları oldukça kapsamlı bir konudur. Çocuk hakları konusu Kur'ân'da ve hadislerde oldukça fazla yer almaktadır. Biz çalışmada âyetleri inceleyerek Kur'ân'daki çocuk haklarını tespit etmeye çalışıldı. Burada tespit ettiğimiz haklar da direkt veya dolaylı bir biçimde Kur'ân'a dayanmaktadır. Bu haklar; bir plân doğrultusunda sırasıyla âyetlerden delillendirip bu haklarla ilgili hadisler varsa onlar zikredilecektir. Ayrıca tespit edilen bu âyetler hakkında mütekaddimûn ve müteahhirûn dönemi müfessirleri hangi yorumları yapmış ve nasıl açıklamışlarsa onlar zikredilecektir. Bütün bunlarla beraber İslâm dinin, mutlaka korunması gerektiği konusunda fazlaca üzerinde durduğu beş esası (ez-zarûrâtü'l-hamse) konusuna bu başlıklar içerisinde yeri geldikçe değinilecektir. Çalışmada öncelikli olarak anne-babası olan aile içerisinde büyüyen çocukların hakları üzerinde duruldu. Çünkü genel manada çocuk hakları tam olarak bilinip uygulanırsa, sokak çocuklarına da aynı hakların tanınması yönünde çalışmalar yapılabilir. Tezin bu şekilde ilerlemesi ile sokak çocuklarının oluşumunu önleyici çözümler hala kolay belirlenecektir. Sokak çocuklarına bu haklar tanındığı takdirde belki de böyle bir olgunun oluşumu engellenecektir.

3.1. Anne ve Babasının İyi Seçilme Hakkı

Çocuğun annesinin ve babasının iyi seçilmesi hakkı, çocuğun dünyaya gelmeden önce sahip olduğu bir haktır. Dolayısıyla çocuğun sahip olması gereken hakların başında gelmektedir. Bundan dolayı çalışmada ilk bu hakkın açıklamasıyla başlandı. Çocuğun bu hakkı şu âyetle temellendirilmektedir: “*İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin. Şundan emin olun ki imanlı bir câriye, sizin hoşunuza gitse de müşrik bir hür kadından iyidir...*”¹⁴⁰ Bu âyette Allah, müşriklerin insanları ateşe çağırdığını söylemektedir. Müslüman olmayan bir kişi, dünyaya gelen çocuğunu genelde kendi dinine yani küfre çağırır. Böylece dünyaya gelen çocuk netice itibariyle cehennemliklerden olur. Allah bundan dolayı bize müşrik kadınlarla evlenmeyi yasaklayıp, Müslüman kadınlarla evlenmeyi emreder ki dünyaya gelecek olan çocuklar netice itibariyle

¹⁴⁰ el-Bakara 2/221.

cennetliklerden olsun.¹⁴¹ Müslümanların, müşriklerle evlenmelerinin yasak olmasının asıl sebebi müşriklerin Müslümanları ateşe çağırıyor olmalarıdır. Evlilikte ebeveyleerin ilişkileri yalnızca cinsel değil, ayrıca duygusal ve kültürel bir etkileşimdir. Mü'min bir erkek, dinsiz kadını, onun anne-babasını ve evlâtlarını etkileyip onların müslüman olmasını sağlayabilir. Aynı şekilde Müslüman olmayan bir kadının Müslüman bir erkeği ve çocuklarını etkileyip İslâm dininden çıkarması da mümkündür. Bunun için samimi bir Müslüman şehevî arzularını tatmin etmek için kendisini ve evlâtlarını küfre, isyana götürececek bir şeyi yapmaktansa arzularını, isteklerini bastırmayı tercih etmelidir.¹⁴²

Müslüman bir erkek, Hıristiyan yahut Yahudi bir kadınla evlenebilir.¹⁴³ Bu evlilikten meydana gelen çocuk ise babasının soyadını alır ve babasının dinine tabi olur.¹⁴⁴ Böylece bu evde hâkim olan güç İslâm dini olur. Ama Müslüman bir kadın Hıristiyan, Yahudi veya dinsiz birisiyle evlenemez.¹⁴⁵ Şâyet evlenecek olursa çocuk bu durumda Müslüman olmayan babasının soyadını almak zorunda kalacaktır. Bu durum Müslüman kadını ve çocuklarını İslâm dininden ve kültüründen uzaklaştırmış olacaktır. Günümüzde ise Müslüman erkeğin caiz olmasına rağmen Müslüman olmayan bir kadınla evlenmemesi gerekir. Çünkü Müslüman olmayan bir anne, evine ve çocuklarına kendi rengini verir ve düşüncelerini, fikirlerini ailesine dayatır. Böylece çocuklarını İslâm kültüründen, ahlâkından uzak bir nesil olarak yetiştirir.¹⁴⁶ Bu konuyla ilgili olarak İslâm'ın ikinci halifesi Ömer ile Hz. Huzeyfe arasında geçen olay şöyle aktarılmaktadır: Hz. Huzeyfe'nin Yahudi bir hanımla evlilik yapmasına Hz. Ömer karşı çıkmıştır. Hz. Huzeyfe'nin Hz. Ömer'e bunun haram olup olmadığı hakkındaki sorusu üzerine, Hz. Ömer'in bu evliliğin haram olmadığı lâkin bu Yahudi hanımla Müslüman hanımlar arasında anlaşmazlık çıkabileceğinden korktuğunu dile getirmesi¹⁴⁷ konunun hassasiyeti bakımından önemlidir.

¹⁴¹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 2/413.

¹⁴² Ebu'l Al'â Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*, çev. Muhammed Han Kayanî vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 2005), 1/174.

¹⁴³ Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, thk. Kasım b. Kutluboğa (Beyrut: Dâru'l-Feyha, 2020), 2/346; Rıfat Oral, *Peygamber Günlerinde İbadet ve Sosyal Hayat Bulûğu'l-meram Şerhi* (Konya: Esra Yayınları, 2015), 2/407.

¹⁴⁴ Vecdi Akyüz, "Ana Baba (Ebeveyn)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/101-103.

¹⁴⁵ Ebü'l-Hasen Burhânüddin Alî b. Ebî Bekr b. Abdülcelîl el-Mergînânî, *el-Hidâye*, thk. Muhammed Tamir (Kahire: Dâru's-Selâm, 2000), 2/467-468.

¹⁴⁶ Seyyid Kutub, *Fi Zilâli'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru'l-Şurûk, 1988), 1/235.

¹⁴⁷ Kutub, *Fi Zilâli'l-Kur'ân*, 1/236.

Yukarıda bahsettiğimiz olay, yani caiz olmasına rağmen ehl-i kitap bir bayanla belli gerekçelerden dolayı evlilik yapılmamasının daha doğru olduğunu neslin korunması ifadesi ile de açıklanabilir. İslâm hem toplumun huzurunu hem de ferdin korunmasını içine alan beş temel esasın muhafaza edilmesini mecbur kılmıştır. Bunlardan birisi de neslin korunmasıdır. Nesli korumanın en kolay ve temiz yolu ise doğru kişilerle nikâh kılındığıdır. Meşru bir nikâh akdi ile kurulan aileler ile kişilerin zinaya yönelmesi engellendiği gibi neslinde korunmasını sağlar.¹⁴⁸ Çocukların ilk eğitimi ailede başlamaktadır ve onların ilk öğretmenleri anne ve babalarıdır. Özellikle de anneleridir. Bir öğretmen ne kadar kaliteli ve ahlâklı olursa, yetiştirdiği öğrenci de o derece bilinçli ve kaliteli olmuş olur. Bunun için çocukların bu ümmetin önemli bir ferdi olabilmesi için dünyaya gelmeden de olsa anne ve babasının doğru ve iyi kişilerden seçilmesi ebeveynlerin üzerindeki haklarından bir tanesidir. Bu da sıcak bir yuvada dünyaya gelecek çocukların haklarının yerine getirilebilmesi için evlilik müessesesi kurulurken eş seçiminin dikkatli yapılmasını gerekli kılmaktadır. Bu konuda İslâm dininin gösterdiği hassasiyet malumdur.

3.2. Yaşama Hakkı

Yaşam hakkı dediğimiz zaman, Allah'ın yaratılmış her canlı varlığa hayatlarını devam ettirebilmeleri için lütfettiği bir nimet akla gelmektedir. Yaşam hakkı bütün canlıların en önemli haklarından birisi olduğu gibi insan için de en önemli haklardan birisidir. İslâm dininde yaşam hakkının ne kadar önemli olduğu şu âyetten: “*Bir cana kıymaya veya yeryüzünde fesat çıkarmaya karşılık olması dışında, kim bir kimseyi öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur...*”¹⁴⁹ anlaşılmaktadır. Çünkü burada Allah'ın insanın yaşama hakkına ne kadar önem verdiği gâyet açıktır ki bir insanı öldüren yahut yaşatan kimsenin bütün insanlığı öldüreceğini yahut yaşatacağını bildirmektedir. Yaşam hakkı genç-yaşlı, kadın-erkek, küçük-büyük olduğuna bakılmaksızın herkesi kapsamaktadır.¹⁵⁰ Çünkü bu

¹⁴⁸ Lütfi Doğan, *Toplumun Temelini Sarsan Belli Başlı Problemler* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016), 44.

¹⁴⁹ el-Mâide 5/32.

¹⁵⁰ Sevgi Tütün, “Kur’ân’ın Çocuk Haklarına Bakışı”, *Kur’ân’ın Nüzûlünün 1400. Yılı Münasebetiyle Kur’ân’da Aile Sempozyumu*, ed. Hüseyin Yaşar (Soma: DEÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2010), 148.

kişilerin yaşına bakılmaksızın insan oldukları için yaşam hakkına sahip oldukları anlaşılmaktadır. Nitekim bu bağlamda İslâmiyette korunması gereken beş esasa dikkat çekmektedir. Çünkü din, nefis, akıl, nesil ve malın korunması insanların hayrınadır. Bu esaslardan nefsin korunması ile insanın öldürülmesini yasaklamış hatta bu işi şirk koşmak gibi ağır bir suç saymıştır.¹⁵¹

Kur'ân'da çocuğun yaşaması ve öldürülmemesiyle ilgili¹⁵² birçok ifade geçmektedir. Meselâ sözü geçen ifadeleri ayrıntılı değerlendirecek olursak bu konuyla alâkalı olarak İsrâ Sûresi 31. âyet dikkatleri çekmektedir. Şöyle ki: *“Fakirlik korkusuyla çocuklarınızın canına kıymayın! Biz onların da sizin de rızıkınızı veririz. Onları öldürmek gerçekten büyük bir günahdır.”*¹⁵³ buyrulmaktadır. Biz bu âyetten Allah'ın kullarına karşı kendi anne ve babalarından daha merhametli olduğunu anlıyoruz. Çünkü Allah fakirlik korkusundan dolayı çocukların öldürülmesini yasaklıyor ama çocukları anne ve babaları öldürebilmektedir.¹⁵⁴ Cahiliye Arapları ise kız çocuklarını çalışıp para kazanamadıkları için öldürüyorlar, hatta diri diri toprağa gömüyorlardı. Erkek çocukları ise savaşa katılıp, baskın yapıp ganimet malı getirdikleri için onları öldürmüyorlardı. Âyette evlâtlarınızı öldürmeyin dediği için bu âyetin kapsamına hem kız çocukları hem de erkek çocukları girmektedir.¹⁵⁵ Ama bu âyette Allah onların bu kötü fiillerini yasaklamakta, ailelerin de, evlâtların da rızık ihtiyacını kendisinin karşıladığını bizlere açıklamaktadır. Bir hadiste ise şöyle geçmektedir: Abdullah b. Mesud, Hz. Peygamber'e Allah nezdinde günahların büyüğü hangisi diye sorduğunda, Peygamber “seni yaratan Allah'a rağmen O'na ortak koşmaktır.” dedi. Sonra nedir dedi, Hz. Peygamber, “Çocuğunu, onun seninle yemek yiyeceği korkusuyla öldürmendir” dedi. Tekrar sorunca “komşunun eşiyle zina yapmandır.” dedi.¹⁵⁶ Bu hadisten de açıkça anlaşılıyor ki Hz. Peygamber çocuk öldürmeyi büyük günahlardan saymaktadır. İsrâ Sûresi 31. âyet eski zamanlardan bu zamana kadar açlık korkusu, rızık endişesiyle çocukların öldürülmesini ve dünyaya gelmemesini sağlamak için çocuğun yaşamını etkileyecek her türlü yöntemleri de yasaklamaktadır.

¹⁵¹ Doğan, *Toplumun Temelini Sarsan Belli Başlı Problemler*, 43-44.

¹⁵² et-Tekvîr 81/8-9.

¹⁵³ el-İsrâ 17/31.

¹⁵⁴ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi 'u'l-beyân 'an te'vil-i âyi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992), 8/73.

¹⁵⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 7/331.

¹⁵⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahih*, thk. Mustafa Dibboğa (Dimeşk: Dâr-u İbn-i Kesir, 1993), “Tefsir”, 25 (No. 4761).

Çünkü insanları çocuklarını öldürmeye, düşük yapmaya sevk eden şey açlık korkusuydu. Günümüzde insanların açlık ve kaynak eksikliğinden dolayı doğumları kontrol altına alması onların en büyük hatalarından birisidir. Çünkü Allah bu âyette bazı hususlara dikkat çekip bizleri açıkça şu şekilde uyarmaktadır: Ey insanoğlu yeme içme ile ilgili plânlamaları, düzenlemeleri yapan sen değilsin, seni dünyaya gönderen senin yemeni, içmeni, barınmanı üstlenen, sana ve senden sonra gelecek olanlara nimet verenin kendisi olduğunu bizlere bildirmektedir. Tarihî kaynaklarda bizlere bir bölgede artan nüfus oranıyla temel besin kaynaklarının oranının aynı arttığını söylemektedir.¹⁵⁷ Bu açıklamalardan anlaşıldığına göre insanın, Allah'ın işine karışmaması gerekir. Çünkü bir canı yaratan da, onun rızkını veren de kendisidir. Yine pek çok âyette çocukların yaşam haklarına önem verildiği belirtilmekte ve çocuk öldürenlerin yaptıkları fiillerin çirkin bir iş olup, kabul edilemeyeceği vurgulanmaktadır. Meselâ âyette: “*Bilgisizlikleri yüzünden beyinsizce çocuklarını öldürenler ve Allah'ın kendilerine verdiği rızkı, Allah adına yalan söyleyerek yasaklayanlar muhakkak ki ziyana uğramışlardır; bunlar yoldan sapmışlardır, doğruyu bulacak durumda değillerdir.*”¹⁵⁸ diye buyrulmaktadır. Allah bu âyette görüldüğü üzere çocuk öldürmeyi beyinsizlikle, bilgisizlikle nitelendirmekte ve bu çirkin fiili işleyenlerin sonunun hüsrana yani cehennem olduğunu açıkça bizlere söylemektedir.

Netice olarak şunu söyleyebiliriz ki Allah insan yaşamını kutsal ve değerli saymıştır. İnsan özelinde de çocukların yaşam hakkına ayrıca önem vermiştir. Bunu da Kur'an'ın pek çok âyetinden ve hadislerden anlamaktayız. Âlimlerin çoğunluğu bu âyetlerden yola çıkarak hamilelik döneminde geçerli bir sebep olmaksızın çocuk düşürmeyi, kürtajı caiz görmemişlerdir.¹⁵⁹ Çünkü Allah'ın verdiği bir cana kul müdahale edemez ve etmemelidir. Yaşatacak olan da öldürecek olan da Allah'tır. Bu konuda insanın, Allah'ın işine karışmaması gerekir. Çocukların kasten öldürülmesi veya zarar görmesi kesinlikle haram kabul edilmiştir. İslâm hukuku, aile bireyleri dahil, çocuklara karşı şiddeti ve zulmü yasaklamıştır.

¹⁵⁷ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'an Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 3/106-107.

¹⁵⁸ el-En'âm 6/140.

¹⁵⁹ Orhan Çeker, “Çocuk Düşürme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/364.

3.3. Güzel Bir İsme Sahip Olma Hakkı

Çocuğun, haklarından birisi de kendisine güzel bir isim konulmasıdır. İsmi dünya hayatında çok önemli bir yeri vardır. Çünkü insan, hayatı boyunca o isimle çağrılmaktadır. Bu sebeple anne ve babalar çocuklarına isim verecekleri zaman uzun uzun düşünmektedirler. Hatta bu süreç çocuk dünyaya gelmeden başlamaktadır. İslâm'da isim koyma babaya aittir. Şâyet babası vefat etmişse veya hukukî tasarruflardan engellenmişse bu hak annesine geçmiş olur. Nitekim Hz. Peygamber ismini de babası doğumdan önce vefat ettiği için annesi Muhammed olarak belirlemiş ve dedesi Abdulmüttalip koymuştur.¹⁶⁰ Çocuğun isminin dünya hayatında büyük önemi olduğu gibi ahiret hayatında da ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü Peygamber bu bağlamda şöyle buyurmuştur: “Siz kıyamet gününde kendi isimleriniz ve babalarınızın isimleriyle çağrılacaksınız, öyleyse güzel isimler seçin”¹⁶¹ Bu sebeple bizler de çocuklarımıza vereceğimiz isimlere dikkat etmemiz gerekir. Yine Hz. Peygamber'in pek çok uygulamalarında anlamları güzel olmayan isimleri değiştirdiğini görmekteyiz. Meselâ Hz. Peygamber huzuruna gelen bir sahabîye ismini sorduğunda, “Hazn” demiştir. Peygamber bunun ardından senin ismin kolaylık manasında “Sehl” olsun demiştir. Ama bu adam buna rağmen ismini değiştirmemiştir. Oğlu bu olaydan sonra bizim evde hüzn ve keder eksik olmadı diye bahsetmiştir.¹⁶² Bunun sebebi ise o adamın isminin keder, sıkıntı manasına gelmesidir. Yine Hz. Peygamber bir kişinin “Âsî” olan yani isyankâr manasına gelen ismini itaatkâr manasına gelen “Mutî” ismiyle değiştirmiştir.¹⁶³

Kişinin, yani çocukların isimlerinin anlamının güzel olması gerektiğini pek çok âyetten de anlamaktayız. Meselâ: “*Ey Zekerîyyâ! Biz sana Yahyâ adında bir oğul müjdeliyoruz. Bu adı daha önce kimseye vermedik.*”¹⁶⁴ Bu âyette Allah Hz. Zekerîyyâ'ya ismi Yahyâ olan bir çocuk müjdesinde bulunmaktadır. Allah'ın özellikle Yahyâ isminin zikretmesi çocukların isimleri sıradan bir isim olmaması gerektiğini anlamaktayız. Yahyâ isminin

¹⁶⁰ Mehmet Özgü Aras, “Ad Koyma”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/332-333.

¹⁶¹ Ebû Muhammet Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî, *Sünen-i ed-Dârimî*, thk. Hüseyin Selim Esâd ed-Dârânî (Suudi Arabistan: Dâru'l-Muğnî, 2000), “İsti'zân”, 19; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, “Edeb”, 68 (No. 4948).

¹⁶² Buhârî, “Edeb” (No. 107).

¹⁶³ Ebu'l-Huseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Matbaatü İsa el-Bâbî el-Halebî, 1955), “Kitâbü'l-cihat ve's-siyer”, 1782.

¹⁶⁴ Meryem 19/7.

verilmesinin pek çok sebebi vardır bunlardan bazıları ise şunlardır: Allah onun kalbini itaat ve imanla ihyâ etmiştir. Onun ihyâsı itaat ile olmuştur. Bundan dolayı o hiç günah işlememiş hatta günahı kalbinden ve aklından geçirmemiştir. Yahut din, Hz. Yahyâ ile ihya olduğu için¹⁶⁵ bu isimler kendisine verilmiştir.

Örnek olarak zikredebileceğimiz diğer âyet ise “*Ben onun adını Meryem koydum...*”¹⁶⁶ âyetidir. Burada Hz. Meryem’in annesi Hanne çocuğa isim koymaktadır. Bu da kocası İmran’ın vefat ettiğine delildir. Çünkü adet olarak çocuğa isim koyma hakkı babaya ait olan bir iştir.¹⁶⁷ Nitekim Hz. Peygamber’in de isimlendirilmesinin böyle olduğunu yukarıda zikretmiştik. Hz. Meryem’e “Meryem” diye isimlendirilmesinin sebebi bu ismin onların dili İbrânice’de “ibadet eden, âbide kadın” manalarına gelmesindedir. Annesinin bu isimle, kızının dünya ve ahiret sıkıntılarında, belâlarından korunmasını murat etmiştir.¹⁶⁸ Bu âyette aynı şekilde ismin ne kadar önemli olduğunu bizlere göstermektedir. Konuya örnek olarak bir başka âyet ise şöyledir: “*Ey iman edenler! Bir topluluk diğer bir toplulukla alay etmesin; zira onlar kendilerinden daha iyi olabilirler. Kadınlar da başka kadınlarla alay etmesinler; çünkü alay edilenler edenlerden daha iyi olabilirler. Biriniz diğerinizi aşağılamayın, birbirinize kötü ad takmayın...*”¹⁶⁹ Bu âyette de bir kişinin diğerini alaya alması, dalga geçmesi, kötü ad takması yasaklanmıştır. Bundan dolayı bizler de çocuklarımıza vermiş olduğumuz isimlerin alay konusu olabilecek isimler olmamasına önem göstermeliyiz. Vermiş olduğumuz isimler Hz. Peygamber’in tavsiye ettiği, anlamı güzel olan isimler olmalıdır. Peygamber ise bize şu isimleri örnek göstermiştir: “*Allah’ın hoşuna giden isimleriniz Abdullah ve Abdurrahman’dır.*”¹⁷⁰ “*Peygamber isimleriyle isimleniniz.*”¹⁷¹

İsim hakkı çocuklarımızın bizler üzerindeki hakkı olduğundan ve ahirette bundan mesul olmamak için bu tavsiyelere uyup çocuklarımıza anlamı güzel isimler vermemiz gerekir. Ayrıca isimlerin kişilerin yaşayışı, karakteri ve psikolojisi üzerinde etkisi olduğu bilimsel

¹⁶⁵ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 7/512.

¹⁶⁶ Âl-i İmrân 3/36.

¹⁶⁷ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 3/204.

¹⁶⁸ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 3/204.

¹⁶⁹ el-Hucurât, 49/11.

¹⁷⁰ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, “Edeb”, 61 (No.4949); Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*, thk. Muhammed Şakir - Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Mısır: Şirket-i Mektebe, 1975), “Âdâb”, 64 (No. 2835).

¹⁷¹ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, “Edeb”, 61 (No. 4950).

olarak da açıklanmaktadır. Kişilerin isimleri, o kişinin tanımlama yapmasına ve zihinsel kurgular meydana getirmesine sebep olmaktadır. Bundan dolayı da zamanla ismiyle öz değer davranışlar sergiliyor ve ismine uygun şekilde yaşamını devam ettiriyor. Çünkü isim, çocuğun kişiliğini oluşturan ilk adımdır. Çocuğa verilen ismin onun karakterinin oluşmasında olumlu yahut olumsuz etkisi vardır. Çünkü ona hitap etme yani onu ismiyle çağırma onun karakterinin gelişmesine ve ruhsal olarak olgunlaşmasına katkı sağlamaktadır. Aslında isim koymak, çocuğun geleceği için psikolojik bir yatırımdır.¹⁷² Bir kişiye verilen isim, toplumda tanınıp, bilinmesi için kullanılır. Her anne-baba çocuğuna manası bakımından güzel olan bir isim vermelidir. Çünkü eğer ki çocuğa toplumda alay edilecek ve onu küçük düşürecek şekilde isim verilirse çocuğun o topluma uyum sağlama süreci de güçleşir. Çocuk kendisine verilen isim ile utanç duymamalı, gurur ile onu taşıyabilmelidir.¹⁷³ Bu sebeple anne ve babaların isimlerin çocuklar üzerindeki etkisini göz önünde bulundurarak; dinine, örfüne, kültürüne uygun ve anlamları güzel isimleri tercih etmeleri en önemli görevlerinden birisidir. Güzel isim konulması da çocuğun en tabii haklarından birisidir.

3.4. Emzirilme Hakkı

Çocuğun diğer haklarından birisi de süt emme hakkıdır. Bu hak, diğer haklar gibi hayati bir öneme sahiptir. Çocuğun süt emme hakkı “radâ” kelimesiyle ifade edilmektedir. Bu kelime “süt içmek ve emzirmek” manalarına gelmektedir. Terim anlamında ise “bir kadının sütünün emzirme veya başka bir yöntemle alınarak içilmesidir” manasına gelmektedir.¹⁷⁴ “Radâ” kelimesinden üretilen kelimeler Kur’ân’da on defa geçmektedir.¹⁷⁵ Ama bizim konumuzla alâkalı olarak dört âyet zikredebiliriz.¹⁷⁶ Bu âyetlerde emme konusu farklı farklı işlenmiştir. “*Emzirmeyi tamamlamak isteyen için analar çocuklarını tam iki yıl emzirirler. Onların normal ölçülerde yiyecek ve giyeceklerini sağlamak da çocuk*

¹⁷² Nevzat Tarhan, “İsminiz Kişiliğinizi Oluşturuyor” (Görüşmecisi: Kezban Aslan Yılmaz, Röportaj, Görüşme 07 Ocak 2014).

¹⁷³ Mehmet Ergün, “Mukayeseli Hukuka Göre Çocuğun İsim Hakkı”, 4. Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimlere Multidisipliner Yaklaşımlar Kongresi, ed. Ashok Jammı (İstanbul: Güven Plus Grup Danışmanlık A.Ş. Yayınları, 2023), 234.

¹⁷⁴ Osman Kaşıkçı, “Radâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/384.

¹⁷⁵ Abdu'l-Bâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 394.

¹⁷⁶ el-Ahkâf 46/15; et-Talâk 65/6; el-Bakara 2/233.

kendisinden olanın (babanın) borcudur. Hiç kimse gücünü aşan bir şeyle yükümlü kılınmaz. Ne ana çocuğu yüzünden zarara uğratılsın ne de babası çocuğundan dolayı zarar görsün... Ana baba karşılıklı danışarak ve anlaşarak çocuğu süttten kesmek isterlerse bundan dolayı onlar için bir sakınca yoktur. Çocuklarınızı süttannelere emzirtmek isterseniz münasip olan ücreti verdiğiniz takdirde sizin için bir günah yoktur. Allah'ın koyduğu kurallara aykırı davranmaktan sakının ve bilin ki Allah yaptıklarınızın tamamını görmektedir.”¹⁷⁷ Çocuğun emzirilmesiyle alâkalı en ayrıntılı âyettir.

Çocuğun emzirme müddeti iki yıldır. Çocuğun anne ve babası isterlerse bu süreç içinde çocuklarını emzirebilirler ama anne ve baba aralarında anlaşma kaydıyla iki yıl dolmadan önce çocuklarını emzirmemelerinde de bir sakınca yoktur.¹⁷⁸ Müfessirler iki yıl sürenin her çocuk için mi yoksa belli sürelerde doğan çocuklar için mi olduğu noktasında farklı görüşler zikretmişlerdir. Meselâ: Taberî (öl. 310/923) Abdullah b. Abbas'ın, İkrime ve Hz. Osman'dan aktarılan edilen bir yoruma göre bu âyette zikredilen sürenin erken dünyaya gelen çocuklar için söz konusu olduğunu söylemektedir. Abdullah b. Abbas “*Karnında taşıması ve süttten kesmesinin süresi otuz aydır.*”¹⁷⁹ âyetinden yola çıkarak çocuğun doğumla birlikte emzirilme süresinin toplam otuz ay olduğunu söyleyerek çocuğun anne karnında kalma süresine göre emzirilme süresinin belirleneceğini söylemektedir. Abdullah b. Abbas'a göre altı aylık dünyaya gelen çocuk tam iki yıl emzirilir. Dokuz aylık dünyaya gelen çocuk ise yirmi bir ay emzirilir.¹⁸⁰ Âyette otuz ay zikredilmesinin sebebi ise doğumun alt sınırı altı ay, yirmi dört ay yani iki yıl ise emzirme süresidir. Böylece doğumun en alt sınırı emzirmenin de en üst sınırı zikredilmiştir.¹⁸¹

Dünyaya gözünü açan çocuğun bizzat annesi tarafından emzirilmesinin gerekliliği bugün modern tıp tarafından da tespit edilmiş ve anne süttüne devam edilmesi gerektiği teşvik edilmektedir. Modern tıp anne süttünün herhangi bir hayvan süttünden ve ek gıdadan kat ve kat daha faydalı olduğunu bizlere söylemektedir.¹⁸² Modern tıbbın bugün söylediğini¹⁸³

¹⁷⁷ el-Bakara 2/233.

¹⁷⁸ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 2/504.

¹⁷⁹ el-Ahkâf 46/15.

¹⁸⁰ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 2/507.

¹⁸¹ Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979), 2/797.

¹⁸² Talât Koçyiğit - İsmail Cerrahoğlu, *Kur'ân-ı Kerîm Meâl ve Tefsiri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1984), 1/458.

Hız. Peygamber 1400 sene önce bizlere tavsiye etmiştir. Mazereti olmaksızın bebeklerini emzirmeyen kadınları ise Hız. Peygamber şu hadisiyle uyarmaktadır: “Mazereti olmadan süt vermekten kaçınan kadınlar cehennemde, ayaklarından asılı vaziyette yılanlar tarafından göğüslerinden emilmek suretiyle azap edilecektir.”¹⁸⁴ Âlimler bu hadislerden dolayı süt emzirmenin annelere hukuken vacip olmasa da diyâneten vacip olduğunu söylemişlerdir.¹⁸⁵ Anne karnındaki bebek adeta annesinin bir parçası, bir organı gibidir. Anne karnındaki bebeğin beslenmesi, annenin beslenmesi ve annenin kanıyla sağlanmaktadır. Nasıl ki annenin bir organının yaşamını devam ettirebilmesi için annenin kanına ihtiyacı varsa, annenin organı gibi olan çocuğun da yaşamını devam ettirebilmesi için annenin kanına, beslenmesine ihtiyacı vardır. Çocuk dünyaya geldikten sonra anne ve çocuk arasındaki bağ zahiren kopmuş gibi görünse de aslında öyle değildir. Çünkü daha önce kan yoluyla devam eden bağ şimdi de süt yoluyla devam etmektedir.¹⁸⁶ Bundan dolayı anne, çocuğun sağlığı için doğumdan önce beslenmesine nasıl dikkat ediyorsa doğumdan sonra da aynı şekilde çocuğunun sağlığı için beslenmesine dikkat etmesi gerekir.

Kur’ân’ın çocuğun emzirilme hakkının olduğundan bahsetmesinin pek çok sebebi ve hikmeti olabilir. Meselâ bu sebeplerden bir tanesini günümüz psikoloji ilmi şöyle ifade etmektedir: Psikolojiye göre anne çocuk arasındaki ilişkinin pek çok yönü vardır. Kur’ân’ın çocuğun iki yıl emzirilmesi yönündeki tavsiyesi modern psikolojide bebeklik dönemi diye ifade edilmektedir. Bugünkü modern psikolojinin söylediği anne sütünün çocuğun bedenine faydalı olduğu gibi aynı şekilde çocuğun ruh gelişiminde ve ruh sağlığı noktasında anne sütünün ve anne kucağının, şefkatinin yerini hiçbir şey tutmamasıdır.¹⁸⁷

¹⁸³ Canan Türkyılmaz, “Anne Sütünün Bebeğe ve Anneye Faydaları Nelerdir,” *Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yenidoğan Dergisi* 2/2 (Eylül 2017), 155; Emel Gür, “Bebek Beslenmesinde Anne Sütünün Önemi ve Emzirme Tekniği,” *Klinik Tıp Pediatri Dergisi* 11/5 (Eylül - Ekim 2019), 225-226; Nevin Cambaz Kurt, “Anne Sütüne ve Emzirmeye Genel Bakış,” *Klinik Tıp Pediatri Dergisi* 12/1 (Şubat 2020), 20-23; Zeynep Conk - Zümrüt Başbakkal, “Bebek Beslenmesinde Anne Sütünün Önemi,” *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi* 2/2 (1986), 59.

¹⁸⁴ Ahmed b. Hanbel Heysemî, *Mecma’u’z-zevâ’id ve menba’u’l-fevâ’id*, thk. Hüsamü’-din el-Kutsî (Kahire: Mektebetü’l-kutsî, 1994), 1/76.

¹⁸⁵ Canan, “İslâm’da Çocuk Hakları”, 13.

¹⁸⁶ Koçyiğit - Cerrahoğlu, *Kur’ân-ı Kerîm Meâl ve Tefsiri*, 1/458-459.

¹⁸⁷ Hökelekli, “Çocuk”, 8/357.

Bütün bu bilgiler bize Kur'ân'ın çocuğun emzirilme hakkına verdiği önemin derecesini göstermektedir. Zira Kur'ân insanın bütün dönemlerini ve yönlerini kapsamaktadır. Özellikle de bu başlık altında zikrettiğimiz emzirilme hakkı özelinde ise bunun sebebi de Kur'ân'ın sağlıklı bir birey yetiştirme hedefinden kaynaklandığı görülmektedir. Anne sütünün gerekli olduğu noktada modern tıbbın bugün söylediğini dinimiz asırlar önce bize söylediğini ifade etmiştik. Modern tıp ise anne sütünün faydaları, gerekli olması noktasında bizlere şunları söylemektedir: Anne sütü doğumla birlikte ilk 6 aylık süreçte çocuğun fizyolojik ve psikososyal ihtiyaçlarını tek başına karşılayıp, çocuk ile anne arasında sıkı bir bağ oluşmasını sağlar.¹⁸⁸ Anne sütü; dünyaya yenice gelen bir bebeğin gelişimi için ihtiyaç duyulan bütün besinleri bulunduran, hazmı kolay ve en doğal besindir.¹⁸⁹ Annenin sütü; beslenmenin yanında anne ve bebek için psikolojik, sosyal, gelişimsel, sağlık, bağışıklık ve iktisadî yönden çok faydaları vardır. Ayrıca annenin çocuğa verdiği sütün çok faydalı gıda olduğu DSÖ ve UNICEF gibi kuruluşlarca da tesbit edilmiştir.¹⁹⁰ Kısacası tıp bilimi anne sütünün bebeğin sağlığı açısından birçok üstün özellikler taşıdığını belirtmektedir. İslâm hukukçularının bir bölümü, kamu yararına daha uygun olan bebeğin emzirilmesinin anne tarafından bizzat yapılması görüşünü benimsemişlerdir. Bu durum hem hukuk açısından hemde dini açıdan zorunlu kabul edilmiştir.¹⁹¹

3.5. Bakılma Hakkı

Çocuğun emzirilme hakkını açıkladıktan sonra çocuk için çok önemli haklarından birisi olan “hadâne” yani bakım hakkını açıklamayı uygun gördük. Diğer haklar ne kadar önemliyse bu hak da o kadar önemlidir. Çünkü bir çocuğun bakım hakkı olmaksızın hayatını devam ettirmesi çok zordur. Çocuk sevmeyi ve sevilmeyi ebeveyninden öğrenir, şâyet anne ve baba evlilik birlikteliğini sona erdirmişlerse çocuk kendisini yalnız hissedip psikolojik çöküntüye düşebilir.¹⁹² Çocuğun aile ortamında büyümesi onun psikolojisi

¹⁸⁸ Gür, “Bebek Beslenmesinde Anne Sütünün Önemi ve Emzirme Tekniği”, 225.

¹⁸⁹ Cambaz Kurt, “Anne Sütüne ve Emzirmeye Genel Bakış”, 22.

¹⁹⁰ Cambaz Kurt, “Anne Sütüne ve Emzirmeye Genel Bakış”, 22.

¹⁹¹ Mehmet Ergün, “İslâm Hukukuna Göre Çocuğun Süt Emme Hakkı”, *13. Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Konferansı*, ed. Kıyal Kamcybekova ABDIRAIM (Antalya: KutBilim Research, Culture and Solidarity Association, 2023), 20.

¹⁹² Faruk Aydın, *İslâm Hukukunda hidâne (çocuk bakımı ve himayesi)* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal

açısından oldukça önemlidir. Bu durum hidânenin psikolojik önemini de ortaya koymaktadır. Çocuklar evlilik birlikteliği devam ederken aile içerisinde sıcak bir ortam hissedip, güven içerisinde hayatlarına devam ederler. Evlilik birlikteliği bittikten sonra da çocukların bu duyguları hissedecekleri hidâne müessesesinin olması onların ruh sağlığı açısından oldukça önemlidir. Bu konuyla ilgili fazla âyet olmasa da özellikle Hz. Peygamber'den gelen uygulamalar ışığında bu konu açıklamaya çalışıldı.

Çocuğun bakımı, bakım hakkı “Hidâne” kelimesiyle ifade edilmektedir. Bu kelime sözlükte “çocuğu yanına almak, beslemek, bir şeyi yanına almak” gibi manalara gelmektedir. “Hidâne” kelimesinin ıstılâhî manası ise “küçük çocukların ve bu hükümde olan kişilerin kanun koyucu tarafından belirlenen kişiler tarafından korunup gözlenmesi ve ihtiyaçlarının giderilmesi” manasına gelmektedir.¹⁹³ Küçüğün velâyeti genel olarak babasına, çocuğun hidânesi yani bakımı ise annesine aittir. Ama hidâne hakkı evlilik birlikteliği devam ettiği müddetçe ortaya çıkmaz. Çünkü anne ve baba çocuğun bakımı noktasında eşittirler. Hidâne hakkı evlilik birlikteliği bozulduğu yani çiftler boşandığı zaman ortaya çıkmaktadır. Boşanma gerçekleştiği zaman da çocuğun bakımını kimin üstleneceği tartışma konusu olmaktadır.¹⁹⁴ Böyle bir durumda genel temayül anne ve çocuğu ayırmamaktır. Bu konunun uygulaması ile ilgili örnekleri Peygamber ve sahabe döneminde de görmekteyiz: Hz. Peygamber döneminde çocuğun bakımı noktasında eşler arasında bir tartışma meydana gelmiş, kadın Hz. Peygamber'e başvurarak “*Ey Allah'ın resulü! Şu çocuğuma karnım yuva, göğsüm pınar, kucağım ise sığınaktır. Ama babası beni boşamış şimdi de yavrumu benden almak istiyor*” diye halini arz edince Hz. Peygamber “*sen evlenmedikçe çocuğuna bakmaya daha çok hak sahibisin*” buyurmuştur.¹⁹⁵

Bunun benzeri başka bir olay ise Hz. Ebû Bekir'in halifeliği sırasında gündeme gelmiştir. Halife Ömerle eşi arasında çocuklarından Asım'ın bakımı noktasında tartışma ortaya çıkmıştır. Bu durum Ebû Bekir'e intikal edince halife, Peygamber'in uygulamasından yola çıkarak çocuğun annesine verilmesine karar vermiştir. Hz. Ömer'e karşı da şu veciz

Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002), 25.

¹⁹³ Bardakoğlu, “Hidâne”, 17/467.

¹⁹⁴ Bardakoğlu, “Hidâne”, 17/468.

¹⁹⁵ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvut (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2001), 11/310.

ifadeleri söylemiştir: “Ey Ömer! Annesinin tükürüğü ona, senin yanındaki baldan, şekerden daha hayırlıdır.”¹⁹⁶ Bu hadislerden anlaşıldığı üzere çocuğun ve annenin birbirlerine ihtiyacı olduğudur. Nitekim uygulamalar da anne ve yavrusunu birbirinden ayırmama şeklinde olmuştur. Bu hakkın âyetten örneği ise şudur: “*Bunun üzerine rabbi ona hüsnükabul gösterdi ve onu güzel bir şekilde yetiştirdi. Zekerıyyâ’yı da onun bakımı ile görevlendirdi. Zekerıyyâ onun bulunduğu yere, mâbeddeki odaya her girdiğinde yanında (yeni) bir rızık bulur ve “Ey Meryem! Bu sana nereden?” diye sorar, o da “Allah tarafından” cevabını verirdi. Kuşkusuz Allah dilediğine sayısız rızık verir.*”¹⁹⁷ Bu âyette Allah, Meryem’i yalnız bırakmamış onun bakımını üstlenecek, ihtiyaçlarını giderecek birisini tayin etmiştir. O kişi de Hz. Zekerıyyâ’dır.

Müçtehitler bu delillerden yola çıkarak boşanmadan sonra çocuğun bakımının anneye ait olduğu noktasında görüş birliğine varmışlardır.¹⁹⁸ Çocuğun bakımını üstlenen kişiye “hâdine” denmesinin sebebi de budur. Çünkü “hâdine” kelimesi müennes bir kelimedir. Çocuğun annesine ve annesinin yerine geçecek kadınları ifade etmektedir.¹⁹⁹ Peki, bu hak niçin anneye verilmiştir? Çünkü anne, baba ve diğer akrabalara nazaran daha merhametlidir. Dünyaya gelen çocukta belli bir yaşa kadar beslenmeye nasıl ihtiyaç duyuyorsa aynı şekilde sevgi ve şefkate de öyle ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyacı da en iyi anne karşılayabilir. Çünkü anne, fitraten diğer varlıklara göre daha merhametli yaratılmıştır. Hz. Peygamber’in: “*Allah, gökleri ve yeri yarattığı gün, yüz rahmet hak etmiştir. Her bir rahmet göklerle yer arasını dolduracak enginliğe sahiptir. Bunlardan sadece bir rahmeti yeryüzüne indirmiştir. İşte anne yavrusuna bu sayede şefkat gösterir. Yabanî hayvanlar ve kuşlar bunun sonucu olarak birbirlerine merhamet ederler. Allah Teâlâ kıyamette bu biri doksan dokuz katarak rahmetini yüze tamamlayacaktır.*”²⁰⁰ Hadisinde de belirttiği üzere annelerin merhamet ve şefkatini açıkça görmekteyiz.

¹⁹⁶ Abdullah b. Yûsuf Zeylaî, *Naşbü’r-râye li-tahrîci ehâdisi’l-Hidâye*, thk. Muhammed Avvâme (Beyrut: Müessesetü Reyân, 1997), 3/266; Ebû Bekr el-Haddâd, *el-Cevheretü’n-Neyyire* (Beyrut: Matbaatü Hayriyye, 1904), 2/116.

¹⁹⁷ Âl-i İmrân 3/37.

¹⁹⁸ Bardakoğlu, “Hidâne”, 17/468.

¹⁹⁹ Orhan Çeker, *İslâm Hukukunda Çocuk* (Konya: Tekin, 2015), 144.

²⁰⁰ İbn Mâce, *es -Sünen*, “Zühd”, 35 (No. 4293).

Çocuğun bu hakka sahip olması kaçınılmaz bir gerçektir. Çünkü çocuk, günlük ihtiyaçlarını karşılama ve kendi bakımını üstlenme hususunda acizdir. Bu sebeple çocuğun bakımını üstlenecek bir bakıcı ve terbiye ediciye ihtiyacı vardır. Kendi bakımını üstlenemediği ve ihtiyaçlarını gideremediği için çocuğun bedensel ve ruhsal gelişimi olumsuz yönde etkilenir. Bu nedenle bu hak, çocuk için zorunlu bir haktır.

3.6. Nafaka Hakkı

Çocuğun yaşamını devam ettirebilmesi için çocuğun nafaka hakkı da hayatî bir öneme sahiptir. Çünkü çocuklar aciz ve yardıma muhtaç varlıklar oldukları için ihtiyaçlarının ve bakımlarının birileri tarafından gerçekleştirilmesi gerekmektedir. İslâm dini bu konuyu da boş bırakmamış çocuğun bakımına ve ihtiyaçlarının giderilmesine ayrıca önem vermiştir. Çocuğun nafaka hakkı, bir önceki başlıkta geçen bakılma hakkından bağımsız olan bir hak değildir. Bakılma hakkı çocuğun daha çok manevî yönüyle ilgilenir, nafaka hakkı ise maddî yönüyle ilgilenir. Çocuğun nafaka hakkından maksat ise onun barınma, yeme, içme ve giyim gibi haklarıdır. Bu hak da âyetlerden ve sünnetten delillerle temellendirip, açıklanacaktır.

“Nafaka” kelimesi sözlükte “harcamak, tüketmek” manasına gelen “infak” kelimesinden türemiştir.²⁰¹ Bu kelime de ihtiyaçların giderilmesi için harcanan para ve maddî değerler manasına gelmektedir. Nafaka kelimesinin İslâm hukukunda ıstılahî manası ise “yaşam ve faydalanmanın devamlılığını sağlamak için gerekli olan harcamalardır.”²⁰² Nafaka kelimesi Kur’ân’da iki âyette geçmektedir.²⁰³ Ama çalışmada çocuğun nafaka hakkı farklı âyetlerden delillendirilmeye çalışılacaktır. Çocuğun nafaka hakkı babaya aittir.²⁰⁴ Bu hakkın da babaya ait olması Kur’ân ve sünnetle sabittir. “*Onların normal ölçülerde yiyecek ve giyeceklerini sağlamak da çocuk kendisinden olanın (babanın) borcudur.*”²⁰⁵ âyetinde doğrudan olmasa da dolaylı yoldan çocuğun nafakasının babaya ait olduğu söylenmektedir. Çünkü Allah bu âyette yiyecek ve giyeceği annelere izafe etmiştir ve

²⁰¹ Heyet, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 510.

²⁰² Celal Erbay, “Nafaka,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/282.

²⁰³ et-Tevbe 9/121.

²⁰⁴ Çeker, *İslâm Hukukunda Çocuk*, 139.

²⁰⁵ el-Bakara 2/233.

bununda sebebi çocuklar tek başlarına beslenemezler ancak süt emmek yoluyla, anneleri aracılığıyla beslenebilirler.²⁰⁶ “Eğer gebe iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını karşılayın...”²⁰⁷ âyetide bir önceki âyete açıklık getirmektedir. Çünkü besin, çocuklara annesi yoluyla ulaşmaktadır. Bundan dolayı Allah yukarıdaki âyette beslenme ve giyinmeyi annelerine izafe etmiştir. Ama buradaki asıl maksat ise çocukların nafaka ihtiyacının karşılanmasıdır.

Çocuğun nafakasının karşılanmasıyla ilgili olarak gelen rivâyetlerden biri de Ebû Süfyan’ın eşi ile ilgili rivâyettir: Ebû Süfyan’ın eşi bir gün Hz. Muhammed’e gelip eşi Süfyan’ın kendilerine cimri davrandığını ve ihtiyaçlarını karşılamadığı konusunda şikâyette bulunmuş, habersizce onun malından alabileceğinden sormuştur. Bunun akabinde de Hz. Peygamber; “sana ve çocuklarına yetecek kadarını al.” buyurmuştur.²⁰⁸ Peygamber’in uygulamasından da anlaşıldığı üzere anne ve çocukların ihtiyaçları baba tarafından karşılanmıyorsa ihtiyacı miktarınca habersizce dahi alınabileceği ortaya çıkmaktadır. Özellikle çocukların ihtiyaçlarının karşılanması zaruri bir durumdur. Onlar aciz ve yardıma muhtaç varlıklar oldukları için Hz. Peygamber böyle bir uygulamaya izin vermiştir.

Netice olarak çocuğun bu hakka sahip olması kaçınılmaz bir gerçektir. Çünkü çocuk, günlük ihtiyaçlarını karşılama ve kendi bakımını üstlenme hususunda acizdir. Nasıl ki ruhsal gelişimi olumsuz yönde etkilenmemesi için çocuğun daha çok manevî yönüyle ilgili olan bakılma hakkına muhtaç ise çocuğun maddî bakım hakkıyla ilgili olan bu hakka da ihtiyacı vardır. Ayrıca nafaka hakkını İslamın temel amaçları içinde bulunan zarûrât-ı hamse’den malın korunması, neslin korunması ve nefsin korunması ilkeleriyle de açıklayabiliriz. Çünkü nafaka kadın ve çocuklarının maddi güvenliğini sağlar. Geçimini sağlayamayan eşin ve çocukların muhtaç duruma düşmelerini engeller. Dolayısıyla malın korunmasını sağlar. Yine nafaka sayesinde birey yaşamsal ihtiyaçlarını karşıladığı için doğrudan nefsin korunmasını sağlar. Nafaka ile eş çocukların bakımını ve eğitimini sağladığı için aile birliğinin devamlılığı sağlanır. Böylece boşanma sonrasında verilen

²⁰⁶ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 3/163.

²⁰⁷ et-Talâk 65/6.

²⁰⁸ Buhârî, “Buyû”, 95 (No. 5364).

nafaka neslin korunmasına da katkıda bulunmuş olur.²⁰⁹ Bu sebeple çocuğun temel ihtiyaçları olan yeme, içme, giyim ve barınma hakları çocukların mağdur olmaması için en yakınları tarafından karşılanması gerekir. Bu sorumluluğu da onların en yakını olan ebeveynleri üstlenmesi gerekir.

3.7. Değer Görme Hakkı

Çocuklara değer verip, onlara yaraşır şekilde davranmak, çocukların Allah'ın bize olan ikramı olarak görüp, bu bilinçte olmak, çocukların ebeveynler üzerindeki haklarından birisidir. Nitekim Allah Teâlâ çocukları dünya hayatının süsü²¹⁰ olarak nitelendirmiştir. Bu da çocukların ne kadar kıymetli ve değerli olduğunu göstermektedir. Çocuklara değer vermemizin bir başka sebebi ise Allah'ın kendisini “*yaratanların en güzeli olarak*”²¹¹ vasıflandırmaktadır. Allah yarattığı insanı da en güzel biçimde²¹² yarattığını bizlere söylemektedir. Çocuk da Yaratıcının en güzel şekilde yarattığı, insanın en küçük bireyi olduğundan saygı ve değer görmek onun haklarından bir tanesidir.

Çocuğa değer vermenin ne demek olduğunun en açık ve nadide örneklerini sünnet uygulamalarında ve tavsiyelerinde görmekteyiz. Nitekim Hz. Peygamber, bir gün torununu öperken temim oğullarından Akra' b. Hâbis bunu görüp “benim on çocuğum var ama hiçbirini öpmedim.” demiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber; “*merhamet etmeyene merhamet edilmez.*” buyurmuştur.²¹³ Çocuğuna karşı sevgisini göstermeyi utanç verici bir davranış olarak gören bu kişiye Hz. Peygamber uygulamasıyla sevginin ve şefkatin ortaya çıkmasının utanç verici bir durum olmadığını göstermiştir. Nitekim çocukların öpülmesi, sevilmesi ve onlara şefkat gösterilmesi sevgi ve şefkatin en büyük tezahürlerinden birisidir.²¹⁴ Hz. Muhammed'in (s.a.v.) çocuklarla oynayıp vakit geçirdiğini pek çok rivâyetlerde görmekteyiz. Bunlardan bir tanesi şu rivâyettir: “Hz. Peygamber bir gün torunlarını sırtına bindirmiş ve deveniz ne güzel, siz binicileri ne güzel diye onlara

²⁰⁹ Celal Erbay, “Nafaka”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 18 Mayıs 2025); İbrahim Kâfi Dönmez, “Maslahat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 18 Mayıs 2025).

²¹⁰ el-Kehf 18/46.

²¹¹ el-Mü'minûn 23/14.

²¹² et-Tîn 95/4.

²¹³ Ahmed b. Ahmed ez-Zebîdî, *Tecridü's-sarih*, 10.Cilt. thk. Mustafa Dibboğa (Dimeşk: Dâru'l-Mustafa, 2011), 664 (No. 1920).

²¹⁴ Bilgin, *İslâm'da Çocuk*, 53.

seslenmiştir.”²¹⁵ Bu hadiste Hz. Peygamber’in yaşlı olmasına rağmen torunlarına yani çocuklara değer verip adeta onlarla çocuklaştığını görmekteyiz. Dolayısıyla insan tabiatında sevgi, en çok ihtiyaç duyulan bir histir. İnsanların ilerleyen hayat dönemlerinde oluşan, hastalık olarak ortaya çıkan psikolojik rahatsızlıkların temelini çocukluk döneminde görmedikleri sevgi problemi oluşturmaktadır.²¹⁶

Günümüzde halen çocuklarına sevgi göstermeyi ayıp sayan insanlar olmasına rağmen çocuklarımıza sevgimizi hareketlerimizle gösterebilmemiz gerekir. Sevgi her ne kadar kalpte oluşan bir duygu olsa da, bunu ancak davranışlarımız aracılığıyla başkalarına gösterebiliriz. Bunu da sevgiyi en çok hak edenlere yani Allah tarafından bizlere emanet edilen çocuklara karşı yapmamız gerekir.

3.8. Eğitim Alma ve Terbiye Edilme Hakkı

Kur’ân’daki çocuk haklarından bir tanesi de çocuğun eğitim ve terbiye hakkıdır. Edepli, ahlâklı Müslümanlar yetiştirebilmemiz için çocukların bizim üzerimizdeki haklarından bir tanesi olan bu hakka çok önem vermemiz gerekir. İslâm eğitimcileri, çocuğun eğitimine ne zaman başlanılacağı sorusuna doğumla birlikte hatta doğumdan önce başlanması gerektiği cevabını vermektedirler.²¹⁷ İslâm eğitimcilerinin bu görüşe sahip olmalarının iki sebebi vardır. Bunlardan birincisi anne ile babaların ahlâk ve fikir yönünden düşüncelerinin çocukların eğitiminde çok önemli olduğudur. Diğeri ise çocuğun iyi olsun yahut kötü olsun her türlü dış etkiye açık olmasıdır.²¹⁸ Bundan dolayı çocuğu ahlâklı, dindar ve bilinçli yetiştirebilmek için eğitimine çok erken dönemde başlamak ve aynı zamanda ebeveynlerin de çocuğu yetiştirme konusunda o donanıma sahip olmaları gerekmektedir.

²¹⁵ Heysemî, *Mecma’u’z-zevâ’id ve menba’u’l-fevâ’id*, 9/182 (No. 15079).

²¹⁶ Mehmet Ergün, “İslâm Hukukuna Göre Çocuğun Sevilme Hakkı”, *Uluslararası Çocuk Sempozyumu*, ed. Nihat Dalgın (Sinop: Sinop Üniversitesi Yayınları, 2022), 77.

²¹⁷ Halis Ayhan, *Eğitime Giriş ve İslâmiyetin Eğitime Getirdiği Değerler* (İstanbul: Damla Yayınevi, 1986), 293; Halis Ayhan, *Din Eğitimi ve Öğretimi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1997), 54.

²¹⁸ Hökekleli, “Çocuk”, 8/357.

Eğitim konusundaki önemli âyetlerden birisi de “*Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun...*”²¹⁹ âyetidir. Bu âyette Allah’ın “kendinizi ve ailenizi koruyun” emrinin şumulüne çocuklarda girmektedir. Çünkü çocuklar insanın bir parçasıdır ve kendi nefsinden ayrı düşünülemez. Kişinin çocuğuna helâli, haramı, iyiyi, kötüyü öğretmesi ve yönlendirmesi gerekir.²²⁰ Bu âyette kişinin, sadece kendisini cehennem azabından korumasıyla sorumluluğu bitmediği, elinden geldiğince ailesini âhîret azabından koruması gerektiği bildirilmiştir.²²¹ “ez-Zarûrât-ı hamse” kapsamında olan dinin korunması esasını bu başlık altında ele alabiliriz. Çünkü dinin muhafazası, onun hakikatlerini, kalplere huzur veren sadeliğini bilinmesi, ona gönülden iman edilmesi ve dinin görevlerini yerine getirilmesi ile olur.²²² Aklın muhafazası ise akli öğrenme ile geliştirilerek cehaletten korumak ile olur. İşte eğitim direkt olarak akıl sağlığını korumak ile alakalıdır. Neslin korunmasının eğitim ile bağlantısına baktığımızda terbiyeyle koruyabiliriz. Çünkü terbiye ile toplumun ahlâk değerleri nesilden nesile aktarılır. Böylelikle ahlâklı çocuklar yetiştirilerek toplumun yapısı korunur.²²³

İnsan kendisinin ve ailesinin dünya ve âhîret mutluluğunu nasıl sağlar? Hem kendi hem de ailesinin özellikle âhîret hayatında ki mutluluğu için neler yapmalıdır? Bu sorular çok önemli olduğu gibi bunların cevapları da bir o kadar önemlidir. Kişinin, âhîret azabından korunması ve çocuklarını koruması için günahları terk edip, Allah’a itaat etmesi ve çocuklarından habersiz bir hayat sürmemesi gerekir. Çünkü kıyamet günü insanlardan azabı en kötü olanların birisi de ailesinden cahil kalmış kimsedir.²²⁴ Kişi ailesine hayrı anlatmadığı, onları kötülükten sakındırmadığı ve onlarla ilgilenmediği sürece onlardan cahil kalmış demektir. Ailesinden, çocuklarından habersiz kalmamak için onların dünya ve ahiretle ilgili işlerini sürekli gözetim altında tutmalıdır. Kişi, Allah’ın emirlerini yerine getirip yasaklardan kaçınmakla kendini korumuş olur, ailesini ve çocuklarını ise iyiliği emredip kötülükten sakındırmakla korumuş olur.²²⁵ Hz. Ali, bu âyetin açıklaması

²¹⁹ et-Tahrîm 66/6.

²²⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 12/156.

²²¹ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'an Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 6/406.

²²² Doğan, *Toplumun Temelini Sarsan Belli Başlı Problemler*, 44.

²²³ Cavit Erdem, “Makâsîdü’ş-Şerî’a’ nın Din Eğitiminin Hedefleri Olma İmkânı”, *İslâmî İlimler Dergisi* 39, (2024), 22-23.

²²⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/420.

²²⁵ Cemâlüddin Ebu'l-Ferec el-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî (Beyrut: Dâru'l- Kütübî'l-'Arabî, 2001), 4/310.

sadedinde “kişinin ailesini cehennem azabından koruması, onları doğru şekilde eğitip yetiştirilmesiyle mümkün olur.”²²⁶ buyurmuştur. Hz. Ali'nin bu sözünden aile fertleri özellikle de Allah'ın emaneti çocukların eğitiminin ne kadar önemli ve gerekli olduğu anlaşılmaktadır.

Kişinin kendisini Allah'a itaat etmekle düzelttiği gibi bir çoban misali ailesini de öyle düzelterip, terbiye etmesi gerekir.²²⁷ Hz. Peygamber bir hadiste: “*Hepiniz çobansınız. Hepiniz güttüğünüz sürüden sorumlusunuz. Âmir memurlarının çobanıdır. Erkek ailesinin çobanıdır. Kadın da evinin ve çocuğunun çobanıdır. Netice itibariyle hepiniz çobansınız ve hepiniz idâre ettiklerinizden sorumlusunuz.*”²²⁸ buyurarak durumun önemini veciz bir benzetme ile açıklamıştır. Kişinin âhirette sorumlu olmamak için Allah ve Resulünün tavsiyeleri doğrultusunda ailesini ve çocuklarını eğitmesi gerekir. Hz. Peygamber'in çocukların eğitim ve terbiyesiyle ilgili özellikle de çocukların eğitilme hakkı ile ilgili olan pek çok hadis ve uygulamaları mevcuttur. “*Çocuğun baba üzerindeki hakkı, ona yazı yazmayı, yüzmeyi, atıcılığı öğretmesi ve ona helâlden başka rızık yedirmemesidir.*”²²⁹ “*Bir baba çocuğuna güzel ahlâktan daha üstün bir miras bırakamaz*”²³⁰ “*Çocuklarınız yedi yaşına geldiklerinde onlara namazı emredin. On yaşlarına gelince (namaz kılmazlarsa) onları hafifçe dövün ve yataklarda aralarını ayırın.*”²³¹ Bu hadislerin hepsinde eğitimin ne kadar önemli ve gerekli olduğunu ve nasıl bir metot uygulamamız gerektiğini Hz. Peygamber tavsiye etmektedir. Çocukların en güzel şekilde yetişmeleri, muhtaç oldukları insanî ve ahlâkî meziyetleri, dini, inanç ve değerleri öğrenmeleri ve yaşamlarında tatbik etmeleri konusunda ebeveynleri maddî ve manevî bütün imkânlarını kullanması gerekir.²³² Aynı şekilde bu hadislerden eğitimin çok yönlü olması gerektiğini de anlıyoruz. Çünkü Hz. Peygamber'in çocuğun hem dünyasını hem de âhiretini ilgilendiren hususlarda tavsiye verdiğini görüyoruz.

Bir çocuğun anne ve babası bilinmese de ona iyi davranılması, onun terbiye edilmesi ve

²²⁶ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 18/194.

²²⁷ Kurtubî, *el-Câmi ' li-ahkâmi 'l-Kur'ân*, 12/157.

²²⁸ Buhârî, “Cum'a”, 11 (No. 893).

²²⁹ Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Şuabu'l-iman*, thk. Ebû Hacir Muhammed ez-Zağlûl (Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 6/401.

²³⁰ Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*, “Birr ve Sıla”, 25 (No. 4977).

²³¹ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, “Salât”, 26 (No. 495).

²³² Hökekleli, “Çocuk”, 8/355.

bakımının üstlenilmesi gerektiği hususu onun haklarından birisidir. Bu hak, tam manasında olmasa da biraz evlâtlık meselesine benzediği için bu hakkı yetim konusundan ayrı olarak ele aldık. Bu başlığın çocuğun eğitimiyle bağlantılı olması ise onun terbiye edilmesiyle alâkalıdır. Çünkü terbiye, bir eğitimin neticesinde meydana gelmektedir. Bunun için bu başlığı müstakil bir başlık olarak değil, çocuğun eğitim ve terbiye hakkının altında incelemeyi uygun gördük. “Evlâtlıklarınızı babalarının soyadlarıyla anın. Bu Allah katında adalete daha uygun bir davranıştır. Eğer onların babalarını bilmiyorsanız o zaman kendileri sizin din kardeşleriniz ve dostlarınızdır. Yanıldığınız hususta size günah yoktur, fakat bilinçli ve kasıtlı olarak yaptıklarınızdan sorumlusunuz. Allah çok bağışlayıcı ve ziyadesiyle esirgeyicidir.”²³³ âyetinde kendi evlâdımız olmasa da evlâtlıkların din kardeşi ve dostumuz olduğu buyrulmaktadır. Yani burada ailesi olmayan, ailesi bilinmeyen çocuklardan bahsedilmektedir. İslâm’a göre de kimsesiz, yardıma muhtaç kişilere yardım etmek ise bir insanlık görevidir. Hz. Peygamber bir hadiste; “Kimsesiz çocukları himayesi, koruması altına alanla ben cennette iki parmak gibi yanyana olacağız.” buyurmuştur.²³⁴ İslâm’a göre kimsesiz çocuğun bakımını üstlenirken dikkat edilmesi gereken bazı hususlar vardır. Meselâ çocuğu kendi nüfusuna geçirmemek, kendi mirasçıları arasına dâhil etmemek, harem-selâmlığa dikkat etmek²³⁵ gibi hususlardır.

Bu hak biraz “evlâtlık” meselesine benzemektedir. Nesebi belli olan ya da belli olmayan bir çocuğu sahiplenmeye “evlât edinme” denir.²³⁶ Evlâtlık meselesi dünden bu günümüze kadar süregelen bir vâkıadır. Evlât edinmek bütün toplumlarda olmasına rağmen cahiliye toplumunda sadece erkek çocukları evlâtlık edindikleri için “tebennî” diye isimlendirilmiştir.²³⁷ Evlât edinme uygulamasına cahiliye Araplarında süregelen bir uygulamadır. Hz. Muhammed, peygamberlikten önce eşinin hediyesi olan Zeyd isimli köleyi âzat etmesine rağmen Hz. Peygamber’in yanında kaldığı için onu evlât edinmiştir.²³⁸ İslâm’ın ilk zamanlarında devam eden evlâtlık kurumu hicretten sonra indirilen “Allah bir kişinin göğüs boşluğunda iki kalp yaratmamıştır, annelerinize

²³³ el-Ahzâb 33/5.

²³⁴ Müslim, *el-Câmiu 's-sahih*, “Zühd”, 2983.

²³⁵ Hayrettin Karaman vd., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri* (Ankara: DİB Yayınları, 2017), 4/365-366.

²³⁶ Mehmet Âkif Aydın, “Evlât Edinme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/527.

²³⁷ Aydın, “Evlât Edinme”, 11/527.

²³⁸ Aydın, “Evlât Edinme”, 11/528.

benzeterek haram olsun dediğiniz eşlerinizi anneleriniz kılmamış, evlâtlıklarınızı da gerçek oğullarını yapmamıştır. Bunlar sizin kendi iddianızdır; hak ve hakikati Allah söyler, doğru yolu da O gösterir.”²³⁹ âyetiyle kaldırılmıştır. Bir sonra ki âyette ise “Evlâtlıklarınızı babalarıyla anın. Bu Allah katında adalete daha uygun bir davranıştır.”²⁴⁰ buyrulur evlâtlıkların gerçek babalarına nispet edilmesi gerektiği bildirilmiştir. Evlât edinmenin İslâm’da benimsenmemesinin nedeni bu kurumun karşıladığı ihtiyaçları başka kurumlarla karşılamıştır.²⁴¹ Bundan dolayı burada bahsedilen tam mana bir evlâtlık değildir. Çünkü İslâm dini evlâtlığı meşru görmemiştir.²⁴²

Selçuklu ve Osmanlı’da olmayan evlâtlık müessesesi, 1926 yılında kabul edilen İsviçre Medeni Kanun’u ile birlikte Türkiye’nin hukuk sistemine dâhil olmuştur. Ama bizim burada bahsettiğimiz evlâtlıktan ziyade yaşadığımız son yüzyılda ortaya çıkan “koruyucu aile” müessesesine daha çok benzemektedir. Bu kavram da ilk defa 1926 yılında Medeni Kanun’da yer almıştır. Daha sonraları ise 1930 yılında hıfzıssıhha kanununda korunmaya muhtaç çocuklar ile ilgili düzenlemelerde bulunulmuştur. Ama ilk uygulamalar 1949 yılında olmuş, 1952 yılında ise kapsamı genişletilmiştir. Koruyucu aile, bir çocuğa anne ve babası bakamadığı ve evlâtlık verilemediği durumlarda çocukları bir aile yanına verilmesi uygulamasına denmektedir.²⁴³ Bu uygulamadaki amaç ise sahipsiz, bakıma muhtaç çocuklara anne ve baba şefkatini tattırarak ve aile sıcaklığını hissettirmektir. Çocuğun bu ailelerde sadece fiziksel emniyeti sağlanmamakta bunun yanı sıra sevgi, şefkat ve sahiplik duygularını tatması, öğrenmesi amaçlanmaktadır.

Netice olarak İslâm’a göre kimsesiz, yardıma muhtaç kişilere yardım etmek bir insanlık görevidir. Kimsesiz çocuklarda bunun başında gelir. Bu sebeple yardıma muhtaç, kimsesiz bir çocuğun hemen yardımına koşup onu anne şefkati ve baba merhametiyle kucaklamamız gerekir. Bu konuyla ilgili daha fazla açıklamaya “İslâm Hukukunda Sokak Çocuğu” başlığı altında değinilecektir.

²³⁹ el-Ahzâb 33/4.

²⁴⁰ el-Ahzâb 33/5.

²⁴¹ Aydın, “Evlât Edinme”, 11/529.

²⁴² Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri* (İzmir: Anadolu Yayınları, 1986), 9/4820; İsmail Karagöz vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: DİB Yayınları, 2017), 6/11; Süleyman Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1990), 7/133.

²⁴³ Kesgin, *İslâm’da Çocuk Koruma*, 87-88.

3.9. Affedilme Hakkı

Affedilme hakkı da çocuğun sahip olduğu haklardan birisidir. Bu hakkı hemen eğitim ve terbiye edilme başlığının peşinden incelememizin sebebi; affedilmenin eğitim ve terbiye ile alâkalı olduğu içindir. Çünkü affetmenin neticesinde eğitimde gerçekleşmiş demektir. Bir bağlamda çocuğu terbiye etmektir. Her insanın hata yapabildiği ve yanlışla düşebildiği gibi çocuklarımızda hata yapabilir ve yanlışla düşebilirler. Burada anne ve babalara düşen görev onların hatalarını affetmek ve müsamaha göstermektir. Çünkü çocuklar bilinçli şekilde hata yapmazlar. Onlar çocuk oldukları için hata yaparlar. Bu sebepten dolayı İslâm hukukunda bir fiilin suç sayılabilmesi için o fiili işleyen akıl sahibi bir kişi ve ergenlik çağına girmiş olması gerekir. Suçu işleyen, hata yapan çocuk da bulûğ çağına girmedikenden suç sabit olmaz. Zarar vermiş olduğu maddî zararı ise ailesi tazmin eder.²⁴⁴ Hz. Muhammed'in "*Üç kişiden kalem (sorumluluk) kaldırılmıştır: İyileşinceye kadar akıl hastası olan deliden, uyanıncaya kadar uyuyandan, bulûğ çağına girinceye kadar çocuktan.*"²⁴⁵ Hadisi de ergenlik çağına girmemiş çocukta cezai ehliyetin olmadığını belirtmektedir.

Modern hukukta ise çocuğun cezai sorumluluğu şu şekilde ifade edilmektedir: Kanunun aradığı yaş sınırına gelinmediği sürece her hangi bir sorumluluğu yoktur. Bu yaş sınırı da 12 yaştır. Bu yaş altındaki çocuklar "yaş küçüklüğünden" dolayı bir ceza almazlar. 12-15 yaş arası ise çocuklar için güvenlik önlemleri alınır. 15 yaşından sonra ise çocuk için kısmî cezalandırmalar başlamış olur.²⁴⁶ İfade edildiği gibi çocuklar hata yaptığı zaman anne ve babalara düşen görev onların hatalarını affetmek ve müsamaha göstermektir. Bu bağlamda âyette şöyle: "*Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan da size düşman olanlar vardır, onlardan sakının. Ama affeder, hoşgörülü ve bağışlayıcı davranırsanız, şüphesiz Allah da çok bağışlayıcı ve engin merhamet sahibidir.*"²⁴⁷ buyrulmuştur. Abdullah b. Abbas bu âyet hakkında şunları söylemiştir: Bir kimse hicret edip, hicret ettikten sonra da

²⁴⁴ Ali Bardakoğlu, "Ehliyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/539; Mücahit Çolak, "İslâm Hukukunda Ceza Ehliyeti Açısından Yaş Küçüklüğü", *AÜİF Dergisi* 35 (2011), 110.

²⁴⁵ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, "Hudûd", 17 (No. 4398).

²⁴⁶ Murat Şimşek, "İslâm Hukuku ve Pozitif Hukuk Açısından Çocukta Ceza Ehliyeti", *İnsan ve Toplum Dergisi* 2/3 (2012), 154.

²⁴⁷ et-Tegâbün 64/14.

kendisinden önce hicret edenlerin İslâm'ı daha iyi yaşadıklarını görünce kendisinin hicretine engel olan eşini ve çocuklarını cezalandırmak istemiştir ve âyet bu olay üzerine indirilmiştir.²⁴⁸

Bu âyette eşlerin ve çocukların düşman olmasından bahsedilmiştir. Bu, dinimizin korunması için verilen bir uyarıdır. Düşman oldukları için eşlerin ve çocukların dövüleceği, kötü davranışta bulunulacağı anlamına gelmez. Şâyet böyle bir tutum sergilenirse çocukların ıslahı zorlaşmış olur, ıslahına giden kapıları da kapatmış oluruz. Biz böyle bir yol tutarsak toplum içerisinde İslâm hakkında olumsuz kanaatlere neden olmuş ve Müslümanları kötü ahlâklı, şiddet yanlısı kimseler olarak tanıtmış oluruz. Bu sebeple Müslüman, hata karşısında yumuşak davranmalı ve müsamaha gösterip affetme taraftarı olmalıdır.²⁴⁹

3.10. Eşit Olma Hakkı

Anne ve babanın çocuklar arasında ayırım yapmaksızın eşit muamelede bulunması çocukların en önemli haklarının birisidir. Eşit muamele kız çocuk ile erkek çocuk arasında ayırım yapmama ve çocuklar arasında her konuda eşit davranma anlamına gelmektedir. Eşit muamele dediğimiz zaman sadece kız-erkek ayırımı anlaşılmalıdır. Çocukların cinsiyetleri aynı olsa da sevgi konusunda, çocukların ihtiyaçlarını karşılama noktasında eşit davranmak gerekir. Şâyet ebeveynler, böyle bir tavır sergilemezse çocukların birbirlerine karşı kıskançlık duygusu beslemelerine neden olurlar. Bu da kardeşler arasında kin ve nefreti artırır. Bunların neticesinde de kardeşlik mefhumu zarar görmüş olur. Bu hak konusunda pek çok nas bulunmaktadır. Biz bu hakkı kendi içerisinde iki başlık altında incelemeyi uygun gördük. Aslında eşitlik sadece sevgi ve cinsiyette değil, çocuğun bütün ihtiyaçlarının karşılanmasında olmalıdır. Çocukların hem doğuştan sahip oldukları hakları hem de miras, eğitim ve bakım gibi daha somut hakları vardır. Özellikle kimsesi olmayan çocukların haklarının korunması ve eşit davranılması hem toplum hem de devlet için önemli bir görevdir.

²⁴⁸ Râzî, *Mefâtihu 'l-gayb*, 30/556.

²⁴⁹ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 12/118.

3.10.1. Sevgide Eşit Olma ve Eşit Davranılma Hakkı

Çocukların eşit olma haklarından ele alacağımız öncelikli hakkı; sevgide eşitlik hakkıdır. Bu hak, çocuklar açısından çok önemli bir yer teşkil etmektedir. Çünkü anne ve baba çocukların hepsini eşit seviyede sevgi gösteremeyebilir. Ama bu sevgiyi dışa eşit şekilde yansıtamazlarsa o zaman çocuklar arasında problemler baş göstermeye başlar. Çocukların birbirlerine karşı kıskançlık, nefret, haset gibi kötü duygular beslemelerine neden olurlar. Bu durumdaki bir çocuk aynı şekilde ailesine karşı da kötü duygular besler. Aslında kıskançlık doğal ve evrensel bir duygudur.²⁵⁰ Birçok sebep sonrasında kendisini gösterebilir. Bu duygu çocuklarda daha çok ortaya çıkmaktadır. Bunun da sebeplerinden birisi ebeveynlerinin davranışlarıdır. Bundan dolayı ebeveynler çocukların birbirlerine karşı kıskançlık duygusu beslememeleri için sevgilerini eşit şekilde göstermeleri gerekir. Bu konu Kur'ân'da şöyle anlatılmaktadır: “*Yûsuf ile öz kardeşi babamızın gözünde bizden daha değerli. Hâlbuki bizim sayımız daha çok. Şüphesiz ki babamız apaçık bir yanılğı içinde!*”²⁵¹ Bu âyette de Yakup (a.s)’ın Hz. Yusuf ve kardeşini daha fazla sevmesi, diğer kardeşleri arasında kıskançlığa neden olmuştur. Bu âyette Yakup’un oğulları Yusuf ve kardeşi demelerinin sebebi onların anne-baba bir öz kardeş olduğu içindir. Diğer on kardeş de kendi aralarında anne-baba bir öz kardeşiler.²⁵² Hz. Yakup oğlu Yusuf’un gördüğü rüya neticesinde atalarından gelen peygamberlik mirasına varis olacağını anladı. Bu sebeple oğlu Yusuf’u diğer kardeşlerinden daha çok sever, onu bir an yanından ayırmazdı. Bu yüzden diğer on kardeşin kıskançlığı gittikçe arttı ve Yusuf’a tuzak kurmaya karar verdiler.²⁵³ Artan kıskançlık duyguları, had safhaya ulaştı ki kardeşlik, şefkat ve merhamet duygularını örtmüş oldu. Bunun neticesinde kardeşleri Yusuf’u öldürme kararı aldılar. Ama aralarında diğerlerine göre insafılı olan birisi onu öldürmeyip boş bir kuyuya atma teklifinde bulundu ve teklifi de kabul edildi. Bütün bunları yaparken de kendilerini boş ve şeytanî bir teselliyle; babalarının sevgisi, teveccühü sadece bize olur düşüncesiyle yaptılar.²⁵⁴ Bu kıssa; çocuklar arasında eşit sevgi göstermemenin kardeşler arasında nasıl

²⁵⁰ Funda Buharalı, “Çocuklarda Kardeş Kıskançlığı”, *psikoterapi* (Erişim 23 Ocak 2025); Sabahat Erler, “Çocuklarda Kıskançlık”, *tavsiyeediyorum* (Erişim 15 Ocak 2025).

²⁵¹ Yûsuf 12/8.

²⁵² Râzî, *Mefâtihu 'l-gayb*, 6/423.

²⁵³ Ömer Çelik, *Hakk'ın Daveti Kur'ân-ı Kerim Meâli ve Tefsiri* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2013), 2/605.

²⁵⁴ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*, 3/219; Çelik, *Hakk'ın Daveti Kur'ân-ı Kerim Meâli ve Tefsiri*, 2/606.

bir sonuç doğuracağını gözler önüne sermiş oldu. Kardeşler arasında bu safhada bir kıskançlığa neden olmamak için elimizden geldiğince sevgiyi eşit düzeyde göstermemiz gerekir. Şu da bir gerçektir ki sevginin eşit olması imkânsızdır. Çünkü insanın iradesi dışında gerçekleşen bir olaydır. Çocuklar arasında ayrılmaya neden olmamak için ebeveynler sevgisinin dışı yansıyan yönlerinde; sarılma, öpme gibi hususlarda eşit davranmak zorundadır.

Manevî bir duygu olan sevgide eşit olunması gerektiği gibi maddî konularda da çocuklara karşı eşit davranılması gerekir. Anne ve babanın çocuklarına karşı hediye ve miras gibi maddî konularda adaletli olması gerekir. Şâyet bu hususlarda da ayırım yapar, adaletli olmazlarsa çocuklar birbirlerine ve ailesine karşı kin ve nefret duygusu beslerler. Hz. Peygamber bu hususta *“Allah’tan korkun ve çocuklarınız arasında adaleti gözetin”*²⁵⁵ buyurmuştur. Evlâtlarına eşit mal dağıtmayan bir kişi, Hz. Peygamber’i bu taksime şahit tutmak istemiş, Hz. Peygamber de bu olay üzerine *“Ben senin günahına ortak olamam.”*²⁵⁶ buyurmuştur. Kısacası çocuklarımıza karşı iradî ve maddî konularda çocuklarımızın ruh ve beden sağlığı için eşit muamelede bulunmak zorundayız.

3.10.2. Cinsiyette Eşit Olma ve Eşit Davranılma Hakkı

Çocuklar hakkında eşit olunması gereken bir başka husus ise cinsiyet konusunda çocuklar arasında ayırım yapmamaktır. Bu konu, Kur’ân’ın üzerinde çokca durduğu noktalardan birisidir. Çünkü cahiliye dönemi Arapları kadına ve kız evlâda değer vermiyordu. Hatta değer vermemeye kalmayıp kız çocuklarını farklı yöntemlerle öldürüyorlardı. Cahiliye döneminde Arapların bir kısmı çukur kazıp kız çocuğunu çukura gömerdi, bazısı suda boğar, kimisi uçurumdan aşağı atardı, kimisi ise boğazlayıp keserek öldürürdü.²⁵⁷ Bu cahili uygulamaları da Kur’ân’ın pekçok âyette dile getirmiştir. Meselâ cahiliye Araplarının kız evlât dünyaya geldiği zaman verdikleri tepki âyette şöyle bahsedilmektedir: *“Onlardan birine bir kız müjdelendiğinde, öfkelenerek yüzü mosmor kesilir. (Aklınca) verilen müjdenin kötülüğünden dolayı halktan gizlenir. Böyle bir alçaltıcı duruma rağmen onu*

²⁵⁵ Buhârî, “Hibe”, 12 (No.2587).

²⁵⁶ Buhârî, “Hibe”, 12 (No.2587).

²⁵⁷ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 20/226.

yanında mı tutsun yoksa toprağa mı gömsün! Görün işte, ne kötü yargıda bulunuyorlar!"²⁵⁸ Âyette geçen "yüzü mosmor kesilir" ifadesi kişinin yüzü, gamlı ve kederli bir kişinin yüzü gibi olur manasına gelmektedir. Benzer şekilde, beklemediği ve istemediği bir haberle karşılaşan bir kişi için de "gam ve kederden dolayı yüzü kararı" ifadesi kullanılmaktadır. "Yüzü mosmor kesilir" ifadesi kişinin hüzünlenmesi ve kederlenmesi manasında bir kinayedir. Çünkü insanoğlu bir olaya çok sevindiği zaman kalbi ferahlar, gözlerinin içi güler ve bunun etkisi de yüzünde görülür, aynı olay hüzünlendiği zaman da geçerlidir. Kişi hüzünlenip, kederlendiği zaman kalbi üzülür, içi daralır ve bunun neticesinde kişinin yüzünün rengi kaçar, sararır ve morarır.²⁵⁹ Kısacası "öfkelenerek yüzü mosmor kesilir" ifadesinden anlaşılan o kimsenin üzüntüden dolup taşıdığıdır.

"Verilen müjdenin kötülüğünden dolayı halktan gizlenir" ifadesiyle de kişinin müjdenin etkisiyle insanlardan gizlenip, uzaklaşacağından bahsedilmektedir. Müfessirler bu konu hakkında şu olayı nakletmektedirler: Cahiliye döneminde hamile olan bir kadının doğum belirtileri başlayınca, erkek dünyaya gelecek olan bebeğin cinsiyeti ne olduğunu anlayıncaya kadar insanlardan uzaklaşır ve gizlenirdi. Bebeğin erkek olduğunu öğrenirse çok sevinirdi. Şâyet dünyaya gelen bebek kız ise insanların içerisine çıkamaz, günlerce saklanırdı.²⁶⁰ İşte "verilen müjdenin kötülüğünden dolayı halktan gizlenir"²⁶¹ âyetinin manasını bu şekilde anlamak gerekir. Âyetin "Böyle bir alçaltıcı duruma rağmen onu yanında mı tutsun yoksa toprağa mı gömsün!"²⁶² kısmında bahsedilen öldürme konusunda da cahiliye Arapları farklı yöntemler denerlerdi. Bazısı çukur kazıp, kız çocuğunu çukura gömerdi, bazısı suda boğar, kimisi uçurumdan aşağı atardı, kimisi ise boğazlayıp keserek öldürürdü. Cahiliye Araplarının bu eylemleri ortaya koymalarının sebebi ise kıskançlık ve fakirlik kaygısı idi.²⁶³ Allah âyetin devamında bu yaptıkları işin yanlış olduğunu ifade etmek için "Görün işte, ne kötü yargıda bulunuyorlar!"²⁶⁴ buyurmaktadır. Yine "Kızlar

²⁵⁸ en-Nahl 16/58-59.

²⁵⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 20/225.

²⁶⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 20/225.

²⁶¹ en-Nahl 16/59.

²⁶² en-Nahl 16/59.

²⁶³ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 20/226.

²⁶⁴ en-Nahl 16/59.

O'na, erkek çocuklar da size öyle mi?"²⁶⁵ âyetinde belirtildiği gibi cahiliye Arapları kız çocuklarını hor görmede o kadar çirkinleşmişlerdi ki kız çocuklarını Allah'a nispet edip, erkek çocuklarını ise kendileri sahipleniyorlardı.

İslâm'ın kız ve erkek evlâda bakışı müşriklerin yani cahiliye Araplarının bakışından bambaşkadır. Çünkü çocuğun erkek yahut kız olması kişinin kendi iradesine bağlı değildir. Bu konuda Allah şöyle buyurmaktadır: "*O dilediğini yaratır; dilediğine kız çocukları bahşeder, dilediğine de erkek çocukları bahşeder. Yahut erkek ve kız çocuklarını birlikte verir. Dilediğini de çocuksuz bırakır.*"²⁶⁶ Bu âyetlerden de açıkça anlaşılan çocuğun cinsiyetinin belli olması kişinin kendisine bağlı değil, ilahi irade neticesinde belli olduğu gerçeğidir.²⁶⁷ Bazı âlimler; zikretmiş olduğumuz âyetlerde kız çocuğunun önce, erkek çocuğunun sonra zikredilmesinden hareketle kız çocuğunun erkek çocuktan daha hayırlı olduğu sonucunu çıkarmışlardır.²⁶⁸ Ama bunun sebebi cahiliye döneminde kız çocukları hakir görüldüğü için önce zikredilmiştir. Üstün olduğu için değildir. Cahiliye döneminde kız çocuklarına önem verilmezdi. Fakat Hz. Peygamber'in hadislerinde kız çocuklarına özellikle önem verildiği, onların değerinden bahsedildiği görülmektedir.²⁶⁹

Maalesef günümüzde halen çocuklar arasında cinsiyet ayrımı yapan cahili birtakım uygulamalar bulunmaktadır. Erkek çocuklarına daha çok sevgi gösterip, kız çocuğunu üvey evlât muamelesi yapıp, onlara değer vermeyen kişiler bulunmaktadır. Allah'ın (c.c) bize vermiş olduğu evlâdı cinsiyetine göre ayırmamız gerekir. Bilakis Allah'ın bize lütfettiği nimet olarak görüp onları sevgimizle büyütmeliyiz. Aynı şekilde günümüzde sevgi göstermeyi ayıp sayan insanlar vardır. Biz buna rağmen sevgimizi çocuklarımıza eylemlerimizle gösterebilmemiz gerekir. Sevgi her ne kadar kalpte oluşan bir duygu olsa da bunu davranışlarımızla ifade etmeliyiz ki çocuğumuz sevildiğini bilsin ve hissetsin.

²⁶⁵ et-Tûr 52/39.

²⁶⁶ eş-Sûrâ 42/49-50.

²⁶⁷ Tütûn, "Kur'ân'ın Çocuk Haklarına Bakışı", 156.

²⁶⁸ Hökelekli, "Çocuk", 8/356.

²⁶⁹ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb Ebu'l-Kâsım et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, thk. Abdülmecid es-Selefi (Kahire: Mektebetü İbn-i Teymiyye, 2010), 11/216 (No. 11542), 17/299 (No. 826); Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*, "Birr ve Sıla", 13.

3.11. Miras Hakkı

Çocuğun sahip olmuş olduğu haklardan birisi de miras hakkıdır. Mirasın İslâm hukukunda ıstılahî manası; vefat edenin geride bıraktığı mallarda hakkı bulunan kişilerle bu kişilerin paylarını ve bu paylarla ilgili hesap şekillerini gösteren kurallar bütünüdür.²⁷⁰ Miras, ferâiz ilmi altında işlenmektedir. Bu ilmin önemi ise Kur'ân ve Sünnetle sabit olmasıdır. Sahabe döneminden itibaren Müslümanlar tarafından önem verilen ve nesilden nesile günümüze kadar gelen İslâm hukukunun bir alt dalıdır.²⁷¹ Ayrıca mirasın önemi, kişi vefat ettikten sonra geride kalanların mağdur olmaması için haklarının adaletli şekilde taksim edilmesidir.

Başlığımızla ilgili üzerinde duracağımız âyet şudur: “Allah size, çocuklarınız hakkında, erkeğe iki kız payı kadar (vermenizi) emreder. (Mirasçılar) ikiden fazla kız iseler bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer yalnız bir kızsarsa yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, anne babasından her birinin mirastan altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da anne babası ona vâris olmuşlarsa annesinin hakkı üçte birdir. Ölenin kardeşleri varsa annesinin payı, vasiyetten ve borçtan sonra altıda birdir. Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin fayda bakımından size daha yakın olduğunu bilemezsiniz. Bunlar Allah tarafından konmuş paylardır; şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir.”²⁷²

Allah bu âyette öncelikle, çocukların mirastan payı olduklarından bahsetmiştir. Bunun sebebi ise, insanın evlâdına olan ilgi ve alâkasının her şeyden üstün olması ve evlâdına ayrı bir önem vermesinden dolayıdır. Hz. Peygamber de kızına verdiği önemi “Fatıma benden bir parçadır.”²⁷³ sözünden anlamaktayız. Hz. Peygamber, kızı Fatıma'ya verdiği değeri sözleriyle ifade etmiştir. Çocuklar değerli oldukları için Allah da çocukların mirastaki paylarını önce zikretmiştir.²⁷⁴ Mirasın amaçlarından birisi de kişi vefat ettikten sonra

²⁷⁰ Heyet, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 446.

²⁷¹ Ali Bardakoğlu, “Ferâiz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/363.

²⁷² en-Nisâ 4/11.

²⁷³ Ebû Hâtim Muhammed İbn-i Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, thk. Muhammed Ali Sönmez - Hâlis Aydemir (Beyrut: Dâr-u İbn-i Hazm, 2012), 4/208 (No. 3292); Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, thk. Ömer Abdüsselâm et-Tedmirî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1993), 3/44; Nâsirüddin el-Elbânî, *Sahih-u Câmi'u's-sağir ve ziyâdatuhu* (Dimeşk: Mektebetü'l-İslâmî, 2010), 1/466 (No. 2366).

²⁷⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 9/509.

geride kalanların mağdur olmaması için haklarının taksim edilmesidir, demiştik. Kişi vefat ettikten sonra mağdur olacakların başında çocuklar gelir. Çocuklarda anne ve babasının bir parçası olduğundan çocukları mağdur etmemek için onların hakkı ilk önce zikredilmiş olabilir.

Cahiliye Araplarında miras taksimi bambaşkaydı, kendi aralarında yapmış oldukları antlaşma sebebiyle akraba olmasa da mirasçı olabiliyorlar ve evlât edinmek de miras için bir sebep teşkil ediyordu. Yine cahiliye döneminde bir kişinin mirasa hak sahibi olabilmesi için bizzat savaşa katılması gerekiyordu. Miras, savaşan erkeklere veriliyor, kadınlar ve küçük çocuklar savaşa katılmadıkları için mirastan mahrum bırakılırlardı.²⁷⁵ İslâm'ın ilk yıllarında yani Mekke döneminde mirasın nasıl taksim edileceği belli değildi, Arapların örfüne göre miras taksim edilip savaşlara katılmadığı için kadın ve çocuklara mirastan pay vermiyorlardı. Bu durum Medine'ye hicrete kadar böyle devam etmiştir.²⁷⁶ Hicretten sonra ise zikretmiş olduğumuz âyet ile mirasın nasıl taksim edileceği belli olmuş oldu. İslâm dini cahiliye döneminde yapılan haksızlığa son vermiş, her hak sahibinin hakkını adaleti gözeterek taksim etmeyi amaçlamıştır. Bu âyette geçen “Allah çocuklarınız hakkında...” buyruğu gereğince çocuk ister mevcut olsun, isterse annesinin karnında olsun, kız veya erkek olsun hepsi mirastan hak sahibidirler.²⁷⁷

3.12. Dua Hakkı

Çocuğun sahip olduğu haklardan birisi de dua hakkıdır. Dua sözlükte çağırma, seslenmek ve istemek manalarına gelmektedir. İstilahî manada ise kişinin bütün benliği ile yaratıcıya yönelerek bütün ihtiyaçlarını ondan talep etmesidir.²⁷⁸ Aslında dua yaratıcıyla kul arasındaki bir bağdır, diyalog kurmasıdır. Dua, Kur'ân'da yirmi kez geçmektedir.²⁷⁹ Bu durum da duanın, İslâm'da önemli bir yerinin olduğunu göstermektedir. Dua önemli olduğu gibi anne-baba duası daha da önemlidir. Bunu da Hz. İbrahim'in evlât ve

²⁷⁵ Çelik, *Hakk'ın Daveti Kur'ân-ı Kerîm Meâli ve Tefsiri*, 1/555-556.

²⁷⁶ Hamza Aktan, “Miras”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/143.

²⁷⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 5/59.

²⁷⁸ Heyet, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 128; Osman Cilacı, “Dua”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/529.

²⁷⁹ Abdu'l-Bâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 319.

zürriyetine yapmış olduğu dualardan anlıyoruz. Yapmış olduğu dualar bazısı şöyledir: “*Rabbim! Bu şehri güvenli kıl, beni ve çocuklarımı putlara tapmaktan uzak tut!*”²⁸⁰ “*Rabbim! Beni ve soyumdan gelecek olanları namazı devamlı kılanlardan eyle...*” Bu âyetlerin hepsinde görmüş olduğumuz üzere İbrahim, çocukları ve soyundan gelecek olan zürriyeti için hayır duada bulunmuştur.

Hz. İbrahim, bu âyetlerde evlât ve zürriyeti için özel isteklerde bulunduğu ön plâna çıkmaktadır. Râzî (öl.606/1210) bu istekleri şu şekilde sıralayıp açıklamaktadır:²⁸¹

a) Güvenlik-Emniyet İsteği: Hz. İbrahim’in bu isteği “*Rabbim! Bu şehri güvenli kıl*”²⁸² sözüyle dile getirilmiştir. Hz. İbrahim’in duada önce güvenlik nimetini istemesi bu nimetin din ve dünya maslahatları konusunda ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Nitekim bir âlime emniyet mi yoksa sağlık mı daha önemlidir? diye sorulmuş o âlim de emniyetin daha önemli olduğunu söyleyip bu bağlamda şu olayı anlatmıştır: Şâyet bir koyunun ayağı kırılrsa, bir süre sonra iyileşir; yemeğe, hayatına devam eder. Ama koyun bir yere bağlansa, bağlandığı yere yakın bir bölgede de kurt olsa, bu koyun kurdun korkusundan birşey yiyemez ve hayatına devam edemez.²⁸³ Bu olay da korkudan oluşan zararın, beden acısından oluşan zarardan daha büyük olduğunun delilidir. Bu nedendir ki çocuklarımızın dünya ve ahiret güvenliği için dua etmemiz gerekir.

b) Muvahhit Olma İsteği: Bu istek ise “*Beni ve çocuklarımı putlara tapmaktan uzak tut!*”²⁸⁴ duasından anlaşılmaktadır. İbrahim peygamberin örneğinde görmüş olduğumuz gibi bizler de Allah’a lâyük bir kul olmak için, onun yasaklamış olduğu en büyük zulüm olan şirke²⁸⁵ düşmemek ve şirkten korunmak için kendimiz ve çocuklarımız için Allah’a dua etmeliyiz.

c) Namazına Dikkat Eden Bir Nesil İsteği: Bu istek de “*Rabbim, namazı kılsınlar*”²⁸⁶

²⁸⁰İbrâhîm 14/35.

²⁸¹Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 19/103-107.

²⁸²İbrâhîm 14/35.

²⁸³Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 19/103.

²⁸⁴İbrâhîm 14/35.

²⁸⁵Lokmân 31/13.

²⁸⁶İbrâhîm 14/37.

ifadesinden anlaşılmaktadır. Hz. İbrahim'in neslinin namaz kılması için dua ettiğini görmekteyiz.

d) İnsanlar Tarafından Çocuklarının Sevilmesi İsteği: Bu dua ise *“İnsanların gönüllerini onlara meylettir.”*²⁸⁷ ifadesinden anlaşılmaktadır. Bu duadan da anlaşıldığı üzere kişi çocuklarının insanlar arasında değer görmesi ve sevilmesi için dua etmesi gerekir.

e) Neslinin Rızıklandırılması İsteği: Bu istek ise *“Ve çeşitli ürünlerden onlara rızık ver ki şükretsinsinler.”*²⁸⁸ âyetinden anlaşılmaktadır. Hz İbrahim çocuklarının meyvelerden rızıklanması için duada bulunmuştur. Bizlerin de çocuklarımızın temiz ve helâl rızıklardan beslenmeleri için dua etmeliyiz.

3.13. Savaşlarda Korunulma Hakkı

İnsanlığın varoluşundan itibaren savaşlarda masum ve mazlum olan çocukların katledildiği bir hakikattir. Bunun için İslâm dini savaşlarda çocukların öldürülmemesini emretmektedir. Nitekim Allah (c.c) şöyle buyurmaktadır: *“Size ne oldu da Allah yolunda ve “Rabbimiz, bizi halkı zalim olan bu şehirden çıkar, bize tarafından bir sahip gönder, bize katından bir yardımcı yolla!” diyen çaresiz erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda savaşmıyorsunuz?”*²⁸⁹ Bu âyette çocukları korumak için savaşılmasından, onları yalnız ve çaresiz bırakılmamasından bahsedilmektedir. Özellikle bu âyette çocukların zikredilmesinin sebebi müşriklerin zulmünü çocuklardan engellemek içindir.²⁹⁰ Hz. Peygamber de *“Kadınları, çocukları ve çok yaşlıları öldürmeyiniz.”*²⁹¹ buyurmuştur.

Ayrıca Esved b. Seri' şöyle demiştir: Peygamberle savaşa katıldım ve ben ordunun en arkasındaydım. Savaş günü insanlar çocukları da öldürdüler. Bu haber Peygamber'e ulaştınca Hz. Muhammed, *“İnsanlara ne oluyor da öldürme konusunda sınırlarını aşmış çocukları öldürüyorlar.”* buyurdu. Buna karşılık ashaptan birisi, *“Ey Allah'ın Resulü ama*

²⁸⁷ İbrâhîm 14/37.

²⁸⁸ İbrâhîm 14/37.

²⁸⁹ en-Nisâ 4/75.

²⁹⁰ Beydâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te`vil*, 247.

²⁹¹ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, thk. Muhammed Mustafa el-Âzamî (Birleşik Arap Emirlikleri: Müessesetü Zayid b. Sultan, 2004), “Cihat”, 1627.

o öldürülenler müşriklerin çocuklarıdır.” dedi. Bu söze karşılık Peygamber “*Sizlerin hayırlularınız da müşriklerin çocuklarıdır!*” diye cevap verip bunun akabinde “*Dikkatli olun, çocukları öldürmeyin her doğan çocuk fitrat üzerine doğar, anne ve babası onu Yahudileştirir veya Hristiyanlaştırır.*”²⁹² buyurmuştur. Bu hadislerden anlaşıldığı üzere savaşlarda dahi anne ve babanın dini ve inancı gerekçe gösterilerek henüz sorumluluk çağına gelmemiş çocuklar öldürülemez.²⁹³

3.14. Yetim Çocukların Hakları

Kur’ân’ın fazlasıyla değindiği haklardan birisi de yetim haklarıdır. Allah, Kur’ân’ın 23 yerinde yetimden bahsetmektedir.²⁹⁴ Bu sebepten dolayı yetim çocuklar için müstakil bir başlık açtık. Kur’ân’da yirmi üç yerde yetimden bahsedilmesi; Allah’ın yetim konusuna ne kadar önem verdiğini göstermektedir. Vahyin ilk döneminden itibaren Kur’ân, yetim konusunu ele almış, yetim haklarına ve sorumluluklarına dikkat çekmiştir. Yetimlerle ilgili âyetlerin nuzül sürecinde Mekkî âyetler yetime iyilik konularını ele almış, Medenî âyetler ise yetimin kendisi ve malının korunmasına yönelik konuları içermektedir.²⁹⁵

İslâm’ın aksine cahiliye döneminde yetimlere bakış bambaşkaydı. Yetimlere babalarından kalan miras verilmez, mirastan mahrum bırakılırdı. Bazı yetimler vâsileri tarafından evlendirilip mehirlerine el konulurdu, bazıları ise yetimin malı başkasına gitmesin diye yetim kızlarla kendileri evlenirdi. Cahiliye Arapların bu uygulamalarına karşılık inen âyetlerde yetim hakları ile ilgili şu önemli hususlar vurgulanmıştır. Yetimler Allah’a iman ve ibadetin yanında zikredilmiştir.²⁹⁶ Yetimlerin küçümsenip, kötü davranılması yasaklanmıştır.²⁹⁷ Müslümanlar yardıma ihtiyacı olan yetimlere yardım etme ve mâli yönden destek olmaya teşvik edilmiş,²⁹⁸ yetimlerin hırpalanıp ve onlara ilgi gösterilmemesi

²⁹² Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebîr*, 1/286 (No. 829).

²⁹³ Adem Dölek, “Âyetler ve Hadisler Işığında Çocuğun Yaşam Hakkının Korunması”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (Haziran 2009), 79.

²⁹⁴ Abdu’l-Bâkî, *el-Mu‘cemü’l-müfehres li-elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, 858.

²⁹⁵ Mehmet Şirin Ayrıl, *Kur’ân’ın Yetimlere Bakış Açısı* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 13; Yahya Arslan, *Hz. Peygamber’in Hadislerinde Yetimler* (Çanakkale: 18 Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 7.

²⁹⁶ el-Bakara 2/177.

²⁹⁷ ed-Duhâ 93/9.

²⁹⁸ el-Bakara 2/215, 220.

kınanmış,²⁹⁹ devlet malı ve ganimette hakları olduğu bildirilmiştir.³⁰⁰ Adaletli davranma, mehirlerine dokunulmaması gerektiğinden bahsedilmiş,³⁰¹ mallarının korunması gerektiği bildirilmiştir.³⁰² Bu âyetler yetim haklarından genel hatlarıyla bahseden ilahî mesajlardır.³⁰³

Hz. Peygamber'in hayatında aynı zamanda hadislerinde de yetim konusuna ayrı bir önem verildiği görülmektedir. Bu olayı en veciz şekilde özetleyen şu hâdiseyi zikredebiliriz: Cafer b. Ebî Talip, Habeş Kralı'nın huzurunda gerçekleştirdiği konuşmada Mekke'de o dönemde güçlülerin güçsüzleri ezdiğini söylemiş, Peygamber'in ise her zaman güç kuvvet sahibi olmayanların, yardıma muhtaç olan mazlumların yanında yeralıp onları koruduğunu belirtmiştir.³⁰⁴ Yetim konusunu ve yetim çocuklarla ilgili hakları daha sistematik ve detaylı inceleyebilmek için bu başlık dört alt başlığa ayrıldı.

3.14.1. Güzel Muamelede Bulunulma Hakkı

Yetime güzel muamelede bulunma yetimlerin sahip olduğu hakların başında gelmektedir. Allah yetime güzel muamelede bulunmayı emretmekte, kötü muameleyi ise yasaklamaktadır. Bunlar da bize, yetime güzel muamelede bulunmanın önemini göstermektedir. *“O halde sakın yetimi ezme!”*³⁰⁵ *“İşte odur yetimi itip kakan.”*³⁰⁶ âyetlerinde de buyrulduğu üzere topluma emanet edilen yetimleri hor görmek, itip kakmak, iyi muamelede bulunmamak ve bu hususu teşvik etmemek; dini yalanlamak sayılmaktadır.³⁰⁷ Dolayısıyla yetimlere kötü davranmamak ve yalnız olmadıklarını hissettirmek gerekir. İslâm hukukunda Hz. Peygamber (s.a.v), çocuklara merhamet göstermeyi, onlarla ilgilenmeyi ve adaletli davranmayı teşvik etmiştir. Çocukların dövülmesi, hor görülmesi veya sevgiden mahrum bırakılması uygun görülmemiştir.

²⁹⁹ el-Ma'ûn 107/2; el-Fecr 89/17.

³⁰⁰ el-Enfâl 8/41.

³⁰¹ en-Nisâ 4/3, 127.

³⁰² el-En'âm 6/152.

³⁰³ Abdüsselâm Arı, “Yetim,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/501.

³⁰⁴ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ (Ankara: İmaj, 2003), 1/299.

³⁰⁵ ed-Duhâ 93/9.

³⁰⁶ el-Ma'ûn 107/2.

³⁰⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 32/303.

3.14.2. Malının Korunulma Hakkı

İslâm dini yetimlerin mallarını güvence altına almıştır. Kur'ân'ın birçok âyeti bu hususa dikkat çekmektedir. Bu âyetlerden bazıları şunlardır: “*Evlilik çağına gelinceye kadar yetimleri deneyin; eğer onların yeterli fikrî olgunluk düzeyine eriştiklerini tespit ederseniz hemen mallarını kendilerine verin...*”³⁰⁸ “*Yetimlerin mallarını haksız olarak yiyenler şüphesiz karınlarına ancak ateş dolduruyorlar...*”³⁰⁹ “*Rüşdüne erişinceye kadar yetimin malına, onun iyiliğine olmadıkça el sürmeyin.*”³¹⁰ Hz. Peygamber de Ebû Said el-Hudrî’den nakille konuya ilişkin şöyle bildirmektedir: “*Miraca çıkarıldığım gece dudakları deve dudakları gibi bir grup insan gördüm. Bu insanlar için dudaklarından tutup sonra da ağızlarına taş koyan kimseler vazifelendirilmişti. Bu taşlar ağızlarından girip altlarından çıkıyordu. Bunun üzerine Cebrail’e (a.s) bunlar kimdir? Diye sordum. Cebrail, bunlar yetimlerin mallarını haksız yere yiyen kimselerdir buyurdu.*”³¹¹ Yetimlerin muhafazası onların kendi ayaklarının üzerinde durabilecekleri zamana kadar onların mallarını koruyup, gözetlememizle mümkün olabilir.³¹² Yetimlerin canlarını korumak ne kadar önemliyse mallarını korumak da o kadar önemlidir. Çünkü yetim, hayatını devam ettirebilmesi için malına ihtiyaç duymaktadır. Yetimlerin mallarının muhafazası şu şekillerde olabilir:³¹³

- 1) Yetimin malının işlevsiz bırakmaksızın, zarara uğratmadan çalıştırarak arttırmakla olur.
- 2) Ticaret yaparak, tarla ise onu işleterek kazanç elde etmekle olur.
- 3) Yetim rüşt çağına geldiğinde malını ona eksiksiz teslim etmekle olur.

Yetimin malına karşı dikkat ve hassasiyet göstermenin örfte de önemli bir yeri vardır. Nitekim “Tüyü bitmemiş yetimin hakkı vardır” deyişi bu durumu işaret etmektedir.³¹⁴ Örfteki bu düşüncenin arka plânında ise Hz. Ömer’in şu veciz ifadeleri yer almaktadır: “*Allah’ın malı benim yanımda yetimin malı gibidir. Şunu da bilin ki ben kendimi Allah’ın malları üzerine yetim velisi gibi görüyorum. Zengin olursam hiç birşey almaksızın onu*

³¹² en-Nisâ 4/6.

³¹³ en-Nisâ 4/10.

³¹⁴ el-En’âm 6/152.

³¹¹ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 9/506.

³¹² Arslan, *Hz. Peygamber’in Hadislerinde Yetimler*, 206.

³¹³ İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi* (Ankara: Akçağ, 1988), 2/529-531.

³¹⁴ Arslan, *Hz. Peygamber’in Hadislerinde Yetimler*, 207.

dağıtırim. Fakir ve ihtiyaç sahibi olacak olursam da ondan ihtiyacım kadarını alırım.”³¹⁵
Mezkûr nakiller yetimin malının korunulma hakkının birer delilidir.

3.14.3. İhsanda Bulunulma ve İhtiyaçlarının Karşılama Hakkı

Yetimlere iyilikte bulunma ve ihtiyaçlarını giderme, yetimlerin Kur’ân’da zikredilen haklarından birisidir. Yetim çocuklara iyilikte bulunma bütün dinlerde ve toplumlarda emredilen bir husustur.³¹⁶ İnsanlar hayatlarını devam ettirebilmeleri için hayatın her döneminde başkalarına ihtiyaç duymaktadır. Bu durum hayatın bir gerçeğidir. Yetim çocuklar insanlar arasında yardıma en fazla muhtaç olanlardır. Bundandır ki Allah yetim insanlar iyilikte ve yardımda bulunulması konusunda şu âyetleri zikretmiştir: *“Bir zamanlar biz İsrâiloğulları’ndan, ‘‘Yalnız Allah’a kulluk edeceksiniz; ana babaya, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz. İnsanlara güzel söz söyleyin, namazı kılın, zekâtı verin’’ diyerek söz almıştık. Sonra, ‘‘içinizden küçük bir kesim dışında, sözünüzden döndünüz; hâlâ da sırt çevirmektesiniz.’’*³¹⁷ Allah’a itaat ettiğini göstermek için bu emri uygulamak gereklidir. Eğer ayette geçen emir yerine getirilmez ise Allah’a karşı gelinmiş olur. Ayrıca Kur’ân’a göre, gerçek iyilik yetimlere iyilikte bulunmaktır. Bu güzel haslet de Allah’a, ahirete, meleklerine, gönderdiği kitaplara ve peygamberlere iman etmekle birlikte zikredilmektedir.³¹⁸

3.14.4. Korunma ve Islah Edilme Hakkı

Yetim çocuğun malının korunup bizzat yetimin varlığı korunulmadığında o malın ne kıymeti olabilir ki? Bu sebeple yetim çocuğun korunup ve gözetilmesi gerekir. Nitekim *‘‘Sana yetimleri de soruyorlar. De ki: Onların durumlarını iyileştirmek hayırlı bir iştir. Onlarla içli dışlı olursanız zaten onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah düzelten ile bozanı bilir. Allah dileseydi size güçlüğü düşürürdü.’’*³¹⁹ âyeti bunu gerektirir.

³¹⁵ Muhammed Yusuf Kandehlevî, *Hayâtü’s-Sahâbe*, çev. Ali Arslan (İstanbul: Merve Yayınları, 2014), 4/201.

³¹⁶ Mehmet Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur’an Tefsiri* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2016), 1/114.

³¹⁷ el-Bakara 2/83.

³¹⁸ el-Bakara 2/177.

³¹⁹ el-Bakara 2/220.

Âyete göre, yetimleri kendi başlarına bırakmaktansa onları koruyup kollamak, onların arasını düzeltip, durumlarını en iyi hale getirmeye çalışmak daha tercih edilebilir bir davranış olarak aktarılmaktadır.³²⁰ Yetimlerin aralarını ıslah etmek niyetiyle onlarla beraber yaşamak, onları terbiye etmek ve mallarını arttırıp, onların lehine kazanç elde etme de âyetin dikkat çektiği noktalardan birisidir.

Hz. Muhammed de babasız olarak dünyaya gelmiştir.³²¹ Hz. Peygamber'in de korunup, kollanmaya ihtiyacı vardı. Zahir manada Hz. Peygamber'i koruyan, ihtiyaçlarını gideren ailesi olsa da hakikî manada koruyan Allah'tı. Bunu da şu âyetten anlaşılmalıdır: "*O seni yetim bulup barındırmadı mı?*"³²² Bu âyete göre, Hz. Peygamber'i hakikî manada koruyup gözeten Allah'tır. Ama Allah bu korumayı başkalarıyla yani annesinin, dedesinin ve amcasının eliyle gerçekleştirmiştir.³²³ Nasıl ki kendi çocuklarımızı koruyup, gözetiyorsak yetim çocukları da Allah'ın birer emanet olarak koruyup gözetmemiz gerekir. Yetimlerin bir problemi olduğu zaman; bu problemi gidermek Müslüman toplumun önemli bir vazifesidir. Bu bağlamda sokak çocukları konusu Kur'an'da direkt ele alınmasa da İslâmın ahlâkî değerleri onların zayıf ve mağdur kabul ederek korunması gerektiğini bildirir. Bu nedenle sadece yetimlerin değil kimsesiz sokak çocuklarının da korunması her müslüman için bir görevdir.

İslâm, kimsesiz, yetim veya sokak çocuğu diye ayırım yapmadan bütün çocukların fiziksel, duygusal ve ahlâkî gelişimlerini korumayı temel bir sorumluluk olarak kabul eder. Yukarıda yer verdiğimiz çocuk hakları meselesi, Kur'an ve sünnette sıkça vurgulanmaktadır. Sokak çocukları ise genel görüşe göre birçok temel haktan yoksun bırakılmaktadır. Bu bağlamda İslâm'da çocuklara tanınan bütün haklar, sokak çocuklarının topluma kazandırılması ve korunması açısından ahlâkî ve hukukî zemin hazırlamaktadır. Sokak çocukları da bu haklar bağlamında değerlendirilmeli; korunmaları, eğitilmeleri ve topluma kazandırılmaları gerekmektedir. İslâm'ın çocuk haklarına dair belirttiği ilkeler, sosyal hizmetler politikasına uyumlu hale getirilip sokak çocukları için kullanılmalıdır.

³²⁰ Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, 2/48.

³²¹ Ebû Muhammed Cemâlüddin Abdülmelik İbn Hişâm, *Sîretü'n-nebeviyye* (Kahire, 1936), 1/158; Mahmud Şakir, *Hz. Âdem'den Bugüne İslâm Tarihi*, çev. Ferit Aydın (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1995), 1/205.

³²² ed-Duhâ 93/6.

³²³ Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm* (Riyad: Dâru's-Selâm, 2013), 1568.

4. SOKAK ÇOCUKLARI VE İSLÂM HUKUKUNDA SOKAK ÇOCUĞU

Tezimizde “sokak çocuğu” teriminin izahı hususunda birçok tanım bulunmaktadır. Bu bölümde “sokak çocuğu” teriminin tanımını kendi konumuz çerçevesi içerisinde değerlendirmiştir. Bu tanım yaparken de ülkeler arasındaki terimsel farklılıklara değinilmiştir.

4.1. Sokak Çocuğu Kavramının Tanımı

“Sokak çocuğu” terimi, sosyal hayatta çok fazlaca kullanılan bir ifadedir. Aynı zamanda bu ifadenin neleri kapsadığı tam olarak belirlenmesi çok zordur. Bu nedenle bu terim ile ilgili birçok yazı kaleme alınmıştır. Fakat her bir çalışmada bu terim farklı açıklanıp farklı tanımlar ile ifade edildiğinden ortak bir tanım ortaya çıkmamıştır. Genel olarak bu konu üzerine yapılan çalışmalara baktığımızda, konunun geniş bir kapsamının olduğunu görüyoruz. Bu terimi incelediğimizde suça karışan çocuklar, kaldırım köşelerinde yaşayan çocuklar, evi olmayan çocuklar veya uygunsuz şartlarda çalıştırılan çocuklar gibi birçok konu başlığı ile karşılaşılıyor.³²⁴ Bu kavramın tanımı, toplumdan topluma farklılık göstermiş olsa da sivil toplum kuruluşlarından biri olan, 1983 yılında UNICEF bünyesinde toplanarak hepsinin ortak olarak birleştiği bir tanım ortaya konmuştur. Bu toplantıda ortaya çıkan tanım, birçok toplum için bir tavsiye niteliği taşımaktadır. Buradan çıkan sonuca göre sokak çocukları denince “*Sorumlu yetişkinler tarafından herhangi bir koruma, denetleme ya da yönlendirmenin olmadığı bir konumda, ailelerinden uzakta geniş bir anlamda sokaklarda yaşayan çocuklar*” tanımı akla gelmektedir.³²⁵

Birleşmiş Milletler Senatosu Gençlik Hukuku Alt Komitesi raporunun, 1986’da konuyla ilgili ilanına göre geniş çevrelerde sokak çocuklarının durumu “*Toplum tarafından dışlanan, aileleri ya da toplum tarafından desteklenmeyen, terkedilmiş veya ebeveynsiz çocuklar ile evlerini istismar veya reddedilme nedeniyle terk etmeye zorlananlar.*” şeklinde ifade edilmiştir. Kendi toplumlarında kabul görmeyen, anne-baba tarafından

³²⁴ Mehmet Güngör, “Mersin’de Sokakta Yaşayan ve Çalışan Çocuklar Sorunlar ve Çözümler”, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 5/1 (Haziran 2009), 32.

³²⁵ UNICEF, *Report On Working Children and Street Children* (UNICEF, 1986), 5.

desteklenmeyen, sokaklarda yaşayan çocuklar bu gruba girmektedir.³²⁶

Sokak çocukları, herhangi bir sebepten dolayı hayatlarını şehrin sokaklarında geçirmek zorunda kalan, aile bireyleri tarafından koruma altına alınmayan çocuklar ve evleri, aileleri olduğu halde sokaklarda çalışan çocuklar olmak üzere iki genel sınıfa ayrılmaktadır. Ayrıca sokaktaki çocukların aileleri ile ilişkilerine göre üç sınıfa ayrılmaktadır. Bu ayrım UNICEF “Çalışan Çocuklar ve Sokak Çocuklarının Sömürüsü” isimli raporunda ayrıntılı olarak görülmektedir. Bu rapordaki ilk sınıf çocuklar, aile ilişkisi düzenli bir şekilde devam edenlerdir. Bu sınıftakiler, sokakta çalışan çocuklar olarak isimlendirilebilir. Çünkü bu çocukların arkalarında aile desteği vardır ve yaşamlarını anne-baba ile devam ettirirler. İkinci sınıftaki çocuklar, ailesi ile arasına ilişkisi olan çocuklardır. Bu sınıftaki çocukların aile bağları azalmıştır ve kopma seviyesine gelmiştir. Sokaklarda düzenli bir işleri yoktur. Bazen de aileden kaçarak sokaklarda boş boş gezip, evi sadece yatmak için kullanmaktadırlar. Üçüncü sınıftaki çocukların ise ailesi ile bütün ilişkilerini koparmıştır. Bu sınıf çocukların sayısı azdır. Toplumda gelir seviyesi düşük ailelerden gelen bu çocuklar, aileleri ile hiçbir ilişkide bulunmadığından tek başına sokakta yaşama çabası içerisinde. Her gün ve her saat sokaklarda zaman geçirmektedirler. Yine bu sınıftaki çocuklar ya ailelerinden zorla koparılmış ya da aileleri tarafından terk edilmiş durumdadır. İşte bu çocuklar, sokak çocuklarını oluşturmaktadır.³²⁷

İslâm hukukunda ise “sokak çocukları” terimin yakın karşılığını “lakî” terimi ile görmekteyiz. Çoğunlukla zina isnadından kurtulmak için veya bakamama korkusuyla ailesi tarafından terk edilmiş, kimin çocuğu olduğu belli olmayan küçüklere verilmiş isme “lakî” denir. Her ne sebeple olursa olsun, ebeveyn tarafından terk edilip kimsesiz, sokakta kalan çocuklar İslâm literatüründe “buluntu çocuk” olarak kabul edilir.³²⁸ Yine kimsesiz çocuklar ve yetim çocukların belli bir kısmında bu terim içinde inceleyebiliriz. Sokak çocukları terimine ait tanımların geneline baktığımızda tanımlar arasında keskin ayrımlar olmadığını söyleyebiliriz. Fakat bu terimin içine giren çocukların, çocukluklarını yaşayamamaları, aile ile birliktelikleri olmaması, baba mefhumunun olmaması ve yaşam alanlarının çetin

³²⁶ Christopher Williams, “Who Are Street Children? A Hierarchy of Street Use and Appropriate Responses”, *Child Abuse & Neglect* 17/6 (1993), 832.

³²⁷ Maggie Black, “Street and Working Children”, *UNICEF Innocenti Global Seminar*, (1993), 9.

³²⁸ Celal Erbay, *İslâm Hukunda Küçüklerin Himayesi* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998), 135.

zorluklar barındıran sokaklar olması genel özellikleri içerisindedir.

Sokak çocuklarını oluşturan gruplara baktığımızda görmekteyiz ki, 13-14 yaş aralığındaki ergenliğin henüz başlangıcında olan erkek çocuklar çoğunluğu oluşturmaktadır. Aile mefhumunun ortadan kalktığı, dolayısı ile din eğitiminin de oluşmadığı, vakitlerinin çoğunu sokaklarda geçiren çocuklardır. Bu sebeplerden dolayı sokak çocukları, bedensel ve psikolojik olarak birçok tehlike ile karşıkarşıya kalmaktadır. Bu çocukların aile yapılarına baktığımızda alkolik ebeveynler veya ebeveynlerin şiddete yönelik davranışları görülmektedir. Bu çocukların geleceğe dair olumlu beklentileri yoktur. Bunun sebeplerine baktığımızda, aile içerisinde sevginin olmayışını, yalnızlık duygusunu, hiçbir kimseye olumlu bir bağlanmanın olmamasını, fiziksel ve ruhsal istismarın olmasını sıralanabilmektedir. Aileleriyle bağları kopmuş olan ve bu tür sorunları olan çocuklar toplum tarafından dışlandığından hem kendi hayatlarını hiçe saymaktadırlar hem de kendileri gibi problemlili bir toplum oluşmasına sebep olmaktadır.³²⁹

4.2. Sokak Çocukları Olgusunun Temel Nedenleri

Bu bölümde sokak çocuğu sorununun temel nedenleri konusunda ayrıntıya girerek hangi faktörlerin sokak çocuğu teriminin oluşmasına neden olduğunun araştırması yapıldı. Çünkü tezimizin tam olarak amacına ulaşması için öncelikli olarak sokak çocuğu olgusunun ortaya çıkmasındaki faktörleri araştırmak gerekmektedir. Bu faktörler, aile içi etkenler ve sosyoekonomik koşullar olmak üzere iki ana başlık altında incelenildi.

4.2.1. Aile İçi Etkenler

Aile, bir toplumun temel taşlarını oluşturan bir kurumdur. Aileyi oluşturan bireyler aralarında devamlı bir paylaşma ve dayanışma içerisindedir. Bu sebeple sosyal açıdan da aile bireyleri birçok deneyim kazanmaktadır.³³⁰ Aile bireylerinin olumlu yönden gelişimini sağlamak için stresin olmadığı kendi içlerinde mutlu ve arkadaşça bağların kurulduğu bir

³²⁹ Sevgi Usta Sayita - Mustafa Ruhi Şirin, "İstanbul'un Sokakları ve Çalışan Çocuklar", *1. İstanbul Çocuk Kurultayı Araştırmalar Kitabı*, ed. Abdullah Karatay (İstanbul: İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları, 2000), 275-279.

³³⁰ Hüseyin Ağca, *Ailede Eğitim* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008), 2-3.

ortamın oluşturulması gerekmektedir. Bu duruma ters taraftan baktığımızda toplumsal problemleri olan kişilerin mutsuzlukları temelinde, aile bağlarının kuvvetli olmaması, aile içinde sevgi görmemeleri ve kendilerine hiçbir zaman güvenilmemesi yatmaktadır.³³¹

4.2.1.1. Üvey Anne-Baba

Bu başlık altında çocuğun nesebi konusunda önem arz eder. İslâm fihhında neseb, çocuğun anne ve babası ile bağı ifade etmektedir. Çocuğun annesi ile nesebi doğum ile sabitlenir. Fakat babası ile nesebinin belli olmasının üç farklı yolu vardır. Erkeğin doğum yapan kadın ile sahîh nikâh veya fasîd nikâh ile evli olmalı yahut babanın çocuğu kabul etmesi ile çocuğun baba ile nesebi belirlenmiş olur.³³² Bu şekilde çocuğun nesebi belirlenmiş olur ve aile mefhumu ortaya çıkar. Fakat sadece anne nesebinin belirlenmesi ile aile eksik kalır. Hem ailenin tamamlanması hemde çocuğun bakımını paylaşmak için anne yeni bir evlilik yapabilir. Böylelikle aileye üvey baba dâhil olur. İlerleyen yaşlarda çocuğun üvey baba ile anlaşamayıp evden ayrılması da sokak çocuklarının oluşumuna sebep olan faktörlerdendir. Aynı şekilde aile yapısı, ebeveynlerin anlaşamayıp ayrılması, ayrı evlerde yaşaması veya ölüm ile bozulabilmektedir. Böyle bir durumda aileye üvey anne veya baba girebilmektedir. Gelişim çağında olan çocuklar bu durumu kolay kolay kabullenemediği için çevresi ile bazen problemlî bir etkileşime girer bazen de bu etkileşimi tamamen koparıp kendi kabuğu içerisine çekilebilir.³³³ Aile içerisindeki böyle köklü bir değişikliği çocuğun kabul etmesi uzun sürmektedir. Özellikle de üvey olan ebeveynin davranışlarının fazlasıyla sert olması çocuğun alışma sürecini uzatmaktadır.³³⁴ Kendini güvende hissetmeyen çocuk duygusal açıdanda bağ kuramayacaktır.³³⁵ Araştırmalara göre sokak çocuklarının oluşmasındaki temel nedenlerden birisi de üvey anne-baba ile uyuyum sağlayamamaktır.³³⁶

³³¹ Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2019), 134.

³³² Hayrettin Karaman, *Anahatlarıyla İslâm Hukuku* (İstanbul: Ensar Naşriyat, 1998), 2/136-137.

³³³ Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, 139, 145.

³³⁴ Byvette Walczak –Sheila Burns, *Boşanma ve Çocuk Üzerine Etkileri*, çev. İsmail Ersevîm (İstanbul: Özgür Yayınları, 1999), 172.

³³⁵ İbrahim N. Özgür, *Ailede, Okulda Çocuk ve Gençin Ruh Sağlığı* (İstanbul: Gülek Matbaası, 1972), 304.

³³⁶ Özkan Yıldız - Emin B. Adaş, “Gaziantep’te Sokak Çocukları Üzerine Bir Araştırma”, *Sosyoloji Dergisi* 18 (2007), 267.

4.2.1.2. Aile İçi Şiddet

Bu şiddet, sosyal sınıfların her birinde gerçekleşebilir.³³⁷ Fakat toplumun en alt düzeyinde olan veya ekonomik seviyeleri düşük olan toplumlarda şiddetin birçok çeşidini görme ihtimalimiz daha fazladır.³³⁸ Bu şiddet sadece eşlerin birbirine zarar vermesi ile kalmayıp devamlı yön değiştirerek önce anne-babadan çocuklara, sonra da çocukların kendi arasında şiddet davranışlarına dönüşebilmektedir. Hatta daha ileriye giderek şiddet çocuklarda ebeveynlere karşıda olabilmektedir.³³⁹ Çocuklara karşı uygulanan şiddeti gerekli mercülere haber vermek toplumsal bir sorumluluktur. Bu toplumsal sorumluluğu yerine yetirilmemesi durumunda kendilerini savunamayan aciz durumdaki çocuklar istismar, şiddet ve ihmalsizliğe sebep olan davranışlar altında ezilecektir. İşte bu durumda çocuğa uygulanan şiddet sonucunda çocukta bedensel olarak yaralanmalara ve ruhsal olarak bozukluklar çerçevesinde birçok problemlere sebep olabilir. Çocukları en fazla etkileyen şiddet ruhsal olandır. Çünkü çocuk, bütün olanların kendi suçu olarak görebilir, kimseye güvenemez hale gelebilir ve uyku problemleri yaşayabilir. Çocuk şiddet olgusu normalleştirerek kendisinde şiddete yönelik davranışlarda bulunabilir. Daha da kötüsü böyle ailelerde yetişen çocuklar, genç olduklarında evden kaçıp maddeye bulaşıp sonunda intihara kadar gitmektedir.³⁴⁰ Şiddete maruz kalan çocuklar bunun sunucu olarak ailelerini ve evlerini terk ederler.³⁴¹ Çünkü evlerinde güvenli ortamı bulamayan çocuklar, daha özgür hareket edecekleri sokakları tercih etmek durumunda olur. Evlerindeki aşağılanma ve dayığa maruz kalan çocuk, sokakları daha özgür ve güvenli bir ortam olarak algılayabilir.

4.2.1.3. Parçalanmış Aileler

Bir aile boşanma gerçekleştiğinde bu durumdan sadece ebeveynler değil çocukta etkilenir. Boşanmada oluşan ayrılık ayrı ayrı bütün aile bireylerini etkisi altına alır. Boşanmanın bireyler üzerindeki etkisi öncelikle anne-baba görevini tam yerine getirememeye güvensizliği oluşturur. Bu durumda bireyi psikolojik sıkıntılara ve devamlı olarak oluşan durumdan dolayı kendini suçlamaya sürükler. Boşanma sebebiyle parçalanmış ailelerde çocukların

³³⁷ Odi Shalahuddin, *Anak Jalanan Perempuan* (Semarang: Yayasan Setara, 2000), 35.

³³⁸ Shalahuddin, *Anak Jalanan Perempuan*, 12.

³³⁹ Polat Oğuz, *Cinsiyete Dayalı Şiddet Olgularına Sağlık Personelinin Yaklaşımı* (İstanbul: İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı, 2005), 5.

³⁴⁰ Polat Oğuz, *Çocuk ve Şiddet* (İstanbul: Der Yayınları, 2001), 30-31.

³⁴¹ Polat Oğuz, "Sokak Çocukları", *İstanbul Dergisi* 4/14 (2002), 21.

bakımının kime ait olduğu konusu ve buna bağlı olarak parasal konular büyük bir problem oluşturur. Aynı zamanda iki başlıktan dolayı otorite sağlanamaz.³⁴²

Sosyalleşme sürecinde olan çocuğun durumu, boşanma sebebi ile sekteye uğrayabilir. Bu durumda çocuğun yanlış kimselerle yanlış bir şekilde sosyalleşmesine sebep olur. Bir ailede boşanma oluşmasıyla beraber bireyler arasındaki bağda kopmuş olur. Böylelikle baba otoritesi ortadan kalkar. Bu durumdan, daha çok ailedeki erkek çocuk etkilenir. Kız çocukları ise anne ile bağlarını koparmış duruma gelmektedir. Böyle bir aile ortamında bulunan çocukların ilk teşebbüsleri evden kaçmak olmaktadır.³⁴³ Boşanmanın oluşması ile aile müessesesi görevlerini yerine getiremez hale gelir. Böyle bir durumda aile mefhumu ortadan kalkınca çocuk yaşamını sürdürebilmek için farklı yollara sarmaya mecbur kalır.³⁴⁴

Boşanma ile sadece iki kişi arasındaki bağlar kopmaz aynı zamanda anne-baba statüleri ortadan kalktığı için çocukların zor durumda kalmalarına sebep olur. Ebeveyn arasındaki bağın kopması çocuğun gelişimini ve büyümesinde olumsuz yönde etkiler. Aile içi birliktelik durumu ortadan kalkar. Çocuklar ebeveylelerinden birini seçme konusunda zorlanırlar. Eğer bu seçim oluşmaz ise çocuk genellikle yakın bir akrabanın yanında kalmak zorunda bırakılır. Bunu kabullenmeyen çocuğun durumu sokaklara düşmek ile sonuçlanır.³⁴⁵

4.2.1.4. Sorunlu Ebeveynler

Anne-babaların içsel problemleri, iç çatışmaların fazlaca yaşandığı aileler, yeni yetişen bireyin kavgaya ve suça meyletmesine sebep olabilir.³⁴⁶ İhmal edilmiş, çatışma ortamında yetişen mutsuz bir çocuğun bazı olumsuz davranışlar geliştirmesi muhtemeldir. Yetişkinler için bile baş edilmesi oldukça zor olan dışlanma, hor görülme, istenmeme ya da tercih edilmeme gibi duygular, çocuğun aileden kopmasına ve ailesinde eksikliğini hissettiği

³⁴² Walczak -Burns, *Boşanma ve Çocuk Üzerine Etkileri*, 192-193.

³⁴³ Haluk Yavuzer, *Çocuk ve Suç* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2019), 145.

³⁴⁴ Abdul Quddus Salam, *Kondisi dan Situasi Pekerja Anak pada Beberapa Sektor di Tulungagung dan Probolinggo, Jawa Timur* (Surabaya: CitraGrafika, 2004), 41.

³⁴⁵ Nilgün Öngider, "Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkileri," *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 5/2 (Haziran 2013), 150.

³⁴⁶ Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, 292.

olumlu pekiştireçleri dış dünyada aramasına sebep olabilir.³⁴⁷

4.2.2. Sosyo Ekonomik Koşullar

Sokak çocuğu olgusunun temel sebepleri arasında aile faktörünü inceledikten sonra bir de sosyoekonomik koşulların incelenmesi gerekmektedir. Konu göç ve kentleşme, yoksulluk ve çevre - kültür başlıkları altında toplandı.

4.2.2.1. Göç ve Kentleşme

Günümüz kalkınma biçimleri, ekonomik yönden şehirleri üst düzeyde büyümesine neden olarak, tarımsal toplumun şehirleşmeye özendirilmiştir.³⁴⁸ Dolayısıyla tarımsal nüfus şehirlere doğru göç etmeye başlamıştır. Bu göç nedeni ile şehirler kalabalıklaşmış ve belediye hizmetleri eksik kalmış, şehrin alt yapısı bu durumu kaldırmakta zorlanmıştır. Şehirlerin kalabalıklaşmasıyla konut ihtiyacında fazlalaşmıştır. Güvenlik, eğitim ve sağlık hizmetleri ihtiyacı karşılayamaz duruma gelmiştir. Göç edenler şehir hayatına uyum sağlamakta zorlanmışlardır. Şehri yönetmek iyice karmaşık hale gelmiştir.³⁴⁹ Köyden kente göç eden aileler hayatta kalabilmek için bütün aile fertleri ile çeşitli işlerde çalışmaya başlamıştır. Tabiki bu çalışanlar arasında ailenin çocukları da bulunmaktadır. Yaşları küçük olan çocukların çalışma alanları ise sokaklar olmuştur. Bu olaylar dizisi çocukların sokaklara alışmasına sebep olmuştur.³⁵⁰ Ailelerin yaşam şekillerinin değişmesine sebep olan köyden kente göç, şehirlerin modernleşmesi ve sanayileşmesi çocukların korunmasını, sosyal destek almasını engellemiştir. Göç sebebi ile nüfusun çoğalması işsizliğinde ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Böyle bir ortam insanların hayatta kalmasını sağlayabilmesi için sokaktaki işlere yönelmeleri sonucunu doğurmuştur.³⁵¹

³⁴⁷ Yavuzer, *Çocuk ve Suç*, 186.

³⁴⁸ Eka Suaib vd., *Anak Jalanan: Latar Belakang, Dinamika Sosial dan Jaringan* (Yogyakarta: Leutikaprio, 2015), 12.

³⁴⁹ Oğuz, "Sokak Çocukları", 18.

³⁵⁰ Rida Nur Fatimah, *Keberagamaan dan Pola Pendidikan Agama Anak Jalanan* (Semarang: Walisongo İslam Üniversitesi, 2018), 35.

³⁵¹ Mehmet Meder, "Sokak Çocuklarının Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Özellikleri Açısından İncelenmesi: Ankara Sakarya Caddesi Örneği", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)* 8 (2008), 207.

4.2.2.2. Yoksulluk

Yukarıda zina korkusu veya geçim sıkıntısı sebebiyle ailesi tarafından terk edilen ‘buluntu çocuk’lardan bahsetmiştik. “Lakît” olarak ifade edilen bu çocuklar fakirlik, yoksulluk veya çocuğun bakımını sağlamayacağı için ailenin sokağa bıraktığı küçüklerdir. Bu çocuklar hayatlarını devam ettirebilmek için sokaklarda çalışmaya mecbur kalırlar. Bu da sokak çocuklarının oluşmasındaki etkenlerden birisidir.

Çocukların sokaklarda çalışmalarının temelindeki diğer sebeplere baktığımızda bunların, sosyolojik açıdan kişi başına düşen gelir dağılımının düşük olmasını, aile içerisinde gelirin alt seviyelerde olmasını görmekteyiz. Bu sebepler çocukların mecburi olarak çalışmasını ortaya çıkarmıştır.³⁵² Sokak çocuklarının oluşmasında birçok sebep olmasıyla beraber yoksulluk, en önemli sebeplerden birisidir.³⁵³ Yoksulluk içerisinde olan çocuklar büyük bir iş gücü olarak kendini göstermektedir. Az gelişmiş olan ülkelerde çocuk çalışma oranı daha da yüksektir. Bunun sebebi ailelerin temel olan ihtiyaçlarını yerine getirmekte zorlanmalarıdır.³⁵⁴

4.2.2.3. Kültür ve Çevre

Ekonomik seviyesi düşük olan ailelerin çocuklarının, gerek yaşadıkları muhit gerekse çevresinde bulunması muhtemel sokak çocuklarının etkisi ile “sokak çocuğu” olmaları olasılığı oldukça yüksektir. Fakat çevrenin etkisi bazen daha baskın çıkmakta ve ekonomik düzeyi yüksek hatta mutedil ailelerin çocukları da sokak çocuğu olabilmektedir. Bunu dış dünya ile yeni tanışmaya başlayan çocuğun özgürlük arayışı ile ilişkilendirmek mümkündür. Kolay yoldan zengin olma isteği ve dışarıdan müdehaleye kapalı bir yaşam tarzının cazibesi çocukları “sokak çocuğu” olma yoluna sevk eden güçlü bir etkidir.³⁵⁵ Çocuğun bulunduğu çevrede sokak kültürünün baskın olması, akran etkisi ve sosyal denetimin zayıflığı da çocukları sokağa iten unsurlar arasında değerlendirilebilir.

³⁵² Bülent İlik - Zeynep Türkmen, *Sokaktan Ustalığa* (Ankara: Ankara Sokakta Çalışan Çocuklar Merkezi, 1994), 10-11.

³⁵³ Bagong Suyanto, *Masalah Sosial Anak* (Indonesia: Kencana Prenada Media Group, 2010), 211.

³⁵⁴ İlik - Türkmen, *Sokaktan Ustalığa*, 2.

³⁵⁵ Meder, *Sokak Çocuklarının Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Özellikleri Açısından İncelenmesi: Ankara Sakarya Caddesi Örneği*, 215.

4.3. Sokak Çocuklarının Özellikleri ve İslâm Hukukunun Yaklaşımı

Sokak çocukları teriminin oluşmasındaki yakın ve uzak çevresel faktörler incelendikten sonra bir de bu tür çocukların özelliklerinin neler olduğu araştırılması gerekmektedir. Bu bölümde sokak çocuklarının hangi özelliklerinden dolayı diğer çocuklardan farklı olduğu araştırılmıştır. Ardından bu çocuklara İslâm hukuku nasıl yaklaşmış, nasıl bir muamelede bulunmuş ve nasıl çözümler sunduğu belirtilmiştir.

4.3.1. Cinsiyet ve Yaş ile İlgili Özellikleri

Birçok çalışmada sokakta yaşayan çocuklarının cinsiyetinin erkek olduğuna dikkat çekilmiştir. Kız çocuklarının bu oransallıkta daha az olduğunu görmekteyiz.³⁵⁶ Sokakta çalışan çocukların yaş aralığı ise ergenlik öncesine denk gelen 11-14 yaş aralığıdır.³⁵⁷ Daha önceden de belirttiğimiz gibi İslâm hukukunda “lakît” bizim konumuz dâhilinde işlenmektedir. Buna bağlı olarak fakihler, lakîti “terk edilerek kaybolmuş çocuk”, “ebeveyni bilinmeyen çocuk”, “sokağa terk edilmiş veya kaybolmuş gayri mümeyyiz çocuk” gibi farklı ifadeler kullandıklarından bu çocukların yaşı konusunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Hanefî ve Mâlikî âlimler, çocuk doğduktan sonra dört veya beş yaşına kadar ki dönemi kabul ederler. Şâfîîler ve Hanbelîlerin çoğunluğu ise gözetilmeye ihtiyaçları bulunan gayri mümeyyiz çocukları bu gruba almışlardır.³⁵⁸ Araştırmalarımızdan da anlaşılmaktadır ki aslında sokak çocuklarının yaşı ve cinsiyeti konusunda kesin bir netlik yoktur. Her yaş diliminde çocuğun sokakta kalma ihtimali vardır. Yaşı kaç olursa olsun çocukların yeri sokaklar değildir.

4.3.2. Eğitim ile İlgili Özellikler

Ekonomik problemlerden dolayı birçok çocuk çalışma hayatına çok küçük yaşlarda başlamaktadır. Bu çalışma sürecine giren çocuklar belirli bir zaman sonra okul ile birlikte

³⁵⁶ Hatice Dülgeroğlu, *Sokakta Çalışan Çocuklarda Dini Duygu ve Düşünce Gelişimi: Üsküdar Örneği* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 53.

³⁵⁷ Nevin Sarı - Erdal Gül, *Sokak Çocukları ve Toplumsal Adaptasyon Süreçleri* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2015), 34.

³⁵⁸ Köse, “Lakît”, 27/68, 69.

iyice içinden çıkılmaz hale gelen hayatlarından eğitimi çıkarmaktadırlar. Çünkü kendileri çalıştığı takdirde ailelerinin ekonomik olarak daha fazla rahatlayacaklarını inanmaktadırlar.³⁵⁹ Sokak çocuklarının eğitim hayatı yerine çalışma hayatını seçmeleri onlar için bir zorunluluktur. Çocukların eğitime devam etmesi, ebeveynler tarafından ailenin malî yönünü olumsuz etkileneyeceği düşüncesine sebep olmuştur. Bütün bu sebepler çocukların sokakta çalışmasına ve yaşamasına yol açmıştır.³⁶⁰

İslâm fıkhi ise lakît hükmündeki bu çocukları sahihsiz bırakmamış ve velâyetinin kime ait olması konusunda sonuca ulaşmaya çalışmıştır. Çünkü velisi belli olduğu takdirde bakım ve eğitim konuları da sonuca varacaktır. Hz. Muhammed'in sünnetinden yola çıkarak velisi bulunmayan çocuğun vasîsi devlet kabul edilmiştir. Devlet ise buluntu çocuğun velâyetini onu bulan kişiye verme yönünde tavır takınmaktadır. Bu kişi onun bakımı, terbiyesi, eğitimi ve öğretimi ile meşgul olacaktır.³⁶¹ Bu uygulama sayesinde sokak çocukları eğitimlerinden geri kalmamış olacaktır. Kimsesiz çocukların eğitimi sadece aileye bırakılmamıştır. Toplumun ve devletin de bu çocukları eğitmesi İslâm hukuku açısından bir sorumluluk olarak kabul edilmektedir.

4.3.3. Aile Bağlarının Zayıf Olması

Sokağa düşen çocukların genelinde aile bağlarının iyi olmaması sorunu vardır. Sokak çocukları kavramının kapsamına baktığımızda buradaki çocuklar aile ile bağlarını tamamen koparmış, eğitim hayatı ile ilişkileri olmayan, sokakta yaşayan çocuklardır. Sokakta çalışan çocuklar ifadesine baktığımızda, okula gitmeyen, aile bağları zayıflamış, bu nedenle iki üç hafta aralıklarıyla evlerine gelen çocuklardır. Sokak çocuğu olma riski altında olan çocuklara baktığımızda ise okullarına hali hazırda devam ederler, aile bağları henüz kopmamıştır.³⁶² Mega Kusumawati isimli bir araştırmacının çalışmalarına göre, “*Pondok Tasawuf Underground*” tarafından oluşturulan sokak çocukları için hazırlanan

³⁵⁹ Derya Karaman, *Sokak Çocukları ve Eğitim Politikaları: Türkiye’de Uygulamalar* (Ankara: Eğitim Yayınları, 2015), 147.

³⁶⁰ Winshery Tan, “Pemenuhan Hak Pendidikan Anak Jalanandi Kota Batam: Tantangandalam Mewujudkan Sustainable Development Goals (SDGs)”, *Supremasi Hukum: Jurnal Penelitian Hukum* 29/1 (2020), 54.

³⁶¹ Erbay, *Küçüklerin Himayesi*, 169.

³⁶² Tata Sudrajat, “Isu Prioritas dan Program Intervensiuntuk Menangani Anak Jalanan”, *Jurnal Hakiki* 1/2 (1999), 5.

dinî içerikli olan eğitim, sokakta yaşayan çocuklar ile aileleri arasındaki bağı sağlamlaştırmayı amaçlamıştır. Sonuç olarak bu eğitimi tamamlayan çocuklar, aileleri ile olumlu ilişkiler oluşturmuş ve yaşlarına uygun işlerde çalışmışlardır.³⁶³

İslâm Hukuku ise, kimsesi olmayan veya buluntu durumunda olan çocukları bir aile çatısı altında gelişimini sağlamak amacıyla nesebi sabitleme yoluna gitmiştir. Buluntu çocuk, toplumdaki herhangi birisi tarafından tanındığında nesebi belirlenmiş olur. Böyle bir tanıma ile hâkimin kararına gerek kalmaksızın neseb çocuğu tanıyan kişiye ait olur. Böylece çocuk o kişinin gerçek evlâdı olur ve “lakî” sıfatı sona erer.³⁶⁴ Eğer ki çocuğu iki kişi birden aynı anda bulduğunu iddia edecek olursa ve bunu ispatlayacak delilleri yok ise bu iki kişiden birisi müslüman diğeri zimmî ise çocuk müslüman olana nispet edilir. Çünkü bu çocuk için daha uygundur. İslâm âlimleri, kimsesiz çocukların himaye edilmesi konusunda cinsiyet farklılığına önem vermemiştir. Fakat Mâlikî âlimleri, çocuk eğer süt emme döneminde ise emzikli bir anneye verilmesinin çocuk için daha uygun olacağını belirtmiştir.³⁶⁵ İslâm’ın buluntu çocuğun nesebi konusunda bu kadar çok ayrıntıya girmesinin en büyük sebebi, çocuğun aile bağı sağlam mutlu bir ortamda yetişmesini sağlamaktır.

4.3.4. Madde Bağımlılığı

Madde bağımlılığı durumu, özellikle sokak çocukları arasında çok fazla yaygındır. Bu tür bağımlılık yapan maddelerin kolay olarak elde edilmesini, ucuz olmasını, arkadaş etkisi ile maddeyi deneme isteğini, yine bu maddelerin kendilerini daha kuvvetli ve cesur yapacağı inancını, ucucu maddelerin sokak çocukları arasında yayılma sebepleri arasında sıralayabiliriz.³⁶⁶ Sokaktaki zor yaşam şartları, bu çocukların maddeye olan bağımlılığını artırdığı konusunda “Uyuşturucuyla Mücadele Kurumu”nun birçok araştırması vardır. Yine bali çekimi de sokak çocuklarında yaygınlık kazanmış bir madde bağımlılığı

³⁶³ Merve Yılmaz, *Sokak Çocuklarının Eğitim Sürecine Entegrasyonu: Sosyal Politikalar ve Uygulamalar* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 25.

³⁶⁴ Erbay, *Küçüklerin Himayesi*, 135.

³⁶⁵ Köse, “Lakî”, 27/68, 69.

³⁶⁶ Özcan Kars, *Çocuk İstismarının Nedenleri ve Sonuçları* (Ankara: Bizim Büro Baskı Evi, 1996), 9.

çeşididir.³⁶⁷

İslâm hukukuna göre, çocuğun bu duruma düşmeden önce önlem alınmalıdır. Bu önlemlerde kimsesi olmayan çocuğun hangi özelliklere sahip birine verilmesi konusunun detaylı araştırma ile olabilmektedir. Buluntu olan çocuğu koruması altına alan kimse hem onu her türlü kötülükten koruyacak derecede güçlü olmalı hemde ahlâkî yönden sağlam olmalıdır.³⁶⁸ Ayrıca günahlardan sakınan, dinî açıdan sağlam ve ahlâkî güzel olmalıdır. Rüşdünü ispatlamış ve yolcu niteliği taşımamalı belirli bir yerde meskeni olmalıdır.³⁶⁹ Çocuk, bu özelliklere sahip olan bir kişi tarafından vasiliği üstlenilmiş ise madde bağımlılığı gibi durumlara da düşme olasılığı azalmış olur.

4.3.5. Sosyal Tecrit

Sosyal çevre tarafından dışlanmak çocuğun iç dünyasında derin etkiler bırakır. Duygusal anlamda yaşadığı bu olumsuzluk zamanla zihin sağlığında etkiler. Sokak çocukları hem ailelerine hem de topluma karşı aidiyet sorunu yaşadıkları için topluma karışma ve insanlarla ilişki kurma konusunda çekingen tavır sergilerler. Kendilerini toplumdan soyutlarlar. Bu sosyal tecridin sonucunda çocuk hem ekonomik hem de kültürel olarak yalnızlaşır. Dış dünyayı bir tehdit unsuru olarak gören bu çocuklar sürekli dikkatli ve temkinlidirler. Meydana gelen bu savunma mekanizması sonucunda çocuklar içlerinde oluşturdukları bir çeşit komün sistemiyle kendilerini güvende hissederler. Hem ekonomik, hem fiziksel hemde duygusal şiddete maruz kalan sokak çocukları, genellikle diğer çocuklara karşı nefret duyguları beslerler. Sokak çocuklarının bulunduğu bu güvensizlik ortamı neticesinde oluşan korkuları ve yaşadığı derin hayal kırıklıkları onu gittikçe daha duygusuz bir hale getirmektedir. Tüm bu sebepler ve korkunç travmalar çocuğu diğer insanlardan daha çok uzaklaştırmış ve onlarla ilişki kurmaktan korkar hale getirmiştir.³⁷⁰ Sonuç olarak, sosyal tecrit sokak çocuklarının hem bireysel gelişimlerini hem de topluma uyum süreçlerini olumsuz etkileyen temel sorunlardan biridir.

³⁶⁷ Karaman, *Sokak Çocukları ve Eğitim Politikaları: Türkiye’de Uygulamalar*, 35.

³⁶⁸ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-i İslâmiyye ve İstîlâhât-ı Fıkhiyye Kâmûsu* (İstanbul: Bilmen Yayınları, tsz), 7/228.

³⁶⁹ Bilmen, *İstîlâhât-ı Fıkhiyye Kâmûsu*, 7/228.

³⁷⁰ Sudrajat, “Isu Prioritas dan Program Intervensiuntuk Menangani Anak Jalanan,” 49.

4.4. Sokak Çocuklarının Karşılaştıkları Riskler

Bu bölümde sokak çocuklarının karşılaştıkları riskler gerek bedensel gerekse sosyal açıdan açıklanmaya çalışılmıştır. Bu risklerin neler olduğunu araştırma sebebimiz, riskleri ortadan kaldırarak sokak çocukları olgusunu içine alan bu grubun sayısını en aza indirmeye çalışmaktır.

Çocukların karşılaşmış olduğu risklerin başında fiziksel, cinsel ve duygusal istismar gelmektedir. Bedensel istismar, cinsel yönden istismar ve psikolojik istismar şiddet çeşitleri arasında sıralanmaktadır. Bedensel istismara baktığımızda yanlışlıkla değil çocuğa bile isteye zarar vermek şeklindeki en fazla uygulanan istismar çeşididir.³⁷¹ Bu istismar sadece aile içerisinde değil yine sokakta yaşayan diğer yaşlıları ve alkol bağımlılığı olan kişiler tarafından da yapılabilmektedir.³⁷² Küfürlü sözler söyleyerek bedensel şiddette bulunanların yanında sokak çocuklarına para ve iaae yardımında bulunan kimselerde bulunmaktadır.³⁷³ Sokak çocuklarının kolaylıkla aldatılmasının sebebi yaşlarının küçük olması ve ebeveynlerinden uzakta olmalarıdır. Çoğunlukla kız çocuklarının sokakta yaşayanları daha kolay dilencilik yaptırılıp ve fuhuş bataklığına çekilebilmektedir.³⁷⁴ Sokaktaki çocuklar sadece bu tehlikeler ile karşılaşmayıp kendi aralarında da sapıklık derecesine ulaşan cinsel istismar ile de karşılaşabilmektedirler.

Bir başka istismar şekli ise duygusal yöndedir. Bu istismarda korkutulan, aşığılanan, aile tarafından reddedilen çocuk ve duygusal açıdan doyurulmayan çocuk vardır. Duygusal istismar, çocukta davranış bozukluğuna ve kimlik açısından zarar görmesine sebep olabilmektedir.³⁷⁵ Sokak çocuklarının en büyük riski devamlı surette şiddete maruz kalmalarıdır.³⁷⁶ Çevreleri tarafından psikolojik baskıya maruz kalan ve şiddet ile karşılaşan çok sayıda sokak çocuğu bulunmaktadır. Bu davranışlara maruz kalan çocuklar, duygusal olarak karşılaştıkları şiddeti diğer akranları üzerinde uygulamaktadır. Çetin sokak

³⁷¹ Oğuz, "Sokak Çocukları," 61.

³⁷² İlik - Türkmen, *Sokaktan Ustalığa*, 8.

³⁷³ Oğuz, "Sokak Çocukları," 66.

³⁷⁴ Oğuz, "Sokak Çocukları," 66-67.

³⁷⁵ Oğuz, "Sokak Çocukları," 62.

³⁷⁶ Yanti Dewi Purwanti - Koentjoro - Esti Hayu Purnamaningsih, "Konsep Diri Perempuan Marginal", *Jurnal Psikoloji* 27/1 (2000), 48.

koşullarında yaşayan çocuklar her türlü şiddetle başa çıkmayı öğrenmektedir. Böyle çocukların yanında kendisini cinsel istismara karşı koruyamayan, uyuşturucu bağımlısı olan savunmasız çocuklarda bulunmaktadır. Zihinsel ve manevî yönden sağlıklarının korunması için bu yönde fazlasıyla çalışılmalıdır.³⁷⁷

Sokakta yaşayan çocukların ikinci olarak karşılaştıkları risk çeşidi ise sokaklardan bulaşma olasılığı olan birçok hastalıktır. Sokak çocukları gerek yaşanan ortamın sağlıksızlığı gerekse yeterli de olsa besin değeri düşük gıdalarla beslenme gibi sebeplerle hem sağlık hem de fiziksel gelişim konusunda zayıf kalmaktadırlar. Bunun sonucu olarak kansızlık ve vitamin eksikliği sokak çocuklarında fazlaca gözlemlenen sağlık sorunlarından.³⁷⁸ Öte yandan yaşadıkları çevrenin ve uzun çalışma saatlerinin olumsuz etkisi ile sokak çocuklarının sadece sağlıklarının değil yetenek gelişimlerini de kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyadırlar.³⁷⁹ Sokak çocuklarını bekleyen bir diğer ve belkide en önemli sorun bağımlılıktır. Bu çocukların yaklaşık %40'ı alkol ve uyuşturucu sebebiyle sağlıklarını kaybetmektedir. Bunun yanı sıra sokak çocuklarının yaklaşık %7'sinin genellikle para kazanmak için başvurdukları yollardan birisi de cinsel ilişki ve beraberindeki cinsel hastalıklardır.³⁸⁰

Üçüncü sırada bulunan başka bir risk ise yaşamak ve çalışmak zorunda oldukları çevrenin durumudur. Sokak çocuklarının çalıştığı ortamlara baktığımızda genellikle hurdalıklarda, çöplüklerde paslı tenekeleri, kullanılmış kâğıtları ve cam şişelerini toplayarak geçimlerini sağlamaktadırlar. Bu ortamlar özellikle çocuklar için fazlaca sağlıksız olup birçok hastalıkları içlerinde barındırmaktadır. Hatta çocuklar bu ortamlarda tetanos ve birçok deri hastalıkları ile karşı karşıya gelmektedir.³⁸¹ Hayatlarını sokaklarda, pislik içindeki köprü altlarında, temizlik şartlarının uygun olmadığı mekânlarda geçirmekte olduklarından birçok hastalıklara karşı savunmasızlardır. Hatta sağlıksız ilişkilere girip cinsel yollarla

³⁷⁷ Suyanto, *Masalah Sosial Anak*, 149.

³⁷⁸ İlik - Türkmen, *Sokaktan Ustalığa*, 19.

³⁷⁹ Suyanto, *Masalah Sosial Anak*, 217.

³⁸⁰ Ramesh Sing - Suresh Kumar, "Health Risks Among Street Children: An Epidemiological Study", *Journal of Child Health* 10/4 (2018), 45-60.

³⁸¹ Betül Altuntaş, *Mendile, Simite, Boyaya, Çöpe... Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar* (İstanbul: İletişim Yayınları 2003), 78.

birbirlerine geçen hastalıklara karşı kendilerini koruyamamaktadırlar.³⁸² Sıcak bir aile ortamından yoksun, sevgisiz, maddî problemler ile kaldırım kenarlarında yaşayan çocuklar bu durumu kaldıramayıp ruhsal çöküntüler içerisine girebilmekteler. Bu durumun sonucu olarak ister istemez çocuklar sıkıntılarının çözümünü ucucu maddelerde aramaktadır. Toplumda hoş görülmeyen, tiksinti ile bakılan ve çevrede görüldüğünde onlardan hemen uzaklaşılacak tehlike unsuru olarak kabul edilen sokak çocukları adı altında bir topluluk oluşmaktadır.

Sonucu ve en önemli risk ise çocuğun sokakta suça sürüklenmesidir. Sokak çocuklarının kendilerine has bir yaşam tarzları vardır. Toplumda fark edilir olmak ve hayatta kalmak için kendi davranış kalıpları ve yasaları vardır. Bu karakteristik yapıları, onları toplumdaki hâkim kültüre karşı çıkan ve sapkın davranışlar geliştiren kişilere dönüştürür. Bu davranışlar sokak çocukları arasında bir çeşit dayanışmadır ve çocuk bazen kendi istediği dışında, dâhil olduğu grupta kabul görebilmek için bu sapkın davranışları sergilemek zorunda kalır.³⁸³ Sokak çocukları sadece suça bulaşma konusunda risk altında değildir. Toplum ve hatta emniyet güçleri nezdinde potansiyel birer suçludurlar. Bu sebepten bazen hukuk adına, bazen de toplum tarafından sebepsiz olarak suçlanabilirler.³⁸⁴ Öte yandan genel geçer bir bakışla onlar düzeni bozan ve çevreyi kirleten öğeler arasındadır. Bu tümevarımsal tutumla çoğu zaman güvenlik güçlerinin müdahalesiyle karşı karşıya kalırlar.³⁸⁵

İslâm Hukuku yukarıda saymış olduğumuz risklerin ortadan kaldırabilmek için “Zarûriyyât-ı Hamse” yani korunması gereken beş temel esas üzerinde durmuştur. Öncelikli olarak “zarûriyyât” kelimesinin anlamına baktığımızda ‘toplumu ayakta tutan toplumsal değerler’ diyebiliriz. Bu değerler ortadan kalktığında toplum düzenide ortadan kalkar, toplumda kaos oluşur ve kötü davranışlar çoğalır. Dünya hayatının bu şekilde bozulması ahiret hayatını olumsuz etkiler. Zaruriyetle korunması gereken değerler ise mal,

³⁸² Hülya Özdemir, “Sokakta Yaşayan Çocuklarda Bulaşıcı Hastalık Prevalansı: Türkiye Örneği”, *Halk Sağlığı Dergisi* 14/2 (2019), 119.

³⁸³ Aydın Kılıç, *Sokak Çocukları ve Suç: Sosyal ve Psikolojik Etmenler* (İstanbul: Adalet Yayınları, 2017), 58.

³⁸⁴ Suyanto, *Masalah Sosial Anak*, 218.

³⁸⁵ Sutrimo Purnomo, “Penanaman Akhlak Bagi Anak Jalanandi TPQ Tombo Ati Kampung Dayak Purwokerto”, *Raushan Fikr* 4/2 (2014), 131.

nefis, nesil, akıl ve dindir. Bu beş değeri koruduğumuzda toplumda korunmuş olur. Konumuz ile ilişkili olarak sokak çocuklarının nefsinin korunması yani canının ve hayatta kalma hakkının korunmasıdır. İslâm dini bir canın hayatını sürdürebilmesi için gerekli miktarda iaşeyi ve giyinmeyi farz kabul etmiştir. Ayrıca yaşama hakkını hiçe sayacak davranışlara karşı diyet, kısas gibi hükümleri vaz` etmiştir. Soyun devamını sağlayacak evlilik müessesinide övmüştür. İslâm hukuku, sokak çocuklarının aklının korunmasında ise selim bir akıl oluşabilmesi için onu çalıştıracak bütün aktiviteleri mubah kabul etmiştir. Akla zarar verecek, onun bozulmasına sebep olacak uyuşturucu maddelerin ve sarhoş edecek maddelerin kullanılmasını yasaklamış hatta ceza koymuştur. Korunması gereken diğer değer ise nesildir. Çocuk neslinin korunabilmesi ve insanî bir şekilde devam edebilmesi için İslâmiyet meşru evliliği kabul etmiş, zina edenlere ise ceza vermiştir. Bu şekilde sokak çocuklarının oluşumunu engellemiştir. Sokak çocuklarının malının korunmasında İslâm hukuku meşru alım satım, kira gibi mal varlığı edinilmesini kabul etmiş fakat hırsızlığı, yetimin malını haksız yere harcamayı, ribayı yasaklamıştır.³⁸⁶ Son olarak sokaktaki çocukların dinin korunması hem çocukların hem de toplumun sağlıklı devam etmesi için zaruri bir durumdur. Bunun için dinin öğrenilmesi, ona inanılması ve dinin getirdiği hükümlerin yerine getirilmelidir.³⁸⁷ Bunun oluşabilmesi için de çocukluk döneminde dinî duygunun çocukta tam olarak yerleşip gelişmesi gerekmektedir.

4.5. Çocukluk Döneminde Dinî Duygunun Gelişimi

Dini duygu ve düşünce gelişiminde çocuk ve ergenleri etkileyen faktörlerin başında dini yaşantı ve tecrübelerle birlikte fiziksel ve ruhsal gelişim de gelir. Doğru bir yol göstericisi olmayan ve eğitimden mahrum kalan çocuk, dini anlamda yanlış akım ve yönlere meyledebilir.³⁸⁸ Bidayetten nihayete doğru yaşam aşamalarını bebeklik, çocukluk, ergenlik, yetişkinlik ve yaşlılık şeklinde adlandırabiliriz. Bu aşamalarda insan doğal olarak bir önceki süreçten edindiği kazanımlarla diğer aşamaya geçiş yapar. Bu sebeple çocukluk dönemi, kişinin karakter oluşumunun ve hayatının ilerleyen safhalarının şekillenmesinde

³⁸⁶ Zekiyüddin Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, çev. İbrahim Kâfi Dönmez (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2015), 414.

³⁸⁷ Doğan, *Toplumun Temelini Sarsan Belli Başlı Problemler*, 43.

³⁸⁸ Zeynep Köksal, *Çocuklarda Dini Duygu ve Değerler: Gelişimsel Bir İnceleme* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 45.

kritik bir yere sahiptir.³⁸⁹ Çocukluk diye tabir ettiğimiz dönem bebeklik, ilk çocukluk, okula başlama ve ergenlik dönemlerini içine almaktadır. Bu çalışmanın kapsadığı dönem 7-11 yaş aralığı olan okula başlamadır. Bu dönem de çocuk dünyaya daha mantıklı bakmaya başlar. Çevresindeki olayları daha kolay anlamlandırır ve yorum yapar.³⁹⁰

Bebeklik döneminde oluşan bencillik duygusunun çocuğun okula başlamasıyla azaldığı ve yerini sosyalleşmeye bıraktığı söylenebilir. Hayatın bu evresinde çocuk, ilişki kurma, grup içinde yer alma, gruba uyum sağlama ve ortak yaşam konusundaki becerilerini geliştirir.³⁹¹ Hayatının bu evresindeki çocuklarda arkadaşlığın önemi giderek artar ve bu durum bir sonraki evre olan ergenlikte de bir müddet devam eder. Ergenlik dönemindeki birey gerek yaşlılarının gerekse ailenin etkisiyle mücadele ederek kendisinin içinde bulunduğu saygınlık ve statü kazanmayı amaçlar. Artık kendi grubunda faaliyetler gerçekleştirir. Artık enerjisini, benliğini, değer yargılarını ve kanaat önderlerini inançlarını ve hayat gayesini bulmak için sarfeder. Kendi hareketlerini dâhil olduğu sosyal grubun ölçütlerine ve ideallerine göre şekillendirir.³⁹²

Kişinin sosyalleşmesini merkezine alan teori, Erik Erikson'un kişilik teorisidir. Kişinin her bir yaş döneminde etkileşim halinde olduğu toplumun, bireyin birçok özelliklerinin hangi şartlarda şekil aldığını değerlendiren teoridir.³⁹³ Bu teorinin kuramlarına göre, beşinci evrede bulunan 11-15 yaş aralığı kişiler, belirli bir kimlik kazanmaya çalışırken rol karmaşasına girmektedirler. Çocuğun şahsi kapasitesiyle beraber yeteneklerinin olumlu yönde gelişmesini sağlayan şey başarı duygusudur. Diğer yönden baktığımızda kişinin kendini yetersiz ve aşağılık hissetmesi ile başarısızlığın doğrudan ilişkisi vardır.

Dünyaya yeni gelen bir bebeğin yetişkinliğe giden yolculuğunda bulunduğu toplum içinde yaşayabilmesi için o toplumun değerlerini ve ahlâk anlayışlarını öğrenmesi gerekir. Çocukta oluşan utanma ve suç işlemekten çekinme duyguları vicdanî tekâmül sürecine

³⁸⁹ Mustafa Köylü, "Çocukluk Dönemi Dini İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45/11 (2004), 37.

³⁹⁰ Çadem Psikoloji, "Çocuk Gelişim Dönemleri", (Erişim 04 Aralık 2024).

³⁹¹ Aysel Çağdaş, "Sosyal Gelişim", *Çocuk ve Ergende Sosyal ve Ahlâk Gelişimi*, ed. Ramazan Arı (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2002), 42.

³⁹² Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, 276-278.

³⁹³ Şenay Yapıcı - Mehmet Yapıcı, *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2005), 43.

girdiğinin göstergelerinden biridir. Çocukta meydana gelen vicdan gelişimi aynı zamanda ahlâkî gelişim sürecini destekleyen en önemli unsurlardan biridir. Zannedildiğinin aksine ahlâkî gelişim için suç işleyen çocuğun cezalandırılması olumlu bir davranış değildir. Suça karşılık ceza yaptırımını yerine çocuğun empati yeteneği geliştirilmeye gayret edilmelidir. Çocuğun kendini zararı dokunduğu kişi yerine koyup, yaptıklarının sonucunu fark etmesi ve pişmanlık duyması vicdan gelişimi için daha büyük önem taşımaktadır. Ceza, ancak empatiye vesile olabilirse etkili bir yöntem dönüşebilir. Sevgiden yoksun ve fiziksel cezaya maruz kalmanın ahlâkî gelişime katkısı olmadığı da kanıtlanmıştır.³⁹⁴

Dinî kaynaklar, kişinin doğduktan sonra uygun şartlar oluştuğunda bir yaratıcıya inanma isteği kendiliğinden ortaya çıkacağını öne sürer. Pedagojik yönden yapılan çalışmalara göre, çocuğun dinî yönden gelişmesini sağlayan unsurlar, aile, çevre, çocuğun aldığı dinî eğitim ve çocuğun doğal gelişimidir.³⁹⁵ Çünkü çocuk ilk defa din ile aile içerisinde ve sosyal çevresinde muhatap olur. Çocuğun çok küçük yaşlarda dinî yükümlülükleri yoktur. Fakat ailedeki dinî ritüelleri taklit edebilir. Zamanla bu taklitler alışkanlıklara dönüşür ve yaşamında bir devamlılık oluşturur.³⁹⁶

Çocuk, dokuz yaşına kadar ailesine koşulsuz ve sorgusuz bir şekilde bağlılık içerisinde. Fakat bu yaştan sonra çocuk artık anne-baba gibi ailede otorite sahibi olan kişilerin, bilgisinin ve kabiliyetlerinin sandığı kadar geniş olmadığını anlar. Bunu anlayan çocuk büyük bir hayal kırıklığına uğrar. Duygusal ve zihinsel olarak krize giren çocuk her halukarda bu süreci geçirmek zorundadır. Bu süreç içerisinde çocuk bütün güçlerin üzerinde bir gücün olduğunu kabul eder ve Allah'ın var olduğuna inanır. Çocuğun dokuz yaşındaki ebeveynin sınırsız güç ve kabiliyetin olduğu düşüncesi Allah'ın kudreti ile yer değiştirir. Büyüyen çocuk gittikçe somut düşünceden ayrılıp soyut düşünmeye yönelir. Soyut düşünme melekeleri gelişen çocuk dinî konuları daha kolay anlamaya başlar. Çocuklukta taklit ettiği dinî inanışlar, ergenlik ile birlikte çocuğun kişiliğinin oluşmasında büyük rol oynar.³⁹⁷

³⁹⁴ M. Nur Pakdemirli, *Genç Dindarlığı ve Din Eğitimi* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2015), 39.

³⁹⁵ Cemil Oruç, "Erken Çocukluk Dönemi Dinî Gelişim Teorileri Bağlamında Din Eğitimi", *Turkish Studies: International Periodical for The Languages, Literature, and History of Turkish or Turkic* 8/8 (2013), 973.

³⁹⁶ Hüseyin Peker, *Din ve Ahlak Eğitimi* (Samsun: Aksi Seda Matbaası, 1998), 222.

³⁹⁷ Faruk Karaca, *Dinî Gelişim Teorileri* (İstanbul: Değerler Eğitim Merkezi, 2007), 27.

Dinî duygu, ruhsal olarak tanımlanan zevk ve üzüntüleri içinde barındıran geniş bir terimdir. Çünkü bu terim, duyguların, nasıl geliştiğini, nasıl değiştiğini ve nasıl çeşitlendiğini içinde barındıran çetrefilli bir yapıya sahiptir. İnsanın hayat sürecinde nelere ilgi duyduğunu ve yöneldiği şeyleri duygular belirler. Duygular ise insanın ruhsal işlerine ve yaşamının tümüne büyük bir etki eder. Ayrıca kişinin fikirlerini ve nasıl davranmasını etkileyen en fonksiyonel güç duygulardır.

İnsandaki aşkın ve mutlak bir güçle irtibat kurma isteğine dinî duygu denir. Bu duyguyu diğerlerinden ayıran temel niteliği ise dinî duygunun üstü bir varlığa dayanıyor olmasıdır. Dinî duygu, kaynağını müntesibi olan ya da bu duyguyu tanımlayan kişinin bakış açısından alır. Korku, emniyet, gönülden bağlanma, güç alma, yüceltme, tazim gibi duygularla açıklanabilecek bu olgu, dinî yaşamın şekillenmesinde etkin bir güç olmuştur.³⁹⁸

Fowler, kişideki inanç gelişiminin ve evriminin yedi aşamadan oluştuğunu savunan araştırmasını çok uzun bir süreçten sonra ortaya koyabilmiştir. Bu yedi aşamanın ilki ön basamak dönemi olarak babul edilir. Hayatımızdaki inanç sisteminin en önemli basamakları henüz doğmadan ve doğumu takip eden ilk aylarda ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde çocuğun henüz konuşma özellikleri oluşmamış, ilişkilerini duyguları yönetmektedir. İnanmanın temelini meydana getirecek cesaret, güven, özerklik ve sevgi gibi duygular ön basamak döneminde meydana gelir. İşte bu dönemde ilk olarak ortaya çıkan inanç, çocuğun yaşam içerisindeki inanç temellerini oluşturur. İkinci aşamasında ise yansıtıcı ve sezgisel inanç biçimi vardır. Bu inancın ortaya çıkmasında en önemli faktör dilin öğrenilmesidir. Dini, zihninde tam olarak şekillendirmesine yardımcı olan şey hayal gücünü duygularla birleştirmesidir. Bu şekilde çocuk kendine odaklanırken diğer yandan dini çevresini taklit ederek yaşamaya çalışır. Üçüncü aşmadaki inanç dönemi lâfzî ve öyküseldir. Çocuğun çocukluk döneminin son senelerine denk gelen bu dönemde artık çocukta somut bir düşünme becerisi başlamasıyla hayali ve gerçek dünyayı birbirinden ayırabilmektedir. Din ile ilgili inanma biçimleri ve sembolleri gerçekmiş gibi algılanır. Dördüncü aşamadaki inanç şekli ise geleneksel ve terkihi şeklindedir. Kişiliği tam olarak yerleşmemiş, akıl yürütme özelliği daha yeni yeni oluşmaya başladığı ergenlik dönemi bu

³⁹⁸ Gordon W. Allport, *Birey ve Dini*, çev. Bilal Sambur (Ankara: Elis Yayınları, 2004), 23.

aşama içerisinde. Kişinin yeni değerleri, yaşlılarının fikirleri, değer verdiği kişilerin görüşleri ve önceki yaşamını sentezleyerek meydana getirilir. Beşinci inanç aşaması olan düşünsel ve bireyselleştirici evrede geçmiş hayatındaki inanç sitemleri ve değerleri tekrar gözden geçirilir. İnce elenip sık dokunan inanç ve değerler kesin olarak kabul edilir. Altıncı inanç aşaması birleştirici inançtır. Artık bireyin aklındaki çatışmalar ve çelişkiler çözüme ulaşmıştır. İnançları konusunda sınırlarını zorlar hatta aşar. Tek bir gerçeğin değil birçok gerçeğin var olabileceğini ve bunlarında birbiri arasında bağlantılı olduğunu kabul eder. Son inanç aşaması olan evrensel inanç evresine çok az kişi ulaşabilmiştir. Çünkü bu aşama olgunlaşmış inancın en tepe noktasıdır. Bütün bu aşamaları tamamlayan çocuk artık bakış açısını Allah'ın bakış açısına çevirir.³⁹⁹

Doğuştan bir yaratıcıya inanma eğilimli olmamıza rağmen dinî duygunun gelişimi, kişinin öğrenme ve gelişme şartlarına göre değişir. Ronald Goldman'ın araştırmalarına göre dinî duygunun gelişimini üç merhaleden inceleyebiliriz.⁴⁰⁰ Bu aşamalardan birincisi sezgisel düşüncedir ki bu dönem tahmini 7-8 yaş arasına takamül etmektedir. Bu dönemde çocuklar Allah ile ilgili çok soru sormaya başlar. Kendi varlığının dışında yüce bir varlıkla tanışmak onları tedirgin eder. Buna bağlı olarak çocuğun dine ve Allah'a olan bakış açısı korku ile karışık endişedir.⁴⁰¹ İkinci aşamada somut düşüncenin geliştiği 7-8 yaş ile 13-14 yaş arasını incelemektedir. Bu dönemde artık çocuklar sosyalleşmeye başlar ve hayatlarına öğretmen bilgileriyle arkadaş fikirleri girmeye başlar. Kendilerine özel dinî fikirleri yoktur. Genellikle yetişkinleri taklit etme şeklindedir. Bu dönemin sonuna doğru çocuklar Allah'ı biçimleştirme yönelimine girerler ve aynı zamanda Allah'ın insanlara göre daha üstün bir varlık olduğuna karar verirler. Dini ibadet ile bağdaştırırlar çünkü ibadet daha somut bir olgudur.⁴⁰² Son aşama 13-14 yaş ve üzeri olan soyut düşüncedir. Çocuk bu dönemde duygusal yönden en üst seviyededir. Çevresi ile sosyalleşme düzeyi yüksek olduğu için yardımlaşma, dürüstlük, adalet gibi önemli ahlâkî değerlerin farkına varır. Bir önceki aşamadaki din ibadetlerden ibarettir düşüncesinin yerini dinin ahlâk ile bağlantılı olduğu düşüncesi alır. Sadece dua etmek ve ibadet yapmanın din olmadığını iyilik, yardımlaşma

³⁹⁹ James Fowler, "İman Bilincinin Evreleri", çev. Ali Ulvi Mehmedoğlu, *MÜİF Dergisi* 19 (2000), 92-101.

⁴⁰⁰ Ali Ulvi Memedoğlu, *Tanrıyı Tasavvur Etmek* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2011), 86.

⁴⁰¹ Ayhan Güler, *Çocukluk Döneminde Dini Duygunun Gelişimi ve Eğitimi* (Ankara: Eğitim Yayınları, 2015), 72.

⁴⁰² Elif Şahin, "Çocuklukta Dini Kimlik ve Duygu: Bir Psikolojik Yaklaşım", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 9/2 (2018), 101-118.

gibi ahlâkî değerlerinde dinin bir parçası olduğunu fark eder.⁴⁰³

Duygular kişinin inancı üzerinde oldukça etkilidir. Bu yüzden inanç bir zihin eylemi gibi görülsede duygusal olarak teslimiyet ve beraberinde gelen boyun eğmeyle birlikte bilinçli bir eyleme dönüşebilir. Kişinin dinî inancı, onun din konusundaki kabul, red veya şüphelerinin bir yansımasıdır. Kişinin dinî inancının gelişmesi ilk olarak çocukluk döneminde ailesi ile başlar. Çocuk ebeveyninin sahip olduğu dini ve o dinin gerekliliklerini taklit eder. Çocuğun bu dönemi, iradesini ve bilincini tam manasıyla kullanamadığı bir dönem olabilir. Çocuğun bu dönemdeki benmerkezci yapısı dinî inancına da yansır. Yani Allah çocuğa çok değer verir, onun tüm dilek ve isteklerine karşılık verir. Bu dönemdeki çocuğun Allah inancı biraz daha cisimleştirici bir özellik taşımaktadır.⁴⁰⁴

Din olgusunun gelişimi çocuklar için dış etkenler ile doğru orantılıdır. Çünkü çocuklar doğuştan bir yaratıcıya inanma yetileri olsa da bu duyguyu şekillendiren çoğunlukla çocuğun çevresidir. Birlikte yaşadığı ebeveynlerin veya arkadaş çevresinin dinî düşünceleri çocuğu etkisi altına alır. Çocuklar dinin faydaları üzerinde durmazlar sadece çevrelerini taklit ederler. Bu açıdan baktığımızda çocuklardaki din anlayışının belirgin özelliklerini şöyle sıralayabiliriz. Çocuktaki din düşüncesi yüzeyseldir. Hiçbir bilgiyi eleştirmeden direk kabul eder. İnce ayrıntıya girerek sorgulamaz. Sorduklara sorulara mantıksız cevaplar alsada kabul ederler. Bunu yanında bazı çocuklarda bu durumun terside oluşabilir. Dini inançlarını benmerkezci bir bakış açısıyla şekillendirir. Gelişimlerinin ilk dönemlerinde dine karşı fakındalıkları oluşur. Din konularında çocuğun bakış açısı çıkarları doğrultusundadır. Kendi istek ve arzuları çerçevesinde dinî bilgileri yorumlar. Meselâ dualarında harçlıklarının artımı ve okul birinciliği gibi talepleri vardır. Çocuklar, soyut dinî kavramları somutlaştırarak anlamlandırma eğilimi gösterir. Çoğunlukla din ile kişilerin davranışları arasında bağ kurarlar. Allah'ı çevresindeki dindar insanlara benzetme yönleri vardır. Yine çocuktaki din düşüncesi daha çok sözel ifadeler etrafında şekillenmektedir. Çocuk dini öğrenirken öncelikli olarak dinî terimleri ezberler. Sözlü olarak öğrendiği bilgileri yetişkinler rehberliğinde ibadet şekline sokar. Dinî ibadetleri yerine getirmek çocuklar için daha kolaydır. Çünkü çocukların dinî anlayışı, çevresindekileri taklit etme

⁴⁰³ Kılıç, *Sokak Çocukları ve Suç: Sosyal ve Psikolojik Etmenler*, 63.

⁴⁰⁴ Köylü, "Çocukluk Dönemi Dini İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi," 138-139.

eğilimi üzerine kuruludur. Yani çocuk için dini öğrenmek taklit ile oluşur. Namaz kılmayı, oruç tutmayı çevresinden gördüğü gibi taklit ile davranışlarına yerleştirir. Din eğitiminde taklit önemli bir etkidir. Çocuğun dine hayranlık duygusu arttıkça keşfetme duygularını harekete geçirir. Hayranlık duyguları ise peygamberlerin hayatlarını içine alan kıssalar aracılığı ile oluşur.⁴⁰⁵

Bu bölümde din anlayışının belirgin özelliklerinden bahsettik. Bu bilgilere dayanarak çocuğun din duygusunun gelişmesinde dikkat etmemiz gereken noktaları şu şekilde sıralayabiliriz: Bir davranışın yanlış veya doğru olup olmadığını birbirinden ayırabilir. Allah'ın onların bütün davranışlarını izlediğini hisseder. Dinî ritüellerden namaz, oruç ve dua gibi ibadetleri yapmakta kararlıdırlar. Dinî yöndeki gelişimler çevreden fazlasıyla etkilenir. Bu nedenle yaptıkları ibadetlerini ve ahlâkî davranışlarını sergilemekte kararlıdırlar. Çünkü bu davranış yetişkinlerle olan ilişkilerini olumlu yönde etkiler.⁴⁰⁶ Çocukları ilk yaşlarından itibaren din ile tanıştırmak gereklidir. Bu yönde yapılan çabalar çocuğun din duygularını geliştirmesini sağlar. Erken dönemde din ile tanışan çocuklar dinî ritüelleri düzenli bir şekilde yapmaya daha çabuk alışırlar.⁴⁰⁷

İnsanın yaratılış şekli üç ana kademedен oluşmaktadır. Bunlar öncelikle kavrama, sonra uygulama en son erdemdir.⁴⁰⁸ Dindarlık dediğimiz kavram bütün âlemi yaratan bir gücün varlığına inanmayı, onunla bağının nasıl olacağını, evren ve içindeki insanlar ile iletişimini içine alan karmaşık bir değerler bütünüdür.⁴⁰⁹ Araştırmamızda, sokak çocuklarının dinî yönden nasıl geliştiklerini izleyebilmek ve din ile nasıl bir bağ kurduklarını ölçebilmek adına üç boyut kullanılmıştır. Bunları kısaca inceleyecek olursak,⁴¹⁰ dinde bilgi edinme ve buna inanma yönü önceliklidir. Diğer bir deyişle Yüce yaratıcıya inanma konusundaki bilgilerin anlamlandırabilmesidir. Kişi kalbine yerleştirdiği iman ile inancını ortaya koyar.

⁴⁰⁵ Sing – Kumar, “Health Risks Among Street Children: An Epidemiological Study”, 45-60.

⁴⁰⁶ Suzan Karsak, “Son Çocukluk Döneminde Dini Gelişim Özellikleri ve Din Eğitimi Açısından Allah Tasavvuru”, *Genç Atebe Dergisi* 2 (2021), 45- 46.

⁴⁰⁷ Abdullah Nashih ‘Ulwan, *Tarbiyatul Aulad fil Islam*, çev. Arif Rahman Hakim - Abdul Halim (Solo: İnsan Kamil, 2012), 115.

⁴⁰⁸ Cemil Oruç, “Okul Öncesi Dönemde Dini Duygunun Kökleri ve Gelişimi”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10/3 (2010), 87 – 88.

⁴⁰⁹ Mohammad Azadpur, *Reason Unbound On Spiritual Practice In Islamic Peripatetic Philosophy* (New York: State University of New York Press, 2011), 44.

⁴¹⁰ Djameluddin Ancok –Fuad Nashori Suroso, *Psikologi Islam: Solusi Islam Akan Problem Psikologi* (Yogyakarta: Pustaka Pelajar, 2005), 77.

Bu inançta hayattaki tutumların oluşmasını sağlar.⁴¹¹ Daha sonraki boyut ise ibadettir. Bu kısımda kişi öğrenmiş olduğu dinî bilgiler yönünde nasıl ibadet edeceğini ve bunu seviyesini belirler. Aslında dinin en önemli ayağından birisi de ibadettir. Çünkü insanın hayatı boyunca din ile bağına oluşturur.⁴¹² Namaz, oruç, dua gibi birçok ibadet bu boyutun içindedir. Son boyut ise uygulama kısmıdır. Burada bireyin din ile olan deneyimleri, his ve dini yaşama ölçüsü, ahlâk yönünden tutumları, yaratıcı ile insanın ve doğayla irtibatı dikkate alınır. Ahlâk, insanın bütün hayatını maddî ve manevî bütün cihetten içine alan bir davranış bütünü olup Allah, insanlar ve çevreyle iletişim kurma yöntemlerindedir.

Dinî duygunun ve kişiliğinin oluşmasında çocuk ailesini rol model almaktadır. Fakat unutmamak gerekir ki bireyin içsel faktörlerinin gelişiminde aile ve onun eğitim düzeyinin yanı sıra yaşadığı çevrenin, eğitim aldığı kurumların ve hatta coğrafi yapısında etkisi vardır.⁴¹³ Bu sebeple insanların inandıkları dine uygun bir şekilde yaşayabilmek için bir yol göstericiye ve gelişime ihtiyaçları vardır. Kişinin dinî tutumu deneyimleme ve öğrenme gibi yollarla oluşur, anlık etkileşimler bu süreç için pek de etkili değildir.⁴¹⁴ Bireyin dinî gelişiminde inandığı dinin esasları, ritüelleri ve ahlâkî değerleri birbiriyle sıkı bir etkileşim içindedir. Bu da kişinin inandığı dine uygun davranışlar sergilemesini kolaylaştırır. Sonuç olarak kişi kendi karakteristik özellikleri, bireysel tecrübeleri ve edindiği bilgilerle harmanlanmış bir din anlayışıyla tutarlı bir yol edinmiş olur. Din eğitimi eksiksiz olarak verilmiş çocuklar, sokakta yaşasalar dahi tehlikelere karşı kendini daha kuvvetli hisseder. Yaşadıkları hayatta karşılaştıkları afetlere, hastalıklara karşı ne kadar aciz olduklarını bilip Allah inançlarından dolayı her şeye kadir olan yaratıcıya yönelip O'na güvenir. Bu da çocuğun hayata daha sıkı sarılmasını sağlar.

4.6. İslâm Hukuku Çerçevesinde Sokak Çocuklarının Hakları

İslâm Hukukunda, sokak çocuğu kavramını daha çok yetim ve lakît kavramı üzerinden çalışmamıza dâhil etmekteyiz. Bunun sebebi de İslâm'da bilerek sokağa bırakılan çocuk

⁴¹¹ Mehmedoğlu, *Tanrıyı Tasavvur Etmek*, 92.

⁴¹² Karsak, "Son Çocukluk Döneminde Dini Gelişim Özellikleri ve Din Eğitimi Açısından Allah Tasavvuru", 46.

⁴¹³ Oruç, "Okul Öncesi Dönemde Dini Duygunun Kökleri ve Gelişimi", 77 -78.

⁴¹⁴ Şahin, "Çocuklukta Dini Kimlik ve Duygu: Bir Psikolojik Yaklaşım," 101 -118.

olmamasından kaynaklanmaktadır. Çocuklar ya anne babanın vefatı sonucunda yetim kalmıştır veya gayri meşrû şekilde doğan çocuklar bakılamama korkusundan dolayı sokağa terk edilen çocuklara İslâm Hukuku lakît ismini vermiştir. Bu bağlamda sokak çocuklarının yaşadığı koşullar ve durumlar, İslâm Hukukunun çizdiği sınırlarla örtüşmemektedir. İslâm Hukukunun toplumsal düzeni sağlama, insanı koruma ve dünyada huzur, âhrette saadeti oluşturmak amacını sağlayan zarûrât-ı hamse ilkesi çerçevesinde sokak çocuklarının da bazı hakları vardır ve bunların korunması gerekmektedir. Gazzâlî, el-Mustasfâ adlı eserinde maslahat kavramını, genel kabul gören şekliyle yararı sağlamak ve zararı önlemek olarak tanımlar. Ancak, bu tanımlamayı sadece bireylerin hayatlarını sürdürme yönündeki doğal eğilimleri bağlamında anlamadığını özellikle belirtir. Gazzâlî'ye göre maslahat, esasen şer'î hükümlerin gayelerinin korunması anlamını taşır. Bu gayeler ise mükellef bireylerin din, akıl, can, nesil ve mal gibi beş temel unsurunun güvence altına alınmasını içerir. Dolayısıyla, bu beş değer muhafazasına katkı sağlayan her unsur maslahat olarak değerlendirilirken, bunlara zarar veren her unsur ise mefsedet kabul edilir.⁴¹⁵ Aynı şekilde, bu zararın ortadan kaldırılması da bir maslahattır. Bu nedenle, sokak çocuklarının haklarının korunması konusunu, bu maslahatlar dâhilinde inceleyecek olursak ortaya aşağıdaki maddeler çıkmaktadır.

4.6.1. Sokak Çocuklarında Dinin Korunması Hakkı

Sokak çocukları, yeterli dinî eğitim ve rehberlikten uzak kaldıklarında inanç ve ibadet bilincinden mahrum büyüme riski taşırlar. Bu durum, gelecek toplumumuzu oluşturacak olan çocuklar arasında dinin korunmasını zedeler. Dinî eğitimin sağlanamaması, çocukların haram-helâl ayırımından habersiz büyümelerine ve manevî boşluk yaşamalarına neden olabilir. Bu sebepten dolayı sokak çocuklarını kimsesi olmayan çocuklar olarak kabul edersek öncelikli olarak mensup oldukları dini belirlenmesi gerekmektedir. Çünkü çocuğun doğumundan ölümüne kadar geçen süreçte birçok fikhî mesele doğrudan etkili olmaktadır. Sokak çocuklarının sahip oldukları en önemli haklardan biri de, dinî kimliklerinin belirlenmesi, yani Müslüman kabul edilme haklarıdır. Kimsesiz çocukların dini, ilk bulunduğu zamanda belirsizdir. Bu noktada, İslâm hukukçuları söz konusu

⁴¹⁵ Ömer Faruk Habergetiren, "İslam Hukukunda Gözetilmesi Zorunlu Maslahatlar Çerçevesinde İnsan Onuru", *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 3/1 (Haziran 2019), 153.

belirsizliği gidermek amacıyla farklı içtihatlar geliştirmişlerdir. Bazı âlimler, çocuğun bulunduğu çevrenin dinî yapısına dikkat edilmesi gerektiğini savunurken; bazıları da çocuğu bulan kişinin Müslüman olmasını, onun Müslüman sayılması için yeterli görmüşlerdir. Bir diğer görüş ise, çocuğun Müslüman bir ülkede bulunması durumunda, kim tarafından bulunmuş olursa olsun onun Müslüman kabul edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür.⁴¹⁶ Yaşam mücadelesi veren sokak çocukları için dinlerinin belirlenmesi, onlara güçlü bir teselli ve moral kaynağı olmaktadır. Yüce bir varlığa bağlılık sokak çocukları için hayatta kalabilmek için büyük bir güç kaynağıdır.

4.6.2. Sokak Çocuklarında Nefsin Korunması Hakkı

Sokakta yaşayan çocuklar şiddet, istismar, madde bağımlılığı, açlık, barınma sorunları gibi tehlikelerle karşı karşıyadır. Bu durum direkt olarak can güvenliğini tehdit eder. Bu çocukların korunması, gıda, sağlık ve barınma gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması, “nefsin korunması” ilkesi gereğidir. Tezimizin önceki bölümlerinde de ifade edildiği gibi sokakta yardıma muhtaç olan çocuğun korumaya alınması farz-ı kifâyedir. Eğer ki bu durumda bulunan çocuk sokakta bırakılıp ölümüne sebep olunursa toplumun tamamı günahkâr olacaktır. İslâm Hukukundaki bu hükümler çocuğun yaşam hakkına ne kadar değer verdiğini göstermektedir. İslâm Hukukunda insan bedenine yönelik şiddet, istismar, madde bağımlılığı gibi her türlü saldırı, hem suç hem de günah kabul edilmektedir. Bu tür eylemlere karşılık olarak öngörülen cezai müeyyideler, kısas ve diyet gibi uygulamalardır. Özellikle kısas cezası, ağırlığı nedeniyle aynı şekilde cezalandırılacağını bilen bir birey, benzer bir fiili işlemekten sakınır.⁴¹⁷ Bu bilinç içerisinde olan bireyler sosyal bakımdan da toplum huzurunun oluşmasını sağlamaktadır.

4.6.3. Sokak Çocuklarında Neslin Korunması Hakkı

Sokak çocukları, cinsel istismar, erken yaşta evlilik ya da suça sürüklenme gibi durumlarla karşı karşıyadır. Bu durum, hem bireysel hem de toplumsal olarak neslin sağlıklı devamını

⁴¹⁶ Abdulmuid Aykul, “İslam Hukukunda Yardıma Muhtaç Kimsesiz Çocuk (Lakît) ve Hakları”, *Tüm Yönlüyle Yetim*, ed. Ahmet Ekşi vd. (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2024), 152.

⁴¹⁷ Habergetiren, “İslam Hukukunda Gözetilmesi Zorunlu Maslahatlar Çerçevesinde İnsan Onuru”, 156.

engellemektedir. İslâm hukuku, neslin korunmasını esas aldığı için, sokak çocuklarının ahlâkî ve fiziksel gelişimlerinin güvence altına alınmasını zarurat olarak kabul etmektedir. Neslin korunması hakkının içerisine nesebin belirlenmesi ve aile olma hakkında girmektedir. Neseb, bireyin ailesiyle olan bağımsız tesis eden ve sila-i rahim gibi toplumsal ve dinî sorumlulukların temelini oluşturan en önemli haklardan biridir. Ancak buluntu çocuk vakıalarında, çocuğun soy bağı bilinmemektedir. Bu nedenle, bir kimsenin herhangi bir çocuğun nesebini koparıp onu kendi evlâdı gibi göstermesi veya o çocuğun soy bağımsız ortadan kaldırması İslâm hukukunca caiz görülmez. Bununla birlikte, bir kişi bulduğu çocuğun kendisinin soyundan geldiğini öne sürdüğünde, bu talep Şâfiî, Hanbelî ve Hanefî mezhepleri tarafından geçerli sayılmaktadır. Bu yaklaşımın temelinde, böyle bir neseb iddiasının çocuğun yararına olması ve onun lehine sonuç doğurması esası bulunmaktadır.⁴¹⁸ İslâm, aileyi çocuklar için en güvenli ortam olarak görür. Sokak çocukları, genellikle ailelerinden ayrılmış veya aileleri tarafından terk edilmiştir. Bu durum, çocukların ruhsal ve fiziksel sağlıkları üzerinde olumsuz etkilere yol açmaktadır. İslâm, çocukların ailelerinden ayrı kalmalarını engellemeye çalışır ve ailelerin çocuklarını geri alması için gerekli düzenlemelerin yapılmasını önerir. Ayrıca, çocukların ailelerine geri dönmesi için sosyal hizmetlerin sağlanması, İslâm'ın aileyi koruma prensibiyle uyumludur.

4.6.4. Sokak Çocuklarında Malın Korunması Hakkı

Sokak çocuklarının çoğu başkaları tarafından çalıştırılmakta, sokakta suça karışmakta ya da ekonomik yönden sömürüye uğramaktadır. Bu durum hem onların malî güvenliğini, hem de toplumsal düzeyde mülkiyet hakkını tehdit eder. Bu çocuklara, ekonomik fırsatlar sunmak, hırsızlık ve gasp gibi suçların önüne geçmek, “malın korunması” açısından önemlidir. Bu bağlamda sokak çocuklarının nafaka ve miras hakkının korunması önem arz etmektedir. İslâm hukukçularının genel görüşüne göre çocukların gıda, mesken, tedavi giderleri ve bakım giderleri çocuğun nafakası kapsamına girmektedir. Eğer sokakta bulunan çocuğun yanında malının olması durumunda o mal kendisine aittir. Nafakasının da bu maldan karşılanması daha uygun görülmektedir. Çocuğun malı yoksa nafakası devlet bütçesinden veya vakıflardan karşılanması daha uygun görülmektedir. Miras konusunda ise

⁴¹⁸ Aykul, “İslâm Hukukunda Yardıma Muhtaç Kimsesiz Çocuk (Lakî) ve Hakları”, 151.

Hz. Peygamber mirasçılarının zor durumda bırakılmamasını ve yaşamlarını onurlu bir şekilde devam ettirmelerini istemiştir. Yine aynı şekilde “*Yetimin malına en güzel şekilde yaklaşın*”⁴¹⁹ âyetinde de Allah, kimsesi olmayanın vâsisi olan kimselerin maslahatı gözetmelerini ve yetimin ekonomik yönden zor duruma düşmeden onurlu bir şekilde yaşamlarını sağlamasını istemiştir. Konuya çocuk hakları cihetinden bakıldığında hukukî açıdan çocukların mülkiyetlerinin dokunulmazlığı söz konusudur. Müslümanın elinden ve dilinden emin olunan kişi olduğu düşünüldüğünde, bu güvenilirlik sokak çocuklarının mallarında kapsaması gerekmektedir.

4.6.5. Sokak Çocuklarında Aklın Korunması Hakkı

Sokakta büyüyen çocuklar, eğitimden uzak kalmakta ve çoğu zaman madde bağımlılığına sürüklenmektedir. Bu durum, bireyin aklî gelişimini ve zihinsel sağlığını tehdit eder. Bu nedenle, sokak çocuklarına eğitim olanaklarının sunulması ve bağımlılıkla mücadele edilmesi, “aklın korunması” hakkını korumak ile olmaktadır. Aklın muhafazası, bireyin sağlıklı düşünme yetisinin ve davranışlarını kontrol edebilme becerisinin zedelenmesine neden olan her türlü uyuşturucu, uyarıcı, sarhoş edici ve zararlı maddeye karşı korunmasını; dolayısıyla toplumsal düzenin sürdürülebilirliğini ifade eder. Aklın muhafazasını sağlayamayan bireylerin ibadetleri geçersiz sayıldığı gibi, diğer bireylerle gerçekleştirdiği hukukî işlemler de geçersiz ya da kişiye zararlı olabilmektedir.⁴²⁰ Sokak çocuklarının eğitim hakkına baktığımızda, onların toplumda yer edinmelerini sağlayacak en önemli faktörlerden biridir. İslâm, eğitimi bir hak olarak görür ve çocukların eğitilmeleri için gerekli ortamı sağlamayı zorunlu kılar. Sokak çocuklarının eğitimi, sadece toplumun değil, devletin de sorumluluğudur. İslâm, toplumu bu konuda bilinçlendirir ve bu konuda devletin daha aktif rol almasını teşvik eder. Çocuklar öncelikli olarak ilme yönlendirilir. Eğer buna istidadı yok ise bir mesleğe yönlendirilir. Çünkü bu şekilde ileriki yaşamında iaşesini sağlayacak bir seviyeye ulaşmış olacaktır.

Bu başlık altında zarûrât-ı hamse ilkesi çerçevesinde sokak çocuklarının da bazı hakları incelendi. İslâm hukukunun üzerinde fazlaca durduğu bu maslahat insanların yararının

⁴¹⁹ İsrâ,17/34.

⁴²⁰ Habergetiren, “İslam Hukukunda Gözetilmesi Zorunlu Maslahatlar Çerçevesinde İnsan Onuru”, 163.

sağlanması ve gelecekte ortaya çıkabilecek zararların engellenmesi olarak tanımlanır. Sokak çocuklarının durumunda zarûrât-ı hamse'nin ilgilendiği korunması gereken beş temel değer neredeyse tamamının tehdit altında olduğu bir vakiydir. Bu nedenle eğer ki sokak çocuklarında bu haklar korunma altına alınır ise hem bu çocuklar sokaktan kurtulmuş olur hem de toplumsal düzen sağlanmış olur. Olaya İslâm hukuku çerçevesinde baktığımızda devletin, toplumun ve bireylerin, sokak çocuklarına karşı duyarlılığı ve sorumluluğu hem ahlâkî bir görev, hem de şer'î bir sorumluluktur. Bunların korunması sadece aileyi değil, toplumun da sorumluluğu altındadır. Toplumun, sokak çocuklarını topluma kazandırmak ve onların sağlıklı bir şekilde gelişmesini sağlamak için çalışması lâzımdır. Hz. Peygamber (s.a.v.), *"Kim bir çocuğa sahip çıkar ve ona iyi davranırsa, o kişi cennete girer."*⁴²¹ diyerek, toplumun bu konuda ne kadar sorumlu olduğunu vurgulamıştır.

4.7. İslâm Hukuku ve Modern Hukuk Çerçevesinde Sokak Çocukları

İslâm hukuku, sokak çocuklarının haklarını koruma konusunda derinlemesine bir yaklaşım sergileyerek, çocukların temel haklarını güvence altına almayı amaçlamaktadır. Sokak çocukları, İslâm'da toplumun ve devletin sorumluluğunda olan, korunması gereken bireylerdir. İslâm hukuku, sokak çocuklarının yaşam haklarını, eğitim haklarını, sağlık haklarını ve barınma haklarını güvence altına almak için kapsamlı düzenlemeler getirmiştir. Modern hukuk sistemleri ile kıyaslandığında, İslâm hukuku, sokak çocuklarına yönelik yaklaşımında hem bireysel hem de toplumsal sorumluluğa dayanan bir perspektif sunmaktadır. İslâm hukukunun genelde sokak çocukları özelde kimsesiz yetim çocukları problemine karşı nasıl bir tutum sergilediğini, sokak çocuklarının oluşumu konusunda nasıl uygulamalar, nasıl tedbirler getirdiğini cahiliye döneminden itibaren inceleyecek olursak; cahiliye döneminde, toplumda dul ve yetimlerin sayısı oldukça fazlaydı. Bu durumun başlıca sebepleri arasında çocukların bakımsız bırakılması, boşanmanın kolayca gerçekleşmesi, sıkça yaşanan savaşlar, kadının değersiz görülmesi ve ölümler yer almaktaydı. O dönemde yetimlere önem verilmez, çoğu zaman küçümsenerek dışlanırlardı. Kendilerini koruyamayacak durumda olan bu çocukların miras hakları çoğu zaman çiğnenir, onların paylarını vermezdi.⁴²² Akrabalık bağlarına fazlaca önem verdiklerinden

⁴²¹ Buhârî, "Edeb", 1 (No:24).

⁴²² İbrahim Sarıçam, *Hiz. Muhammed(s.a.v) ve Evrensel Mesajı* (Ankara: DİB. Yayınları, 2005), 348.

dolayı bir çocuk ile akrabalık bağları yok ise ona sahip çıkan olmazdı. Dolayısıyla onun ferdî ve toplumsal hakları çiğnenir ve malı da yenirdi. Çünkü bu çocuklar zayıf olduklarından savaşıyor durumda olmazdı. İslâm'ın gelmesiyle birlikte gerek âyetlerde gerekse hadislerde toplumdaki sahipsiz çocuklara sahip çıkılması emredildi. Önceki bölümlerde de sıkça belirtildiği gibi Kur'ân'ın birçok âyetinde yetim çocuklara zarar vermemek, onları aşılamamak ve mallarına dokunmamak emredilmiştir. Kimsesiz çocuklar sokağa terk edilmemiş, zekât ve sadakalarla yaşamları koruma altına alınmıştır. Tezin ilk bölümlerinde de bahsedildiği gibi sokakta bulunan çocuğun sahiplenilmesi İslâm açısından farz kabul edilmiştir. Yine kimsesi olmayanların ve sahip çıkılmayan bu şekildeki çocukların bakımı devlete ait kabul edilmektedir. İslâmiyet, evlenmeyi kolaylaştırmayı emretmiş, meşru dışı birliktelikleri ağır cezalar ile yasaklamıştır. Peygamber'in "Devlet başkanı, velisi olmayanın velisidir".⁴²³ ilkesi sonraki dönemlere ışık tutmuştur.

Râşid halifeler döneminde ise sokak çocuklarına karşı duyarlılık yüksekti. Asr-ı saâdet döneminde peygamberimizden gelen uygulamalar daha sonra halifeler döneminde de daha da geliştirilerek devam etmiştir. Bunlar nelerdir diye incelersek, fetihler sonucunda elde edilen ganimetlerin bir kısmı yetimlere ayrılmıştır. Miras paylaşımı sırasında, yetimler ve yoksullar, mirasta payları olmasa bile gönüllerinin hoş edilmesi için onlara da bir miktar verilmesi tavsiye edilmiştir. Zekât gelirlerinden yetimlerin yararlanması sağlanmıştır. Fey kaynaklarının bir bölümü de yetimlere tahsis edilmiştir. Halifeler döneminde kimsesiz çocuklar dikkatle takip edilmiş ve onlara yönelik olumlu adımlar atılmıştır. Özellikle Hz. Ömer döneminde malî gücünde artmasıyla kimsesiz çocuklara yönelik önemli faaliyetler yürütülmüş ve bu yönde kurumsallaşmaya doğru adımlar atılmıştır.⁴²⁴ Kimsesiz çocuklar toplumun birer bireyi olarak kabul edilmiştir. Hukukî hakları korunmuştur. Toplumun dışına itilmesi engellenmiştir. Çocukların korunması ve bakımı, hem koruyucu aileler hem de devlet tarafından üstlenilmiştir.

Hz. Muhammed, tarafından başlatılan ve halife Ömer döneminde kurumsal bir yapıya kavuşan sosyal faaliyetler, Emevîler dönemine gelindiğinde aksamalara uğramıştır. Ancak

⁴²³ el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 1/196.

⁴²⁴ Mustafa Fayda, "Hulafâ-yi Râşidîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 8 Ağustos 2025).

Ömer b. Abdülaziz zamanında bu uygulamalar tekrar gözden geçirilmiş ve daha sistematik, kapsamlı bir hâle getirilmiştir. Özellikle bu dönemde İslâm topraklarının çok geniş alana yayılması, sosyal hizmetlerin her bölgeye ulaşmasına engel oluşturmuştur. Ömer b. Abdülaziz, hem bu zorluklara rağmen hem de Emevî ailesinden bazı kişilerin muhalefetine rağmen, iki buçuk yıl gibi kısa zamanda bu hizmetleri hayata geçirebilmiştir.⁴²⁵ Ömer b. Abdülaziz, modern devletlerin sosyal hedefleri arasında yer alan küçük çocuklara yönelik yardımları, bundan yaklaşık bin üç yüz yıl önce gerçekleştirdiği uygulamalarla hayata geçirmiştir. Günümüzde gelişmiş ülkelerde çocuk sahibi ailelere sağlanan maddî destekler, onun döneminde zaten uygulanmaktaydı. Bu doğrultuda, çocukların süttten kesilmiş olup olmamasına bakılmaksızın, ailelerine beytülmâlden düzenli malî yardımlar sağlanmıştır. Ömer b. Abdülaziz zamanında bu yardımlar her ay kesintisiz olarak gerçekleştirilmiştir. Başlangıçta sadece süttten kesilmiş çocuklara maaş bağlanmıştı. Ancak bazı annelerin bu yardımı daha erken alabilmek adına çocuklarını erken süttten kestiği fark edilince, sistemde değişikliğe gidilmiş ve çocuklara doğdukları andan itibaren maaş bağlanması kararlaştırılmıştır.⁴²⁶ Bu şekilde çocukların bakılamama korkusundan sokağa bırakılması durumu engellenmiş olmaktadır.

İslâm'ın yetim ve kimsesiz çocuklara verdiği değeri, onları koruma yöntemlerinden ve topluma kazandırma çalışmalarından anlayabilmekteyiz. Abbâsîler dönemindeki artan savaşlar sebebiyle sokak çocuklarının sayısında artış olduğunu görmekteyiz. Bu nedenle kimsesiz çocukların barınma, eğitim ve giyinme gibi ihtiyaçlarını gidermek maksadıyla vakıflar sistemi kurulmuştur. Yine özellikle yetim çocukların eğitimi için kurulan küttâblar (eğitim kurumları) dikkatimizi çekmektedir. Bu dönemde âlimler, devletin ileri gelenleri ve malî durumları iyi olan hayırsever kişiler tarafından sahipsiz çocuklar için özel eğitim veren küttâblar açılmıştır. Bu kuruluşlar çoğunlukla genel küttâbların bitişiğinde bulunmaktaydı. Böylece kimsesiz çocuklar toplumla daha çabuk uyum sağlayabilecektir.⁴²⁷ Araştırmamızın sonucundan da anlaşıldığı üzere bu dönemde ise daha çok sokakta kalmış çocukların korunması ile ilgili çalışmalar yapılmıştır.

⁴²⁵ Yılmaz Çelik, “Emevi Halifesi Ömer b. Abdülaziz’in Sosyal Hizmet Uygulamaları”, *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (2019), 618-619.

⁴²⁶ İbn Sa’d, *et-Tabakatü'l-Kübra* (Beyrut: Dâru Beyrut, 1957), 340.

⁴²⁷ Fatma Atasever, “İslam’ın İlk Üç Asrında Bir Eğitim Kurumu Olarak Küttâblar” (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 28-29.

Osmanlı döneminde kimsesiz çocuklar ve yetimler, korunması ve bakılması gereken bireyler olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle kimsesiz çocuklara birçok ahlakî ve hukukî ilkeler doğrultusunda hizmet edilmeye özen gösterilmiştir. Öncelikle vakıflar sokak çocuklarının korunmasında önemli bir yer tutmaktadır. Osmanlı'da kimsesiz çocukların yiyecek, giyecek, barınma ve eğitim gereksimlerini karşılamak amacıyla birçok vakıf kurulmuştur. Osmanlıdaki vakıf anlayışı Hz. Peygamberin bizzat kendisinin hurma bahçesini vakfetmesi örneğine dayanmaktadır. Bu sebepten dolayıdır ki Osmanlı için "vakıf medeniyeti" ifadesi kullanılmaktadır. Çocuk emzirme ve büyütme için, fakirleri yakacak temini için, yetim kızlara çeyiz hazırlamak için, kimsesizlerin cenazelerini kaldırmak için, bayramlarda kimsesizleri sevindirmek için birçok vakıf kurulmuştur. Bunların yanında ıslahhaneler, kimsesizlerin barınması için dârülacezeler, sokak çocuklarının eğitimleri için darüşşafakalar, hem barınma hem eğitim hizmeti için dârüleytâmlar Osmanlıdaki en önemli sosyal hizmet kuruluşlarıdır.⁴²⁸

Modern döneme baktığımızda geçmişe göre daha kurumsal ve daha sistematik çözümler görmekteyiz. Bunları resmî kurumlar ve yasal düzenlemeler olarak sıralayabilmekteyiz. Kimsesiz çocukların barınmasını, eğitimini ve bakım hizmetlerini karşılamak amacıyla yurtlar, çocuk evleri ve sevgi evleri kurulmuştur. Sokak çocuklarının aile ortamında sevgi ve şefkat ile büyümesini sağlamak amacıyla koruyucu aileler ve evlât edinme gibi uygulamalar hayata geçirilmektedir. Çocukların haklarını koruyabilmek için "Çocuk Koruma Kanunları" çıkarılmıştır. "Çocuk Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi" yürürlüğe sokulmuştur. Modern hukukî düzenlemeler, sokak çocuklarının korunması konusunda kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne benzer milletler arasında kabul edilen belgeler, sokak çocuklarının haklarını emniyete alır. Ancak, İslâm hukuku, çocuğun yalnızca bedensel ve psikolojik yönünü korumaz, bununla birlikte ruhsal gelişimlerini de gözetip koruma altına alır. İslâm'daki çocuk hakları anlayışı, hem bireysel hem de toplumsal düzeyi içine alacak şekilde geniş bir alanda sorumluluğu vardır. Sokak çocuklarının haklarının korunmasında İslâm'ın sunduğu sosyal sorumluluk anlayışı, modern hukuka göre daha geniş bir kapsam sunmaktadır.

⁴²⁸ Vehbi Ünal, "Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Korunmaya Muhtaç Çocuklar İçin Kurulan Sosyal Hizmet Kuruluşları", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 36 / 2 (2013), 1-9.

Türkiye'ye baktığımızda sokak çocukları için yapılan çalışmalar, 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu kapsamında, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde devam etmektedir. Bu sosyal hizmetler, çocukların içinde buldukları dezavantajlı koşulları gidermek için çalışmaktadır. Bu kapsamda bütün hizmetler “sosyal politika” adı altında toplanmaktadır. Toplumun refahını sağlayabilmek için barınma, eğitim, sağlık, bakım ve güvenlik alanında sokak çocuklarına olumlu yönde yardım edilmektedir. Devlet tarafından bu çocuklara yönelik geçici ya da sürekli barınma sağlayan kurum bakım hizmetleri uygulanmaktadır. 18 yaşına geldiklerinde ise kurumdan ayrılan çocuklar, topluma uyumunu desteklemek amacıyla vakıf evlerine yerleştirilmektedir. Bütün bunların yanında bu çocuklara yapılan hizmetler sadece devlet aracılığıyla değil, koruyucu aile uygulamaları ya da gönüllü sivil toplum kuruluşları aracılığıyla da devam etmektedir.⁴²⁹

Kurum bakımındaki çocuklara yönelik manevî destek hizmetlerinin yürütülmesinde en önemli kurumlardan biri Diyanet İşleri Başkanlığıdır. Başkanlık, toplumun kırılgan kesimlerine sahip çıkmayı ve kurumlarda kalan çocuklara ulaşmayı din hizmetinin doğal bir parçası olarak görmektedir. Günümüz dünyasında gençleri yıkıcı akımlardan ve bağımlılıklardan korumak, kimsesiz büyüyen çocuklara rehberlik etmek ve onların kimlik ile kişilik gelişimlerini desteklemek büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, çocukların dinî ve ahlâkî değerler ışığında yetiştirilmesi, onların manevî boşluklardan kurtulmalarına katkı sağlayacaktır. Bu nedenle Diyanet İşleri Başkanlığı, hizmet alanlarını sürekli genişletmekte ve değişen toplumsal ihtiyaçlara uyum sağlayacak şekilde insan merkezli hizmetler sunmaya özen göstermektedir. Bu bağlamda, sosyal hizmet kurumlarında yürütülen din hizmetlerinin kimler tarafından ve hangi plan doğrultusunda gerçekleştirileceğini düzenlemek amacıyla, 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı İle Diyanet İşleri Bakanlığı arasında bir işbirliği protokolü imzalanmıştır. Bu protokol, ortak bir faaliyet ve uygulama planının oluşturulmasını hedeflemektedir. Ayrıca, Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı ilgili birim her yıl Eylül ayında kurumlarda görev alacak

⁴²⁹ Fatih Kucur, “Sosyo-ekonomik Bir Sorun Olarak Sokakta Çalışan Çocuklar”, *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 2/1 (2016), 63.

personele yönelik yıllık çalışma takvimini göndermektedir.⁴³⁰

4.8. İslâm Hukukunda Sokak Çocukları Meselesinin Çözüm Yolları

İslâm dini insanın yaşına ve hangi cinsten olduğuna bakmadan, kendi şahsında değerli kabul etmiştir. Toplum ve insanı birbirinden ayırmamış onları devamlı birlikte ele almış ve bu ikisi arasındaki ilişkileri düzenlemeye çalışmıştır. Din, toplumda huzurun oluşabilmesi için devamlı surette insan, aile ve toplumdan oluşan üçlü saçı ayağının birbirlerine olan hakları saygı çerçevesinde düzenlemiştir. Çünkü din, toplumsal dayanışma ve yardımlaşmada önemli bir yer tutar. Dinin dışlanması demek sosyal problemlerin tam anlamıyla çözülememesi demektir. Sokak çocukları problemi, dünya çapında büyük bir sorun oluşturmasına rağmen, İslâm toplumlarında bu kadar yaygın bir sorun haline gelmemiştir. Çünkü İslâm toplumlarında, muhtaç durumda olan kişiler korunmuştur. Hatta mahallenin sakinleri, sokakta kalan yabancı birisini gördüklerinde o kişiyi misafir olarak kabul edilip gece evlerine almışlardır.⁴³¹ Bu olaydan da anlaşıldığı üzere İslâm dini hiçbir zaman yetim, kimsesiz ve lâkit durumda olan korunmaya muhtaç çocukları, ortada bırakmamış onları sadaka, zekât gibi sosyal yardımlar ile desteklemiştir. “*Bir insanı kurtaran tüm insanlığı kurtarmış, bir insanı öldüren (ölüme terk eden) bütün insanlığı öldürmüş gibi olacağını*”⁴³² bildiren İslâm dininin çocukları sokakta bırakması düşünülemez. Hatta İslâm hukukuna göre, kimsesiz sokak çocuklarının sahiplenilmesi farz-ı kifâyedir. Eğer sokakta kalan çocuğa, hiç kimse sahip çıkmazsa bu durumdan bütün Müslümanlar sorumlu olur. Hatta bu kişiler ta’zir suçu ile cezaya çarptırılır.⁴³³ İslâm hukukunun sokak çocukları meselesinin çözüm yolları iki başlık altında incelenebilir:

4.8.1. Sokak Çocuklarının Oluşumunu Önleyici Tedbirler

İslâm hukukunda, “şer’i açıdan zararsız olan bir davranışın, olumsuz bir sonuç

⁴³⁰ Hatice Koç Kanca, “Kurum Bakımı Altındaki Çocuklara Yönelik Din Hizmetleri”, *Diyanet İlmî Dergi* 55 (2019), 122-123.

⁴³¹ Ertuğrul Boynukalın, “Makâsîdü’ş-Şeria”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 12 Ağustos 2025).

⁴³² Saffet Sancaklı, “Hz.Peygamber’in Çocuklara Verdiği Değer Bağlamında Sokak Çocukları Sorununa Genel Bir Bakış”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (2006), 14-15.

⁴³³ Erbay, *Küçüklerin Himayesi*, 71-72.

doğuracağından kesin ya da büyük olasılıkla şüphe edilmesi nedeniyle yasaklanması”⁴³⁴ anlamına gelen sedd-i zerâi` kavramı, bu başlık altında sokak çocuklarının ortaya çıkmasına yol açan sebepler bağlamında incelenecektir. Yani bu prensip ile zararlı sonuçlara yol açacak yollar önceden tıkanacak, toplumsal ya da bireysel problemler doğmadan engellenmiş olacaktır. Sokak çocuklarının ortaya çıkmasına yol açan ailevî, ekonomik ve toplumsal sebepler ileride daha büyük mafsedetlere zemin hazırlayabilmektedir. Bu nedenle sedd-i zerâi`, sokak çocuklarının oluşmasını önlemek için hem hukukî hem de sosyal bir yol oluşturur, erken müdahale ve önleyici tedbirleri destekler.

4.8.1.1. Aile Müessesinin Korunması ve Güçlendirilmesi

İslâm hukukuna göre aile kurumunun sağlıklı bir yapıda olması sokak çocuklarının oluşumunu önleyen önemli bir unsurdur. Özellikle Kur’ân ve sünnette geçen birçok ifade de nikâhın teşvik edilmesi ve boşanmanın en son çare olarak görülmesi ailenin önemini desteklemektedir. İslâmiyet, evlilik müessesine fazlasıyla önem vererek ve onu koruyarak evlilik olmadan oluşan birliktelikleri yasaklamış böylece nesebi olmayan çocukların doğumunu engellemiştir. Zina gibi birçok ahlâksızlık sebebiyle ailelerin parçalanıp çocukların kimsesiz kalmasına izin vermemiştir.⁴³⁵ Ailenin dağılması da sokak çocuklarının oluşum nedenleri içerisinde yer almaktadır. Çünkü ileride çocuğun sokakta kalmasına ve oradan da suç batağına saplanmasına sebep olur. Bu vasıtalar önceden kapatılmazsa daha büyük zararlar oluşur. Aile içi şiddetin bulunması, ailede yoksulluğun üst seviyede olması ve çocukların her konuda ihmal edilmesi gibi risklerin oluşmasında toplumun ve devletin sorumluluk alması sedd-i zerâi` kapsamında değerlendirilebilir.

4.8.1.2. Evlat Edinme Müessesesi

İslâm öncesi cahiliye Araplarında kimsesiz, yetim veya sokakta kalan kimseleri evlâtlık alma vardı. Bu evlâtlık ile çocuk öz evlât gibi evlenme, miras ve nesep konularında hak sahibi kabul ediliyordu. Örneğin evlât edinilen kişi öldüğünde onun eşi ile evlenilemezdi

⁴³⁴ İbrahim Kâfi Dönmez, “Sedd-i Zerâi’”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 8 Ağustos 2025).

⁴³⁵ Arslan, *İslâm Hukukunda Kimsesiz Çocuklar*, 78.

çünkü evlât edinen kişi o kadının kayınpederi sayılıyordu.⁴³⁶ Kur'ân'da ise “Evlâtlıklarınızı da öz oğullarınız kılmamıştır.”⁴³⁷ âyeti ve buna benzer birçok âyet ile kimsesiz, buluntu çocukların evlât edinmenin İslâm hukuku açıdan uygun olmadığı belirtilmiştir. Medine döneminde gelen âyetlerde de evlât edinmenin kalktığını ve evlât edinilen çocuğun öz babasına nispet edilmesi gerektiğini görmekteyiz. Fakat İslâm hukukunun bize bildirmiş olduğu kurallar dâhilinde kimsesiz bir çocuğu aile yanına alarak ihtiyaçlarını giderip, eğitimini vererek toplumda güzel yerlere gelmesini sağlayabilir. Çünkü İslâm hukuku evlâtlık edinmeyi yasaklasa da kimsesi olmayan, yetim, sokakta kalmış, ihtiyaç sahibi çocuklara yardım etmeyi, onların bakımlarının yapılmasını ve topluma yararlı insanlar olarak yetiştirilmesini bütün insanlığa emretmiştir.⁴³⁸ İslâm hukukunda Hz. Peygamber'in uygulamalarına bakıldığında hiçbir çocuk sahipsiz kalmamıştır. Kimsesiz diye tanımladığımız, kaldırım köşelerine ve cami bahçelerine terk edilmiş nesebi belli olmayan sokak çocukları da buna dâhildir. Buralara bırakılan çocuğu görüp de almayan kimse Allah katında sorumludur. Çünkü başka birisi görmez ise o çocuk orada helâk olacaktır. Asıl olan çocuğu bulan kişi, ona bakmakla mükelleftir. Fakat bakmak istemez ise çocuğa bakacak kişiyi bulup tayin etmek devletin görevidir. Eğer böyle bir kişide bulunamaz ise çocuğa devlet bakmakla yükümlü olur.⁴³⁹ Hz. Peygamber'in kendi döneminde sokak çocuklarının bakımı ile ilgili belirlemiş olduğu ilkeler, sonraki dönemlerde kurulan sosyal hizmet içerikli kurumlara ışık tutmuştur. Hz. Ömer döneminde de yeni doğan her çocuk için devletin hazinesinden belirli bir miktar aylık ücret verilmiştir. Aynı uygulama üçüncü ve dördüncü halife dönemlerinde de devam etmiştir. Aslında her çocuğun nafakasını kendi babası karşılaması gerekmektedir. Fakat buna ailenin gücü yetmediğinde bu nafakayı sağlayacak olan kurum devlettir. Bu uygulamadan maksat çocukların bedensel gelişimini sağlayarak sağlıklı nesiller oluşturmaktır. İslâm hukukuna göre devlet, sosyal yardım kurumlarını inşa ederek bunların devamlılığını sağlamak görevini üstlenmelidir. Bu sayede bırakın sokak çocuklarının oluşmasını, zekât verebilecek bir toplum oluşabilmektedir.⁴⁴⁰

⁴³⁶ Murtaza Köse, “Mukayeseli Hukukta Evlât Edinme Problemi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (2001), 270.

⁴³⁷ el-Ahzâb 33/4.

⁴³⁸ Ferit Şahin, “İslâm Hukukunda Korunmaya Muhtaç Çocuklar”, *Premium Sosyal Bilimler E-Dergisi* 8/48 (2024), 1497.

⁴³⁹ Köse, “Mukayeseli Hukukta Evlât Edinme Problemi”, 297.

⁴⁴⁰ Erbay, *Küçüklerin Himayesi*, 238.

4.8.1.3. Koruyucu Aile Müessesesi

Osmanlı döneminde ise kimsesiz, bakıma muhtaç sokak çocuklarının evlâtlık verilmesi yöntemini İslâm hukukuna aykırı olmayacak şekilde düzenleyerek koruyucu aile sistemi kurulmuştur.⁴⁴¹ Bu şekilde evlâtlık sistemindeki hem mahremiyet konusu aşılmamış hem de mirasa dâhil olunmamıştır. Evlâtlık çocuklar öz babaya nispet edilmiştir. Böylelikle kimsesiz çocukların belirli bir yaşa gelinceye kadar aile sıcaklığı içerisinde ihtiyaçları karşılanmıştır. Koruyucu ailede yaşayan bu çocuklara miras verilmemekte fakat vasiyet edilebilmektedir. Osmanlıda sokakta kalan kimsesiz çocukların bakımı evlâtlık müessesesi altında fakat hukukî bir sonuç oluşturmadan hayırsever aileler tarafından korunup gözetilmiştir. Osmanlı sicil defterlerinde de bu şekilde birçok kayıt vardır.⁴⁴²

4.8.1.4. Ebeveynlerin Eğitimi

Sokak çocuklarının ortaya çıkmasını engellemek için ailelerin bilinçli ebeveynlik konusunda eğitilmesi gerekmektedir. Çünkü aile, çocuğun ilk sosyal çevresi ve en güçlü koruyucu kalkanıdır. Böylece çocuk, hem fiziksel hem duygusal hem de sosyal yönden korunarak sokakta savunmasız kalmaz. Anne ve baba, aile içinde çocuğa rehberlik eden, ona güven kazandıran, örnek olan ve toplumda geçerli davranış biçimlerini öğreten bir konumdadır.⁴⁴³ Hz. Peygamber; “*Her çocuk İslâm fıtratı üzere doğar. Onu ebeveyni Yahudi, Hristiyan, Müşrik veya Mecusi yapar*”⁴⁴⁴ buyurmaktadır. Bu hadisten de anlaşıldığı üzere ebeveynin eğitimi hangi yönde ise çocukta o yöne yönelir. Çocuğun eğitiminin yeterli olabilmesi için ebeveyn eğitiminin de kâfi düzeyde olması gerekmektedir. Tezin içerisinde çocuk hakları ve eğitimi başlıkları altında da sıkça değinilen bazı konular burada da karşımıza çıkmaktadır. Çocuk ihmalinin engellenmesi için ebeveynin çocuğa karşı maddî ve manevî sorumluluklarını bilmesi gerekmektedir. Âyet ve hadislerde çokça karşılaştığımız çocuğa merhamet ve şefkat temelli bir yaklaşım ile güvenli bir aile ortamı oluşturulmalıdır. Aynı zamanda ebeveynlere sağlıklı disiplin yöntemleri öğretilmelidir. Böylelikle çocuğun evden uzaklaşması engellenebilir. Bunun

⁴⁴¹ Nesimi Yazıcı, “Osmanlılarda Yetimlerin Korunması Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48/1 (2007), 14.

⁴⁴² Köse, “Mukayeseli Hukukta Evlât Edinme Problemi”, 302.

⁴⁴³ Yavuzer, “Çocuk Psikolojisi”, 138.

⁴⁴⁴ Taberânî, *el-Mu`cemü'l-kebîr*, 1/286 (No.829).

içinde ebeveynin çocuğa nasıl davranması gerektiği eğitimini alması gerekmektedir. Çocuğun ailede korunması, İslâm'ın beş temel ilkesinden olan "neslin korunması" ile doğrudan ilişkilidir. Neslin korunması, ebeveyn eğitimi zorunlu kılmaktadır. İslâm hukukunda ebeveyn eğitimi sadece bireysel bir bilinç değil, aynı zamanda toplumsal huzurun ve neslin korunmasının güvencesi olarak görülmektedir.

4.8.2. Sokak Çocuklarının Oluşumu Sonrasında Alınacak Tedbirler

Fıkıhta, normal şartlarda meşru olan bazı yolların, "fayda, hayır ve yarar sağlayan yolların açılması"⁴⁴⁵ anlamını ifade eden feth-i zerâi` kapsamında sokak çocuklarının durumu, bu başlık altında incelenmektedir. Karâfi, el- Furûk'ta kamu yararı ilkesine dayalı olarak, meşru vasıtaların önünün açılmasını, hatta teşvik edilmesini ele almaktadır.⁴⁴⁶ Feth-i zerâi` ilkesine göre, sokak çocuklarının durumlarının iyileştirilmesi İslâm hukukunda maslahat-ı âmme kapsamına girmektedir. İslâm hukukunda önemli bir yeri olan "Makâsıdü'ş-Şeria" ilkesi sokak çocukları meselesi ile değerlendirildiğinde konu doğrudan zaruriyat bölümüne girmektedir. Makâsıd anlayışına göre kimsesiz çocuklar sokağa düştükten sonra öncelikli tedbirler olarak onların dininin, canının, aklının, neslinin ve malının korunması olmalıdır. Bu sebeple, sokak çocuklarının korunması yönünde oluşturulması gereken sosyal politikalar, makâsıd açısından dinî ve hukukî bir gereklilik olarak değerlendirilir. İslâm'ın koyduğu bu düzenlemeler, insan odaklı bir medeniyetin kurulması için gereken ihtiyaçları karşılamayı amaçladığından, insan doğasına ters düşen herhangi bir hükmün bu düzenlemeler arasında bulunması düşünülemez.⁴⁴⁷

4.8.2.1. Fakir Ailelere Çocuk Yardımı Yapılması

Fakirlik sebebi ile çocuklarını sokağa bırakmak zorunda kalan aileleri bu zor durumdan kurtarmak amacı ile İslâm hukuku nafaka, zekât ve sadaka gibi yollar ile soruna çözümler oluşturmaktadır. İslâm hukukuna göre çocuğun nafakası öncelikle yakın akrabaya yüklenir. Çocuğun anne-babası yok ise dede, nine ve kardeşler bu yükümlülüğü üstlenir. Hiçbir

⁴⁴⁵ Dönmez, "Sedd-i Zerâi`".

⁴⁴⁶ Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs el-Karâfi, *El-Furûk*, thk. Muhammed Ahmed Serhân (Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1998), 179.

⁴⁴⁷ Boynukalın, "Makâsıdü'ş-Şeria".

akrabası yoksa nafakası beytü'l-mâl'den karşılanır. Serahsî bu durumu “Müslümanların mallarının genel maslahatı için” yapılan harcamalar kapsamında açıklar.⁴⁴⁸ Sokak çocukları “fakir” veya “miskin” grubuna girdiğinden dolayı zekâtтан yararlanabilmektedir. Daha önceden de belirtildiği gibi İslâm hukuku âyet ve hadislerle fakir, kimsesiz çocuklara sadaka verilmesini teşvik etmektedir.

4.8.2.2. Yetimhane ve Vakıfların Kurulması

Önceki bölümlerde belirtildiği gibi İslâm'ın ilk dönemlerinde sokakta kalan çocukları korumak amaçlı herhangi bir sosyal kuruma rastlanmamaktadır. Böyle kurumlara ihtiyaç olmamasını sokak çocuklarının oluşumunu sağlayacak çeşitli yolların kapalı olmasına, bu tür çocuk sayısının az olmasına, hiçbir çocuğun sokakta kalmayıp aileler tarafından bakılmasına bağlayabiliriz. Sonraki dönemlerde hayat şartlarının değişmesi ile kimsesiz sokak çocuklarının sayısı çoğalmış olması onları korumak amaçlı kurulan sosyal kurumların oluşmasına sebep olmuştur. Hatta sokaktan toplanan bakıma muhtaç çocuklar için kurulan ilk vakfiyeler Gazan Mahmut Han ve Gökbörü Vakfiyesidir.⁴⁴⁹

Osmanlı öncesi ve sonrası uygulamalara baktığımızda vakıflar, yetim ve sahipsiz çocukların barınması, giyimi ve iaşesini karşılamak için farklı gelirler tahsis etmiştir. Osmanlıda yükselme döneminde Fatih Sultan Mehmet, kimsesiz kalan öksüz çocukların temel ihtiyaçlarını ve eğitimini sağlamak amacıyla sıbyan mektepleri kurulmuştur. Yine ilerleyen yıllarda bürokratlar tarafından aynı şekilde çocuklar için parasız ve yatılı bir okul olan Dârüşşafaka kurulmuştur. Son dönemlerdeki savaşlar nedeniyle kimsesiz çocukların çoğalması ve bunların barınma ihtiyacını gidermek amacı ile “Dârü'l-Eytâm” kurulmuştur. Buraya kadar verdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı üzere İslâmiyet farklı sebeplerden dolayı oluşan sokak çocukları ile karşılaşmış olsa dahi sosyal yardım kuruluşları ve çeşitli vakıflarla bu sorun büyümeden birçok tedbir almıştır.⁴⁵⁰ Sokak çocuklarının başıboş

⁴⁴⁸ Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl es-Serahsî, *el-Mebsût*, thk. Ebu'l-Vefâ el-Efgânî (Beyrut: Dâr'ul-Ma'rife, 1993), 132.

⁴⁴⁹ Yunus Emre Arslan, *İslâm Hukukunda Kimsesiz Çocuklar* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 64.

⁴⁵⁰ Sami Şener - Meryem Serdar, “‘Sokak Çocukları’ Problemi ve Bu Probleme Yönelik Uygulanan Politikalar (Türkiye – Hindistan Örneği)”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 45 (2015), 107.

kalması hem çocuğun kendi geleceği için hem de toplumun geleceğinin zarar görebilmesi açısından bu yönde harcamalar yapılması şer'î açıdan desteklenmektedir.

4.8.2.3. Çocuk İşçiliğinin Engellenmesi

İslâm hukuku çocuğu malî ve bedenî yönden korumaktadır. Buluş çağına kadar çocuk, fiil ve işlemlerinden sınırlı sorumludur. Bu nedenle İslâm'a göre çocuğun bedensel ve zihinsel gelişimini olumsuz etkileyen her şey yasaklanmıştır. İster aile yanında büyüyen çocuk olsun ister sokak çocuğu olsun bu durum değişmez. Klasik fıkıh kitaplarında çocuğun çalıştırılması daha çok çıraklık ifadesi bağlamında ele alınmaktadır. Hanefî kaynaklarda, bir çocuğun çalışması belirli şartlara bağlanmıştır. Çocuğun çalıştığı iş sağlığına zarar vermemesi gerekir. Çocuğun çalışması eğitimini engellememesi gerekir. Kazancının sadece kendi yararına kullanılması gerekmektedir. Bu şartlar olmadığı takdirde çocuğun çalışması uygun görülmemektedir. Ayrıca çocuğun ağır işlerde çalıştırılması da caiz görülmemiştir.⁴⁵¹ Bununla birlikte, çocuğun aklî, ruhî ve bedensel olarak yapabilecek durumda olduğu işleri gerçekleştirmesine dinen bir engel yoktur. Nitekim İslâm tarihinde, henüz on yedi yaşındayken Üsâme b. Zeyd'in (r.a), sahabenin ileri gelenlerinin de yer aldığı bir orduya kumandan olarak tayin edilmesi buna örnektir. Burada esas olan, çocuğun çalışma hakkının onun fiziksel gücü, ihtiyaçları ve öncelikleriyle uyumlu olmasıdır. Çalışmanın amacı her zaman maddî kazanç sağlamak değildir; kimi zaman birey, ruhsal, zihinsel ve bedensel sağlığını korumak veya geliştirmek için de çalışmaya ihtiyaç duyar. Bu durum, kimsesiz çocukların rehabilite etmesini de sağlamaktadır.⁴⁵² Böyle bir çalışma sistemi sokak çocuklarının durumunu hem sedd-i zerâî hem de feth-i zerâî yönünden bir koruma mekanizması oluşmasını sağlamaktadır.

4.8.2.4. Sokak Çocuklarının Meslek Edindirilmesi

Sokak çocukları, aile desteğinden yoksun olduklarından dolayı eğitimden uzak kalmakta ve toplumsal risklerle karşılaşmaktadır. Bu çocuklara meslek kazandırmak, hem onların ekonomik bağımsızlıklarını sağlamaları hem de topluma faydalı bireyler olarak yetişmeleri

⁴⁵¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 117.

⁴⁵² Ahmet Hamdi Yıldırım, "İslam'da Yetim Hukuku ve Yetimin Himayesinde Fert ve Toplumun sorumlulukları", *Yetim ve Kimsesiz Çocuklar Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ed. Amine Ertürk (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınevi, 2023), 41.

açısından büyük önem taşımaktadır. İslâm hukuku, bireylerin çalışarak geçimlerini sağlamalarını teşvik etmiş, işsizliği ve başıboşluğu hoş karşılamamıştır.⁴⁵³ İslâm âlimlerine göre ise işsizlik kişiyi kötülöklere sürükleyebilir. “*Hiç kimse, elinin emeğinden daha hayırlı bir yemek yememiştir.*”⁴⁵⁴ hadisinden de anlaşıldığı üzere çocuklara helâl kazanç sağlayacakları birer meslek edindirilmesi toplumsal bir gerekliliktir. Aynı zamanda sokak çocuklarının meslek edindirilmesi meselesi ahlâkî sorumluluk olarak kabul edilmektedir. Sokak çocuklarının meslek edindirilmesi ile çocukların haramdan uzak durmaları ve başıboş gzmeleri engellendiğinden İslâm hukukunun sedd-i zerâi ilkesi ile tam örtüşmektedir. Bununla beraber sokak çocuğuna onurlu bir hayat sağlaması, onun topluma yararlı bir üretimde bulunması ve neslinin korunması ile de İslâm hukukunun feth-i zerâi ilkesi ile tam olarak örtüşmektedir. Tarihen sabittir ki Osmanlıda kimsesiz çocuklara ahîlik teşkilâtının çıraklık sistemiyle sanat öğretilmiş, dârüleytamlar ile yetim çocuklara meslekî eğitim imkânı sağlanmış ve vakıflar aracılığı ile de meslek öğrenen çocuklara destek verilmiştir.⁴⁵⁵ İslâm hukuku açısından baktığımızda sokak çocuklarına meslek edindirmek, helâl rızık, neslin korunması ve toplumsal sorumluluk ilkeleri ile bağdaşmaktadır. Sokak çocuklarının meslek edindirilmesi, aynı zamanda toplumsal refaha katkı sağlayan uzun vadeli bir sosyal politika aracıdır.

⁴⁵³ Hayrettin Karaman, *İslâm'ın Işığında Günümüz Meseleleri* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2017), 276.

⁴⁵⁴ İbn Mâce, “Ticârât”, 1 (No. 2138).

⁴⁵⁵ Hüseyin Yılmaz, *Dârüleytamlar ve Osmanlı'da Çocuk Koruma* (İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2003), 87.

5. SONUÇ

İslâm hukuku, çocuk haklarını kapsamlı bir şekilde ele alarak onların korunmasını ve toplumsal hayatta hak ettikleri yeri bulmalarını sağlamayı hedefler. Kur'ân'ın âyetleri ve Peygamber'in sünneti, çocuklara karşı şefkat, adalet ve sorumluluk bilinci üzerine inşa edilmiş bir sistem sunar. Çocukların temel haklarının korunması, sadece kişiye özel bir görev değil, beraberinde topluma ait bir sorumluluk olarak vurgulanır. Sokak çocukları sorunu ise, bu hakların ihlâl edildiği ve çocukların insanî gelişimlerinin tehlikeye girdiği bir durumun somut örneğidir. Bu temel haklar sokak çocukları içinde geçerlidir. Bunu tam olarak içselleştirdiğimizde toplumda böyle bir problem de kalmayacaktır.

Günümüzde sokak çocukları, yoksulluk, aile içi şiddet, göç ve toplumsal eşitsizlik gibi çok karmaşık sorunun bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. İslâm hukuku, bu sorunları ele alırken, toplumsal dayanışmayı ve yardımlaşmayı teşvik eder. Yetimlerin ve kimsesiz çocukların korunması için vakıf, zekât ve sadaka gibi kurumsal yapı ve yardımların önemi büyüktür. Ayrıca, aile yapısının güçlendirilmesi, bireylerin bilinçlendirilmesi ve çocukların eğitimine öncelik verilmesi, İslâm'ın önerdiği temel çözüm yolları arasındadır. İslâm hukuku sorunun oluşmasını engellemek amacı ile ilk olarak eş seçiminin dikkatli yapılarak ailenin temellerini sağlam atmaya çalışmıştır. Bu nedenle meşru evliliklerin dışında oluşacak olan ve insanı zinaya götüren bütün yolları kapatmaya çalışmıştır. Bu suçu işleyenleri en ağır cezaya çaptırılmasını sağlamıştır. Bu şekilde sokak çocukları meselesini daha oluşmadan yok etmiştir. Buna rağmen yinede ortaya kimsesiz sokak çocukları çıkarsa bunlarıda sokakta bırakmayıp onların korunmasının sorumluluğunu devlet üstlenmiştir. Buradanda anlaşılacağı üzere sokak çocuklarından ilk etapta sorumlu olan devlettir. Kimsesiz sokak çocuklarını koruyabilmek için çocuğun nesbi, çocuğun velâyeti ve nafakası gibi düzenlemeler oluşturmuştur. Buluntu kapsamında olan çocukların nafakası önce varsa kendi malı yoksa devlet malından karşılanmaktadır.

İslâm hukuku, sokak çocuklarının korunabilmesi için iki çeşit düzenleme oluşturmuştur. Bunlardan ilki çocuğun koruyucu aile yanına yerleştirilerek aile sıcaklığı içerisinde büyümesini sağlamaktır. İkincisi ise bu şekilde aile yanına yerleştirilemeyen kimsesiz çocukların sosyal kurumlara yerleştirilerek bakımlarının sağlanmasıdır.

Bu çalışmada, İslâm hukukunun çocuk hakları konusundaki yaklaşımı çerçevesinde sokak çocukları sorunu incelenmiş ve bu sorunun çözümüne yönelik öneriler sunulmuştur. Sonuç olarak, İslâm hukuku perspektifinden hareketle, sokak çocuklarının korunması için hem bireysel hem de toplumsal düzeyde kapsamlı bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiği görülmüştür. Toplumun tüm kesimlerinin ortak çabasıyla, çocukların hak ettikleri güvenli, sağlıklı ve adil bir yaşam ortamına kavuşmaları sağlanabilir. Bu bağlamda, İslâm'ın insanî değerleri rehberliğinde atılacak her adım, yalnızca çocukların değil, tüm toplumun geleceği için büyük bir kazanç olacaktır.

Kanaatimize göre, İslâm hukukunun kimsesiz sokak çocuklarını korumaya yönelik yapmış olduğu uygulamaların çocuk için olumlu yönlerinin olduğu gibi olumsuz yönleride olabilir. Bireysel yaklaşımla düşündüğümüzde koruyucu aile yanına verilen çocukların hizmet işlerinde çalıştırılması gibi olumsuz yönleri olabilir. Toplumsal düzeyde baktığımızda ise sosyal kurumlarda merhametten uzak çeşitli istismarlarla karşılaşma olasılığı olabilir. Bu nedenle çocuğun geleceğinin sağlıklı oluşabilmesi için konu üzerinde titizlikle çalışılmalıdır. Toplum İslâm hukukunun ilkeleri çerçevesinde eğitilmelidir.

İslâm hukuku, çocukların hakları konusunda kapsamlı bir yaklaşım sergileyerek, her çocuğun onurlu bir yaşam sürmesini sağlama amacını güder. Sokak çocukları, ailelerinden veya toplumsal yapılarından kopmuş, çeşitli fiziksel, psikolojik ve sosyal zorluklarla karşılaşan bireylerdir. İslâm, sokak çocuklarının haklarını koruma ve onlara destek sağlama konusunda oldukça belirgin ve kapsamlı hükümler sunmaktadır.

İslâm hukuku çerçevesinde, sokak çocuklarının yaşam hakkı, bakım, eğitim, sağlık ve barınma gibi temel hakları güvence altına alınmıştır. İslâm, sadece çocukları ailelerinin sorumluluğunda bırakmakla kalmaz, aynı zamanda toplum ve devletin de bu çocukların haklarını koruma sorumluluğunu üstlenmesini ister. Sokak çocuklarının aile bağlarını yeniden kurma, onlara eğitim ve sağlık hizmetleri sağlama ve toplumsal hayata entegre olmalarını sağlama amacı, İslâm hukukunun temel hedeflerinden biridir. Ayrıca, sokak çocuklarının eğitimine yatırım yapmak, onların toplumsal katkı sağlama potansiyellerini artırmak, onları topluma kazandırmak, İslâm hukukunun toplumsal sorumluluk anlayışıyla

da örtüşmektedir.

Modern hukuk sistemlerinin sunduğu çocuk hakları düzenlemeleri ile İslâm hukukunun yaklaşımı arasında paralellikler bulunmaktadır. Ancak, İslâm hukuku, sadece çocukların fiziksel haklarını korumakla kalmaz, aynı zamanda onların ruhsal gelişimlerini de gözetir ve toplumu bu konuda daha kapsamlı bir şekilde sorumlu tutar. Sosyal sorumluluk anlayışı, sokak çocuklarının sadece hayatta kalmalarını değil, aynı zamanda sağlıklı, mutlu ve üretken bireyler olarak topluma katılmalarını hedefler.

Sonuç olarak, İslâm hukuku sokak çocuklarının korunmasına dair güçlü bir felsefi ve hukukî temele sahiptir. Sokak çocuklarının yalnızca fiziksel ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayıp, onların toplumsal uyumlarını ve gelişimlerini desteklemek için devletin ve toplumun aktif rol alması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, İslâm hukuku, sokak çocukları için sadece bireysel değil, aynı zamanda toplumsal bir sorumluluk anlayışını benimsemekte ve çocuk haklarını tüm yönleriyle koruma altına almaktadır. Dolayısıyla sokak çocukları probleminin çözümü sadece devletin tek başına çalışması ile değil, eğitimin düzenlenmesi, sosyal toplum kurumlarının iyileştirilmesi ve toplumun değerlerinin sokağa indirgenerek medenî bir hale getirilmesiyle olacaktır.

KAYNAKLAR

- Abdu'l-Bâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kahire: Dâru'l-Hadis, 2007.
- Abdülhamîd, Muhammed Muhyiddin. *el-Ahvâlü's-şahsiyye*. İstanbul: Dâru'l-Yasin, 2017.
- Ağca, Hüseyin. *Ailede Eğitim*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.
- Aktan, Hamza. "Miras". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/143-145. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Akyüz, Vecdi. "Ana Baba (Ebeveyn)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/101-103. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Allport, Gordon W. *Birey ve Dini*. çev. Bilal Sambur. Ankara: Elis Yayınları, 2004.
- Altuntaş, Betül. *Mendile, Simite, Boyaya, Çöpe... Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Âlûsî, Şehâbüddîn Mahmûd. *Rûhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Kur'âni'l-'azîm ve's-seb'î'l-mesânî*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1987.
- Ancok, Djamaluddin ve Nashori Suroso, Fuad. *Psikologi Islam: Solusi Islam Akan Problem Psikologi*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar, 2005.
- Apaydın, Hacı Yunus. "Velâyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/15-19. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Aras, Mehmet Özgü. "Ad Koyma". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/332-333. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Arı, Abdüsselam. "Yetim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/501-503. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Arslan, Yahya. *Hız. Peygamber'in Hadislerinde Yetimler*. Çanakkale: 18 Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Arslan, Yunus Emre. *İslâm Hukukunda Kimsesiz Çocuklar*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Atasever, Fatma. *İslam'ın İlk Üç Asrında Bir Eğitim Kurumu Olarak Küttablar*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
<https://acikerisim.bartın.edu.tr/bitstream/handle/11772/16043/%C5%9Eerife%20>

Ero%C4%9Flu.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. 12 Cilt. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1990.
- Aydın, Faruk. *İslâm Hukukunda Hidâne (Çocuk Bakımı ve Himayesi)*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Aydın, Mehmet Âkif. “Çocuk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/361-363. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Aydın, Mehmet Âkif. “Evlât Edinme”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/527-529. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Ayhan, Halis. *Eğitime Giriş ve İslâmiyetin Eğitime Getirdiği Değerler*. İstanbul: Damla Yayınevi, 2. Baskı, 1986.
- Ayhan, Halis. *Din Eğitimi ve Öğretimi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 3. Baskı, 1997.
- Aykul, Abdulmuaid. “İslam Hukukunda Yardıma Muhtaç Kimsesiz Çocuk (Lakît) ve Hakları”. *Tüm Yönleriyle Yetim*. ed. Ahmet Ekşi vd. 141-164. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2024.
- Ayral, Mehmet Şirin. *Kur'an'ın Yetimlere Bakış Açısı*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Azadpur, Mohammad. *Reason Unbound On Spiritual Practice In Islamic Peripatetic Philosophy*. New York: State University of New York Press, 2011.
- Bardakoğlu, Ali. “Ehliyet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/533-539. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Bardakoğlu, Ali. “Ferâiz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/362-363. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Bardakoğlu, Ali. “Hidâne”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/467-471. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Bayar, Mesut. “Neslin Korunması İlkesinin Kapsamına Dair Bir İnceleme”. *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2* (2020), 128-143.
- Begavî, Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes'ûd. *Me'âlimu't-tenzîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1999.
- Beydâvî, Nâsıruddîn Ebû Sa'îd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vil*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2017.

- Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin. *Şuabu'l-iman*. 10 Cilt. thk. Ebû Hacir Muhammed ez-Zağlûl. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- Bilgin, Beyza. *İslâm'da Çocuk*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1986.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuk-i İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kamûsu*. İstanbul: Bilmen Yayınları, ts.
- Black, Maggie. "Street and Working Children". *UNICEF (Innocenti Global Seminar)*, Italy: UNICEF, (1993),7-10.
- Boynukalın, Ertuğrul. "Makâsîdü'ş-Şeria". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 12 Ağustos 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/makasidus-seria>
- Buharalı, Funda. "Çocuklarda Kardeş Kıskançlığı". *Psikoterapi*. Erişim 25 Ocak 2025. <https://www.psikoterapi.pro/makaleler/cocuklarda-kardes-kiskancligi>
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmi'u'l-müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar min umûri Resûlillâhsallallâhü 'aleyhivesellem ve sünenihi ve eyyâmih*. 10 Cilt. thk. Mustafa Dibboğa. Dımeşk: Dâr-u İbn-iKesir, 5. Baskı, 1993.
- Cambaz Kurt, Nevin. "Anne Sütüne ve Emzirmeye Genel Bakış". *Klinik Tıp Pediatri Dergisi* 12/1 (Şubat 2020), 20-25.
- Canan, İbrahim. *Çocuk Hakları Beyannamesi Işığında İslâm'da Çocuk Hakları*. İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1980.
- Canan, İbrahim. *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*. 18 Cilt. Ankara: Akçağ, 1988.
- Canan, İbrahim. "İslâm'da Çocuk Hakları". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1995), 7-22.
- Cevzî, Cemâlüddin Ebu'l-Ferec. *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*. 10 Cilt. thk. Abdurrezzakel-Mehdî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'Arabî, 2001.
- Cilacı, Osman. "Dua". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/529-530. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Conk, Zeynep ve Başbakkal, Zümrüt. "Bebek Beslenmesinde Anne Sütünün Önemi". *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi* 2/2 (1986), 59-64.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed b. Ali eş-Şerîf. *et-Ta'rifât*. thk. Adil Enver Hadar. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2. Baskı, 2013.
- Çadem Psikoloji. "Çocuk Gelişim Dönemleri". Erişim 04 Aralık 2024. <https://www.cadempsikoloji.com/makale/3-cocuk-gelisim-donemleri>.
- Çağdaş, Aysel. "Sosyal Gelişim". *Çocuk ve Ergende Sosyal ve Ahlâk Gelişimi*. ed.

- Ramazan Arı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2002.
- Çağrııcı, Mustafa. "Hak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/137-139. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Çeker, Orhan. "Çocuk Düşürme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/364-365. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Çeker, Orhan. *İslâm Hukukunda Çocuk*. Konya: Tekin, 2. Baskı, 2015.
- Çelik, Ömer. *Hakk'ın Daveti Kur'ân-ı Kerîm Meâli ve Tefsiri*. 5 Cilt. İstanbul: ErkamYayınları, 2013.
- Çelik, Yılmaz. "Emevi Halifesi Ömer B. Abdülaziz'in Sosyal Hizmet Uygulamaları". *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (2019), 616-636.
- Çolak, Mücahit. "İslâm Hukukunda Ceza Ehliyeti Açısından Yaş Küçüklüğü". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35 (2011), 103-124.
- Dârimî, Ebû Muhammet Abdullah b. Abdurrahman. *Sünen-i ed-Dârimî*. thk. Hüseyin Selim Esâded-Dârânî. Suudi Arabistan: Dâru'l-Muğnî, 2000.
- Demil, Emine. "Hadisler Çerçevesinde Hz. Peygamber'in Eğitim Metodu". *Uluslararası SosyalBilimlerEğitimi Dergisi*5/2 (2019), 216-234.
- Doğan, Lütfi. *Toplumun Temelini Sarsan Belli Başlı Problemler*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 10. Baskı, 2016.
- DİB. *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı, 2015.
- Dölek, Adem. "Âyetler ve Hadisler Işığında Çocuğun Yaşam Hakkının Korunması". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (Haziran 2009), 62-82.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Maslahat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 18 Mayıs 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/maslahat>
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Sedd-i Zerâi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 8 Ağustos 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sedd-i-zerai>.
- Dülgeroğlu, Hatice. *Sokakta Çalışan Çocuklarda Dini Duygu ve Düşünce Gelişimi: Üsküdar Örneği*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Elbânî, Nâsirüddin. *Sahih-u Câmi 'u's-sağir ve ziyâdâtuhu*. 4 Cilt. Dımeşk: Mektebetü'l-İslâmî, 2010.
- Erbay, Celal. *İslâm Hukukunda Küçüklerin Himayesi*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2. Baskı,1998.

- Erbay, Celal. “Nafaka”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/282-285. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Erbay, Celal. “Nafaka”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 18 Mayıs 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nafaka>
- Erdem, Cavit. “Makâsîdü’ş – Şerî’a’nın Din Eğitiminin Hedefleri Olma İmkânı”. *İslâmî İlimler Dergisi* 39 (2024), 17-37.
- Ergün, Mehmet. “İslâm Hukukuna Göre Çocuğun Sevilme Hakkı”. *Uluslararası Çocuk Sempozyumu*. ed. Nihat Dalgın. 77-80. Sinop: Sinop Üniversitesi Yayınları, 2022.
- Ergün, Mehmet. “İslâm Hukukuna Göre Çocuğun Süt Emme Hakkı”. *13. Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Konferansı*. ed. Kiyal Kamcybekova ABDIRAIM. 18-21. Antalya: Kut Bilim Research, Culture and Solidarity Association, 2023.
- Ergün, Mehmet. “Mukayeseli Hukuka Göre Çocuğun İsim Hakkı”, *4. Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimlere Multidisipliner Yaklaşımlar Kongresi*. ed. Ashok Jammı. 230-235. İstanbul: Güven Plus Grup Danışmanlık A.Ş. Yayınları, 2023.
- Erler, Sabahat. “Çocuklarda Kıskançlık” *Tavsiyeediyorum*. Erişim 15 Ocak 2025. https://www.tavsiyeediyorum.com/makale_4813.htm
- Fatimah, Rida Nur. *Keberagamaan dan Pola Pendidikan Agama Anak Jalanan*. Semarang: Walisongo İslam Üniversitesi, 2018.
- Fayda, Mustafa. “Hulafâ-yi Râşidin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 8 Ağustos 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hulefa-yi-rasidin>.
- Fowler, James. “İman Bilincinin Evreleri”. çev. Ali Ulvi Mehmedoğlu. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (2000), 85-104.
- Güler, Ayhan. *Çocukluk Döneminde Dini Duygunun Gelişimi ve Eğitimi*. Ankara: Eğitim Yayınları, 2015.
- Güngör, Mehmet. “Mersin’de Sokakta Yaşayan ve Çalışan Çocuklar Sorunlar ve Çözümler”. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 5/1 (Haziran 2009), 28-42.
- Gür, Emel. “Bebek Beslenmesinde Anne Sütünün Önemi ve Emzirme Tekniği”. *Klinik Tıp Pediatri Dergisi* 11/5 (Eylül – Ekim 2019), 225-232.
- Habergetiren, Ömer Faruk. “İslam Hukukunda Gözetilmesi Zorunlu Maslahatlar Çerçevesinde İnsan Onuru”. *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 3/1 (Haziran 2019), 151-169.
- Haddâd, Ebû Bekr. *el-Cevheretü’n-Neyyire*. 2 Cilt. Beyrut: Matbaatü Hayriyye, 1904.

- Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. çev. Salih Tuğ. 2 Cilt. Ankara: İmaj, 2003.
- Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed. *el-Müsned*. 10 Cilt. thk. Şuayb el-Arnaut. Beyrut: Müessetü'r-risâle, 2001.
- Heyet. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 6. Baskı, 2015.
- Heysemî, Ahmed b. Hanbel. *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id*. 10 Cilt. thk. Hüsâmü'd-din el-Kutsî. Kahire: Mektebetü'l-kutsî, 1994.
- Hökelekli, Hayati. "Çocuk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/355-359. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin. *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*. 4 Cilt. Beyrut: Şirket-i Mektebe, 2. Baskı, 1966.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dâr-u Tunusiyye, 1984.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed. *Sahîhu İbn Hibbân*. 15 Cilt. thk. Muhammed Ali Sönmez ve Hâlis Aydemir. Beyrut: Dâr-u İbn-i Hazm, 2012.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâluddîn Abdülmelik. *Sîretü'n-nebeviyye*. Kahire: Dâr el-Ma'ârif, 1936.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-azîm*. Riyad: Dâru's-Selâm, 2013.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvînî. *es-Sünen*. 5 Cilt. thk. Şuaybel-Arnaut. Lübnan: Dâru'r-Risâle el-Alemiyye, 2009.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru-Sâdir, 1300.
- İbn Sa'd. *et-Tabakatü'l-Kübra*. Beyrut: Dâru Beyrut, 1957.
- İlik, Bülent ve Türkmen, Zeynep. *Sokaktan Ustalığa*. Ankara: Ankara Sokakta Çalışan Çocuklar Merkezi, 1994.
- İsfahânî, Râgıb. *Müfredâtü-elfâzı'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnan Dâvûdî. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 6. Baskı, 2014.
- Kandehlevî, Muhammed Yusuf. *Hayâtu's-Sahâbe*. çev. Ali Arslan. 4 Cilt. İstanbul: Merve Yayınları, 2014.
- Karaca, Faruk. *Dinî Gelişim Teorileri*. İstanbul: Değerler Eğitim Merkezi, 2007.
- Karâfî, Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs. *El-Furûk*. thk. Muhammed Ahmed Serhân. Beyrut:

- Alemü'l-Kütüb, 1. Baskı,1998.
- Karagöz, İsmail vd. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: DİB Yayınları, 2017.
- Karaman, Derya. *Sokak Çocukları ve Eğitim Politikaları: Türkiye’de Uygulamalar*. Ankara: Eğitim Yayınları, 2015.
- Karaman, Hayrettin. *Anahatlarıyla İslâm Hukuku*. 3 Cilt. İstanbul: Ensar Neşriyat, 3. Baskı,1998.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 6. Baskı, 2017.
- Karaman, Hayrettin. *İslâm’ın Işığında Günümüz Meseleleri*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2017.
- Kars, Özcan. *Çocuk İstismarının Nedenleri ve Sonuçları*. Ankara: Bizim Büro Basımevi, 1996.
- Karsak, Suzan. “Son Çocukluk Döneminde Dini Gelişim Özellikleri ve Din Eğitimi Açısından Allah Tasavvuru”.*Genç Atebe Dergisi* 2 (2021), 44-48.
- Karlı, İlyas. *Arapça - Türkçe Yeni Sözlük*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.
- Kaşıkcı, Osman. “Radâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/384-386. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Kesgin, Hafsa. *İslâm’da Çocuk Koruma*. İstanbul: Kitabı Yayınevi, 2019.
- Kılıç, Aydın. *Sokak Çocukları ve Suç: Sosyal ve Psikolojik Etmenler*. İstanbul: Adalet Yayınları, 2017.
- Koç Kanca, Hatice. “Kurum Bakımı Altındaki Çocuklara Yönelik Din Hizmetleri”. *Diyanet İlmî Dergi* 55 (2019), 121-153.
- Koçyiğit, Talât ve Cerrahoğlu, İsmail. *Kur’ân-ı Kerîm Meâl ve Tefsiri*. 2 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1984.
- Köksal, Zeynep. *Çocuklarda Dini Duygu ve Değerler: Gelişimsel Bir İnceleme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Köse, Murtaza. “Mukayeseli Hukukta Evlât Edinme Problemi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (2001), 267-305.
- Köse, Saffet. “Lakî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/68-69. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.
- Köylü, Mustafa. “Çocukluk Dönemi Dini İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45/11 (2004), 37-54.

- Kucur, Fatih. “Sosyo-ekonomik Bir Sorun Olarak Sokakta Çalışan Çocuklar”. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 2/1 (2016), 55-66.
- Kur’ân-ı Kerîm Meâli. çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Baskı, 2006.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*. 20 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2. Baskı, 1952.
- Kutluay, İbrahim. “Hz.Peygamber’in Hadislerinde ve Sünnette Ailenin Korunmasına ve Neslin Devamı Bağlamında Alınan Tedbirler”. *2.Uluslararası İnsan Hakları Sempozyumu*. ed. Ali Arslan. 191-218. Ankara: Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, 2019.
- Kutub, Seyyid. *Fî Zilâli’l-Kur’ân*. 30 Cilt. Kahire: Dâru’l-Şurûk, 15. Baskı, 1988.
- Mahallî, Celâluddîn Muhammed b. Ahmed - Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Tefsîrû’l-Celâleyn*. Kahire: Dâru’r-Risâle, 2008.
- Mâlik b. Enes. *el-Muvatta*. thk. Muhammed Mustafa el-Âzamî. Birleşik Arap Emirlikleri: Müessesü Zayid b. Sultan, 2004.
- Meder, Mehmet. “Sokak Çocuklarının Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Özellikleri Açısından İncelenmesi: Ankara Sakarya Caddesi Örneği”. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)* 8 (2008), 201-218.
- Mehmedoğlu, Ali Ulvi. *Tanrıyı Tasavvur Etmek*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2011.
- Mergînânî, Ebü’l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl. *el-Hidâye*. 4 Cilt. thk. Muhammed Tamir. Kahire: Dâru’s-Selâm, 2000.
- Mevdûdî, Ebu’l-A’lâ. *Tefhîmü’l-Kur’ân Kur’ân’ın Anlamı ve Tefsiri*. 4 Cilt. çev. Muhammed Han Kayanî vd. İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.
- Mevsilî, Ebü’l-Fazl Mecdüddîn Abdullâhb. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyâr li-ta’lîli’l-Muhtâr*. 4 Cilt. thk. Kasım b. Kutluboğa. Beyrut: Dâru’l-Feyha, 2020.
- Mustafa, İbrahim vd. *el-Mu’cemü’l-vasît*. Kahire: Mektebetü’l-Lübgâ, 8. Baskı, 1972.
- Müslim, Ebu’l-Huseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Câmiu’s-sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: Matbaatü İsa el-Bâbî el-Halebî, 1955.
- Nesefî, Ebu’l-Berekât Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd. *Medâriku’t-tenzîl ve hakâiku’t-te’vîl*. 2 Cilt. thk. Yusuf Ali Bedevî. Beyrut: Dâr-u İbn-i Kesir, 7. Baskı, 2017.
- Oğuz, Polat. *Çocuk ve Şiddet*. İstanbul: Der Yayınları, 2001.

- Oğuz, Polat. "Sokak Çocukları". *İstanbul Dergisi* 4/14 (2002),112-135.
- Oğuz, Polat. *Cinsiyete Dayalı Şiddet Olgularına Sağlık Personelinin Yaklaşımı*. İstanbul: İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı, 2005.
- Oral, Rıfat. *Peygamber Günlerinde İbadet ve Sosyal Hayat Bulûğu'l-meram Şerhi*. Konya: EsraYayınları, 2. Baskı, 2015.
- Oruç, Cemil. "Okul Öncesi Dönemde Dini Duygunun Kökleri ve Gelişimi". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10/3 (2010), 75-96.
- Oruç, Cemil. "Erken Çocukluk Dönemi Dînî Gelişim Teorileri Bağlamında Din Eğitimi". *Turkish Studies: International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 8/8 (2013), 973-987.
- Öngider, Nilgün. "Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkileri". *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 5/2 (2013),140-161.
- Özdemir, Hülya. "Sokakta Yaşayan Çocuklarda Bulaşıcı Hastalık Prevalansı: Türkiye Örneği". *Halk Sağlığı Dergisi* 14/2 (2019), 112-125.
- Özgür, İbrahim N. *Ailede, Okulda Çocuk ve Gencin Ruh Sağlığı*. İstanbul: Gülek Matbaası, 1972.
- Pakdemirli, M. Nur. *Genç Dindarlığı ve Din Eğitimi*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2015.
- Peker, Hüseyin. *Din ve Ahlâk Eğitimi*. Samsun: Aksi Seda Matbaası, 1998.
- Purnomo, Sutrimo. "Penanaman Akhlak Bagi Anak Jalanan di TPQ Tombo Ati Kampung Dayak Purwokerto", *Raushan Fikr* 4/2 (2014), 129-145.
- Purwanti, Yanti Dewi, Koentjoro ve Purnamaningsih, Esti Hayu. "Konsep Diri Perempuan Marginal". *Jurnal Psikoloji* 27/1 (2000), 48-59.
- Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahrüddîn. *et-Tefsîru'l-kebir, Mefâtihu'l-gayb*. Beyrut: Dâru'l-İhyâ, 2. Baskı, 1997.
- Râzî, Zeynüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir. *Muhtârü's-sihâh*. thk. Yusuf Şeyh Muhammed. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1999.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-tefâsir*. 3 Cilt. Lübnan: Mektebetü'l-Asriyye, 2014.
- Salam, Abdul Quddus. *Kondisi dan Situasi Pekerja Anak pada Beberapa sektor di Tulungagung dan Probolinggo, Jawa Timur*. Surabaya: Citra Grafika, 2004.
- Sancaklı, Saffet. "Hz.Peygamber'in Çocuklara Verdiği Değer Bağlamında Sokak Çocukları Sorununa Genel Bir Bakış". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (2006), 7-32.

- Sarı, Nevin ve Gül, Erdal. *Sokak Çocukları ve Toplumsal Adaptasyon Süreçleri*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Sarıçam, İbrahim. *Hz. Muhammed(s.a.v) ve Evrensel Mesajı*. Ankara: DİB. Yayınları, 4. Baskı, 2005.
- Sayıta Usta, Sevgi - Şirin, Mustafa Ruhi. “İstanbul’un Sokakları ve Çalışan Çocuklar”. *1. İstanbul Çocuk Kurultayı Araştırmalar Kitabı*. ed. Abdullah Karatay. İstanbul: İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları, 2000.
- Serahsî, Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl. *el-Mebsût*. thk. Ebu'l-Vefâ el-Efgânî. Beyrut: Dâr'ul-Ma`rife, 1993.
- Shalahuddin, Odi. *Anak Jalanan Perempuan*. Semarang: Yayasan Setara, 2. Baskı, 2000.
- Sicistânî, Ebû Dâvûd. *es-Sünen*. 10 Cilt. thk. Şuaybel-Arnâvut. Beyrut: Dâru'r-Risâle el-Alemiyye, 2009.
- Singh, Ramesh ve Kumar, Suresh. “Health Risks Among Street Children: An Epidemiological Study”. *Journal of Child Health* 10/4 (2018), 45-60.
- Suaib, Eka vd. *AnakJalanan: Latar Belakang, Dinamika Sosial dan Jaringan*. Yogyakarta: Leutikaprio, 2015.
- Sudrajat, Tata. “İsu Prioritas dan Program Intervensi untuk Menangani Anak Jalanan.” *Jurnal Hakiki* 1/2 (1999), 1-5.
- Suyanto, Bagong. *Masalah Sosial Anak*. Indonesia: Kencana Prenada Media Group, 2010.
- Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-Eşbâh ve 'n-nezâ'ir fî kavâ'id ve fûrû'î fîkhi 'ş-Şâfi' iyye*. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.
- Şener, Sami ve Serdar, Meryem. “ ‘Sokak Çocukları’ Problemi ve Bu Probleme Yönelik Uygulanan Politikalar (Türkiye-Hindistan Örneği)”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 45 (2015), 104-117.
- Şa‘bân, Zekiyyüddin. *İslâm Hukuk İlminin Esasları*. çev. İbrahim Kâfi Dönmez. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 21. Baskı, 2015.
- Şahin, Elif. “Çocuklukta Dini Kimlik ve Duygu: Bir Psikolojik Yaklaşım”. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 9/2 (2018), 101-118.
- Şahin, Ferit. “İslâm Hukukunda Korunmaya Muhtaç Çocuklar”. *Premium Sosyal Bilimler E-Dergisi* 8/48 (2024), 1489-1502.
- Şakir, Mahmud. *Hz. Âdem'den Bugüne İslâm Tarihi*. çev. Ferit Aydın. 2 Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1995.

- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed. *Fethu'l-kadîr el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr*. 4 Cilt. Beyrut: Dâr-u İbn-i Cevzî, 2020.
- Şimşek, Mehmet Sait. *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*. 5 Cilt. İstanbul: Beyan Yayınları, 2016.
- Şimşek, Murat. "İslâm Hukuku ve Pozitif Hukuk Açısından Çocukta Ceza Ehliyeti". *İnsan ve Toplum Dergisi* 2/3 (2012), 139-164.
- Taberânî, Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb Ebu'l-Kâsım. *el-Mu'cemü'l-kebir*. thk. Abdülmecid es-Selefi. Kahire: Mektebetü İbn-i Teymiyye, 2. Baskı, 2010.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vil-i âyi'l-Kur'ân*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l- Kütübi'l-İlmiyye, 1992.
- Tan, Winsherly. "Pemenuhan Hak Pendidikan Anak Jalanan di Kota Batam: Tantangan dalam Mewujudkan Sustainable Development Goals (SDGs)". *Supremasi Hukum: Jurnal Penelitian Hukum* 29/1 (2020), 46-59.
- Tarhan, Nevzat. "İsminiz Kişiliğinizi Oluşturuyor" (Görüşmecisi: Kezban Aslan Yılmaz, Röportaj, Görüşme 07 Ocak 2014). <https://www.nevzattarhan.com/isminiz-kisiliginizi-olusturuyor>.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa. *Sünen-i Tirmizî*. thk. Muhammed Şakir ve Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Mısır: Şirket-i Mektebe, 2. Baskı, 1975.
- Türkyılmaz, Canan. "Anne Sütünün Bebeğe ve Anneye Faydaları Nelerdir". *Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yenidoğan Dergisi* 2/2 (Eylül2017), 154-179.
- Tütün, Sevgi. "Kur'an'ın Çocuk Haklarına Bakışı". *Kur'an'ın Nüzulünün 1400. Yılı Münasebetiyle Kur'an'da Aile Sempozyumu*. ed. Hüseyin Yaşar. 148-159. Soma: DEÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2010.
- Ulwan, Abdullah Nashih. *Tarbiyatul Aulad fil Islam*. çev. Arif Rahman Hakim ve Abdul Halim. Solo: İnsan Kamil, 2012.
- UNICEF, Report on Working Children and Street Children. UNICEF, 1986.
- Uysal, Halil. *el-Halil es-Semir Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Neva, 2. Baskı, 2014.
- Ünal, Vehbi. "Osmanlının Son Dönemlerinde Korunmaya Muhtaç Çocuklar İçin Kurulan Sosyal Hizmet Kuruluşları". *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 36 / 2 (2013),1-25.
- Walczak, Byvette ve Burns, Sheila. *Boşanma ve Çocuk Üzerine Etkileri*. çev. İsmail Ersevrim. İstanbul: Özgür Yayınları, 2. Baskı, 1999.

- Williams, Christopher. "Who Are Street Children? A Hierarchy of Street Use and Appropriate Responses". *Child Abuse & Neglect* 17/6 (1993), 831-841.
- Yapıcı, Şenay ve Yapıcı, Mehmet. *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2005.
- Yavuzer, Haluk. *Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2019.
- Yavuzer, Haluk. *Çocuk ve Suç*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2019.
- Yazıcı, Nesimi. "Osmanlılarda Yetimlerin Korunması Üzerine Bazı Değerlendirmeler". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48/1 (2007), 1-46.
- Yazır, Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kuran Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979.
- Yıldırım, Celal. *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*. 14 Cilt. İzmir: Anadolu Yayınları, 1986.
- Yıldırım, Ahmet Hamdi. "İslam'da Yetim Hukuku ve Yetimin Himayesinde Fert ve Toplumun sorumlulukları". *Yetim ve Kimsesiz Çocuklar Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. ed. Amine Ertürk. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınevi, 2023. 23-44.
- Yıldız, Özkan ve Adaş, Emin B. "Gaziantep'te Sokak Çocukları Üzerine Bir Araştırma". *Sosyoloji Dergisi* 18(2007), 249-268.
- Yılmaz, Hüseyin. *Dârüleytamlar ve Osmanlı'da Çocuk Koruma*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2003.
- Yılmaz, Merve. *Sokak Çocuklarının Eğitim Sürecine Entegrasyonu: Sosyal Politikalar ve Uygulamalar*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Zebîdî, Ahmed b. Ahmed. *Tecrîdü's-sarih*. thk. Mustafa Dibboğa. 10 Cilt. Dımeşk: Dâru'l-Mustafa, 2011.
- Zebîdî, Ebu'l-Feyz Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk Murtażâ el-Huseynî. *Tâcü'l-'arûsmin cevâhiri'l-kâmûs*. 20 Cilt. thk. Abdülkerîm İzbavi. Kuveyt: Matbaa-i Hükümet-i Kuveyt, 2. Baskı, 1987.
- Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Târîhu'l-İslâm*. 9 Cilt. thk. Ömer Abdüsselâm et-Tedmirî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 2. Baskı, 1993.
- Zemaşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer b. Ahmed. *el-Keşşâf 'an hakâiki ğavâmidi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vucûhi't-te'vîl*. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadis, 2012.

Zeylaî, Abdullah b. Yûsuf. *Naşbü'r-râye li-tahrîci ehâdîsi'l-Hidâye*. 4 Cilt. thk. Muhammed Avvâme. Beyrut: Müessesetü Reyyân, 1997.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Dilek YILDIZ KARACA
Doğum Yeri ve Tarihi :

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
İstanbul Üniversitesi Çocuk Gelişimi Bölümü
Bildiği Yabancı Diller : Orta Seviye Arapça, Az Seviye İngilizce
Bilimsel Faaliyet/Yayımlar : Dilek Yıldız Karaca – Mehmet Ergün, “İslâm Hukukuna Göre Hormonal Dengesizlikten Kaynaklı Cinsiyet Kargaşası Yaşayan Bireylerin Durumu”. XV. Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Konferansı, (Temmuz 2024): 94 - 110.

İş Deneyimi

Projeler ve Kurs Belgeleri : Braille Alfabeti ile Dini Kavramlar Öğreticiliği 2019
Türk İşaret Dili ile Dini Kavramlar Öğreticiliği 2019
Osmanlıca Metinleri Kursu 2012
Çalıştığı Kurumlar : Diyanet İşleri Başkanlığı, Yenimahalle Müftülüğü,
Şentepe Mevlâna Kur’ân Kursu Öğreticiliği

